

Üle halja jõe

Krista Kajar

Krista Kajar Üle halja jõe

Krista Kajar

Üle halja jõe

Tallinn
«Eesti Raamat»
•1983

E
K09

Kujundanud Katrin Lels

Vaata, milline kuu...

Kajar, K.

K 09 Ule halja jõe. — Tln.: Eesti Raamat, 1983. — 176 lk.

Valimik lühemaid ja pikemaid jutte, mille tegevus toimub põhiliselt 60-ndatel aastatel; jaotatud kaheks tsükliks vastavalt neis kujutatud väärtus-orientatsioonide erinevustele. Keskne teema — noorte inimeste eneseteostus või endakssaamine.

K 4702700200—010 TL—10—12—81
901(15)—83

84.3 E

© Kirjastus «Eesti Raamat», 1983

Vaata, milline kuu...

«...Seevastu debütant Indrek Anderssoni loomingus on palju abstraktset, raskesti lahtimõtestatavat. Värvide kasutamises hülgab ta kõik harmooniareeglid. Karjuv dissonants «Maastikus kuuga»... Huvipakkuv, isegi nauditav on näitusel tema ainus portreemaal «Elo»...»

«...Kolmest kunstnikust on kõige kaugemale läinud I. Andersson. Subjektiivne käsitus «Tööstusmaastikus», «Kloogal» jt. läheneb sürrealismile. Vaatamata kogu värvi-kirevusele jäävad nad verevaeseks ja ideetuks. Kõige meeldejäävam tema töödest on portreemaal «Elo» oma-pärase kompositsiooni ja lürismi poolest...»

«I. Anderssoni loomingu oleks aga pidanud tõsisemalt kaalumisele võtma, enne kui see juubelinäitusele välja pandi. Kolme erinevat generatsiooni on raske ühe katuse alla paigutada... Andresson on liiga subjektiivne ega esinda seega meie noorema kunstnikepõlvkonna loomingu. Üldises laadis torkas hoopis erineva lähenemise poolest silma «Elo portree»...»

Kolme suurema lehe arvustajad olid oma sõna öelnud. Ulejäanust kõneles külalisraamat:

«Braavo, Ing!»

«Üna ja Kalmuse tööd meeldisid väga, Andressonist ei saanud üldse aru. Leivatehase töötajad.»

«Iga pagar jäägu oma saiade juurde.»

«Niisugused asjad tuleks ära keelata. Kunsti solkimine!»

«Andersson ajab oma joont taga. Odav efekt, sest see kõik on tal laenatud Boylerilt...»

«Aga sina ei saanud kogu eluajal oma joont kätte. Sul oli kõik teistelt laenatud.»

«Mida Andersson oma loominguga öelda tahab, jääb arusaamatuks. See ei ole üldse sotsialistliku realismiga kooskõlas...»

«Tohman! Õpi enne kunsti tundma, siis kirjutal!»

«Ingmar! Miks siis ei ole Sinu paremaid asju? See pole ikka veel see e. Ja «Elo», anna andeks, on küll päris metsa poole. Austajad.»

Amuka omanäoline maal on «Elo». Üks mitte-austaja.

Ta süges külalisraamatu. Mõned külastajad, kes näi-tuseaastat tulid, vaatasid. See algul hämmeldas, siis meel-dis. Kas teda tunti ära?

Ta astus aeglaselt trepist alla, tõmbas salli kõvemini pähe ja väljus. Ikka veel sadas lumelörtsi, ta astus ette-vaatlikult ja külmutas oma õhukeses mantlis. Ta läks ja talis nais, et vastutulejad vaatavad teda teisiti kui tavalis-est. Kõrged tundusid niisked olevat. Kust küll saaks saa-pood? Jälv jõuab juba kätte... Läheks vaataks Vastla lanavale, aga vaevalt seal on. Ingmar soetab endale küll tutvat, aga kaubanduses mitte ühiki, või ei oska hoida, kui isial. Ütleb, et tõplased ja ei jaga kunstist midagi. Brandi teeb ainult raamatukaubastule.

Uduhagused vitriinid peegeldusid loikudes. Ta astus üle rohkele. Selja taga jõi veel juba punaselt särava. «Lean-ders — meedetõlvad. Jälle punane... jälle roheline...» Üks meenutab ainal on Ingmar moodi, kuid soeng on tal meenutab laenu.

Enne kätt pilku üka erilist särav aken. Ta astus lähemale, kuid ladisev räästas takistas päris ligi astumast. Naaripuud Juhai Nojah, varsti on uusaasta. Poed on juba rahvast täis. Ka see kauplus. Ta vihkas trügimist, jälestas ahmedid kõhtusid, mis end lei vastu kas või puruks litsuvad, kui midagi uut tuleb.

Ta talus edasi minna, kuid pilk takordus jälle vitriinis esendavatele okatusele. Mis olustas ta kauplusse sisse astuda. Tõukunud uksest mõnda kaka pakkidega koormatud meest, puges ta sisse ja jäi vastasseinaäärde seisma. Ta oli pilk ja ulatus kõike nägema. Ning nüüd ahmisid silmad kinnakuulikest, naarivanakest, karraniite, mida müüja oks-telale talalt laotas. Kuidas see kõik säras ja kiiri puistas!

Nemad ei tee kodus naaripuud, uut aastat aga võetakse kindlasti restoranis vastu. Kodus... aga päris kodus? Üna vist ei hii juba kuuske. Tema ise ei saanud kunagi ühtida, oma ei lubanud. Ütles, et laps lõhub ehted ära. Lõpuks ta ei tahtnudki seda enam. Jõuluõhtul läks ta kodunt ära. Hõlкус mööda alevit, piilus võõrastesse aken-desse, käis isegi metsas. Esimesel korral sai ta isa käest raha peale. Siis jooksis ta ka uuel aastal kodunt ära ja oma oli sunnitud sõbrataridele seletama, et ta on Maila juures. Polnud tema asi, kas nad seda uskusid või mitte. Ta ei sallinud neid pakse naisi, kelle jaoks jäi igavesti väi-koseks tüdrukukuks, ei sallinud nende suudlusi ja totraid

küsimusi. Ema noorpõlvesõbratarid... Kas nad tõesti kunagi olid noored olnud? Kas ema ise oli ka noor olnud? Ta ei mäletanud ema kunagi lõbusalt naervat, ainult siis, kui too seltskonnas istus ja natuke purjus oli. «Ellu, ära pane küünarnukke lauale!» võis ta vahel poole naeru pealt kätatada.

Imelik oli see viimane koduskäik. Nad mõlemad olid Ingmariga hirmus nälgased, sest juba eelmisel õhtul olid näpud põhjas. See oli esimene kord, kui ta koos Ingmariga koju läks. Ema oli juba olukorraga leppinud ja isegi uhkusõbrataride ees, et tütre mees on kunstnik. Nüüd olidki sed kunstialased teadmised lagedale kraamis ja Ingmarit intervjueris, kasutas tema juhust ning sõi ühe võileiva teise järel, ilma et oleks kombekalt nuga ja kahvlit kasutanud, Ingmar aga oli veel hullem — seletas täie suuga. Nemad vahtisid, ja oleks ema ühegi sõna selle kohta öelnud... Peaks vist telegrammi saatma, aga aega veel on...

Ta oleks väga tahtnud leti juurde minna, ehteid käega katsuda, isegi ühe asjakese oleks võinud osta, aga rahvast oli nii palju, et ta ei hakanud trügima. Ta väljus. Sadu oli lakanud, aga kõik oli vastik ja märg.

Üks õhtu oli kunagi niisama porine ja hall. Ta hulkus jälle mööda alevit. Siis käis ta veel seltsmendas klassis. Ta läks ikka tänavat pidi edasi, alevi lõpuni, kus oli kirik. Aknad olid valgustatud, seest kuuldus orelihelid. Ta kõhkles enne, kui sisse astus — juhtub äkki keegi nägema ja koolis saadakse teada... Aga läks siiski. Esik oli tühi, rahvas seisis sees ja kuulas. Seal säras valgus. Kõrged pruunid võlvkaared olid ühegi kaunistuseta. Muusika, mis täiskiilutud ukse vahelt vaevu välja pääses, peksles võlvi all ja kajas mitmekordse valjusega nurkatõmbunud tüdruku kõrvus. Oli jumal olemas või mitte? Ta ei olnud selle kunagi mõelnud, see ei huvitanud teda praegugi, ta vaid kuulas. Ta toetas pea vastu seina, sulges silmad ega mõelnud millelegi. Siis tõusis ta aeglaselt õhku.

Ta lendles võlvide all, puudutas käega lage ja tundis rõõmu omaenda kergusest. Ta tahtis välja pääseda, peksles vastu seina ja lõi end valusasti ära. Lõpuks leidis ta kõrgel lae all tillukese värvilise akna. See purunes, ta pääses välja ja lendas meeletu kiirusega kuskile kõrgele, nii et hing kinni jäi. Oli valus, sest ta oli end klaasikildudega veristanud. Killud lendlesid ta ümber, kiiskasid päikeses, ta püüdis neid naerdes ja nuttes, tal oli valus ja hea, ja

lendas ikka kiiremini, kuni hirm hakkas — äkki ei saagi enam oma peale tagasi.

Järsku katkes muusika ja ebamäärane sumin sundis silmi avama. Inimesed väljuvad ja ta kiilus end väljatrügiva rahvahulga sekka.

Päri päeva pärast kutsus õppealajuhataja ta enda juurde. See oli keskealine nataterahvas, kes elas alevis natat paar maja ees. Üldiselt teda kardeti. Ta oli mehe-liku otsekuga, hambad olid suutsemisest kollased, kuid tema ainet — kirjandust — andis ta huvitavalt. Ta oli tüdrukuaga paar korda nelja silma all rääkinud, sest talle meeldisid tolle kirjandid. Nüüd aga polnud kahtlust, et teda ei kutsunud välja kirjandusõpetaja, vaid õppealajuhataja, ja tüdrukul oli natuke hirm.

Õppealajuhataja istus oma kabinetis ja palus ka teda istuda. Ta näis tüssane olevat, tõstis mingeid vihikuid ja küsis:

«Sa ei pööranud, kui ma sulle otseselt ühe küsimuse esitasin? Mis arvas, sa vist taipad, millest jutt käib.»

«Jah.»

«Küsimus on selles... Kas sa usud jumalat?»

«Jah.»

«Tõesti? Mida sa siis üleele kirikus käisid?»

«Niisama.»

«Kui kaua uudishimu pärast?»

«Jah... Ma ei käinud sees. Kuulasin väljas muusikat.»

«Ah see... Nii et sa siis tõesti ei usu jumalat?»

«Jah, jah.»

«Jah, hea küll. Võid minna.» See kõlas tüdinult ja kergendusega. Tüdruk tõusis ja lahkus. Tee peal ta mõtles, kes võis küll kaevata. Aga siin väikeses alevis teati nagunii kõike.

Nõllest ajast peale teda enam kiriku poole ei tõmmanud. Aga kui ta kodus kord ühe Bach'i orelikontserdi mängima panti, leidis ta, et see pole see. Ta ootas kärsitult järgmist joutu, aga kui need tulid, oli ta juba linnas.

Mõttel katkestas lähemale kollisev tramm, ja ta otsustas paar peatusevahet sõita. Kingad olid tõesti niisked.

Tema ühe asja arvamus muutus tagasi, siis seadis end küljelt ja hakkas teda üksikult vahtima. See oli vastik, aga ta püüdis sellest mitte välja teha, ostis pileti ja jäi vaatama pimedust akende taga.

See oli võõras ja tuttav. Sadu kordi oli ta trammiga sõitnud, aga küllap oli süüdi too näärpuu seal aknal, et möödunu täna nii vilsalt meelde tuli. Just koolipõlv. Mis

head oli sellest meenutada? Miks inimesed üldse koolist heldimusega räägivad? Veider... Kui midagi tasuta meenutada, siis vahest kirjandusõpetaja pärast. Too hakkas sellest vestlusest alates teda tihti enda juurde kutsuma ja andis lugeda raamatuid, mida alevi raamatukogus ei olnud...

Mis see ometi on, mis kogu aeg mõttesse tükib? See võõras ja tuttav... Käes? Esimene õhtu linnas, kui ta, täiesti võõras ja linna rutust segaduses, jaama juurest trammi peale tõttas ja soovis, et see ometi kiiremini sõidaks ning mõne peatuse vahele jätaks.

«Kui Sa õhtul kell kaheksa ei tule, siis ei tea, kas Sa mind üldse enam näed. Sõidan väga kaugele. Ma ei tea, kas tulengi tagasi. Sina oled ainus, keda ma praegu näha tahan, kõik teised käigu kuradile...»

«Õnne peatus!» hüüdis konduktor. Tuli väljuda. Paarkümmend sammu majani. Kangialune. Puutrepp, millel mingi eriline lehk juures — kas kõik puutrepid nõnda nagisevad ja lehkavad? Petrooleumi ja veel teab mille lõhn.

Ta jäi veidi hingeldades seisma ukse taga, mille sisse oli löödud suur nael. Ukse tagant kostis meeste hääli. Vali naerupuhang. See peaks ju olema Ingmari korter. Aga seltskond?... Ja tema ruttas, nagu oleks elu minekul. Paistab, et teda siin küll ei oodata, Ingmaril on vist lõbus. Või peavad lahkumispidu? Akki see polegi tema korter?

Siiski läks mitu minutit, ja ega ta vist olekski koputanud, kui välisukse avamine all teda poleks ehmatanud. Ta koputas. Sees jäädli vaid. Ta avas ukse.

Ingmar tõusis nurgast kušetilt ja vaatas teda nagu võõrast. Tuba oli noormehi täis — osa istus kušetil, osa põrandal. Kõik vaatasid teda vaikides.

Järsku hakkas Ingmar naerma. Vaikses toas kõlas see jubedalt.

«Istu,» ütles ta teretamata ja võttis tal mantli seljast. Poisid tõusid. Ingmar ei vaadanud enam nende poole. Ta pani tüdruku kušetile istuma, valas talle klaasi täis ega pööranud temalt enam pilku. Üks poistest tõmbas teisi käisest, nad pobisesid midagi, kuid hakkasid minema. Keegi jättis head aega.

Nael on endist viisi ukse sees. Ka petrooleumilõhn on endine. Ta keeras ukse lahti. Tuba oli külm ja korratu nagu sellel esimesel hommikul linnas, kui ta ärkas mööduva trammi kolinast ja aken oli vihmapiiskadest kirju.

Kõige rohkem oli kahju, et teda ei äratanud vihmababin — ta armastas vihma.

«Tuleb harjuda,» ütles Ingmar.

Praegu väljast lõi käest tulles tundus tuba eriti troostitu. Kas Ingmar tuleb või mitte — ükskõik, ta paneb tule ahju, et vähemalt endal oleks soe.

Ta hakkas loult kraamima, peatudes pikalt iga eseme juures. Siis pani ta vee elektripliidile sooja, et nõusid pesta, ja läks kinnist puid tooma.

Lõpuks polnud enam midagi teha. Ta võttis tabureti ja istus ahju ette.

Vaikus. Kõige rohkem oli ta selle aasta jooksul puudust tundnud vaikuselt. Kuid täna tüütas isegi vaikus. Ta võttis transistori ja otse muusikat. Mingi melanhoolne viis sobis meeleoluga kõige paremini. Ta lasi käed rüppe ja jäi tuld vahtima. Hea oli ükski olla. Ta ei oodanud Ingmarit, mitte kedagi polnud talle vaja.

«Istu, peaks kass olema,» mõlles ta, «lees ja pehme. Sililaksin teda, ta oleks mul praegu süles.»

«Istu, peaks laps olema,» ütles mõnikord majaperenaine, kui taas tupas oli. Harilikult ei sallinud ta neid ja kirus: «igavased hüüemlased!» Aga Ingmar maksis korralikult nendele ja nii ei astunud neid ära.

Või lapsel see ei tulnud talle mõttessegi isegi neil õudsetel päevadel, kui pidi kiiresti otsuse tegema. Kui ta tundis, et midagi on korras ära, ehmatas ta hirmsasti. Tal polnud otsustuste osajadest palju aimu, aga nüüd käis ta rünnakult kõrvadega, uuris silit ja sealt ning oli varsti kindel. Kohutavaa poanika sõitis ta salaja linna arsti juurde.

«Te olete ju alaealine,» ütles arst kurjalt. «Kus teie vanemad on? Ilma vanemate loata ei või ma midagi teha.» Teisel korral ei võetud teda üldse jutulegi, kolmandal korral sõimati toorelt. Ta oli nii vihane, et oleks peaaegu autas hakanud, aga mingi hinna eest ei tahtnud ta end veel nutmisega alandada, ennem oli valmis sealsamas surema. Lõpuks teatas arst koju. Ema sõitis kohale, sõimas ta läbi terve haiglapersonali ees, aga ta kannatas kõik välja — peaaegu, et sellest lahti saaks. Ning saigi, ja emal õnnestus ära summutada, aga vist imbus siiski midagi läbi, sest klassikaaslased vahtisid teda hulk aega kahtlaste pilkudega.

Ka see läks mööda, ka selle võis välja kannatada. Aga Ingmarilt ei olnud kirju peale üheainsa ja ta oli kindel, et

neid enam ei tulegi. Siiski käis ta iga päev postkontoris, et ema ei saaks kirja ära võtta, aga midagi ei olnud. Kuu aja pärast püüdis ta kõike unustada, ei käinud enam postkontoris ja katsus korralikult õppida.

Järsk värin jooksis mööda selgroogu kättesse, kui ta neile päevadele mõtles. Need olid need kõige hullemad. Mingi jälg oli siiski sellest jäänud. Ta oli endale vastik. Sage näis, nagu oleks teda kaks — üks, kes mõtles, ja teine, kes elas tema kehas, ja seda teist ta ei tundnud, see oli võigas ja vastik.

Hulk aega käis ta enesetapmismõtetega ringi. Mõnikord oli ta otse lämbumas sellest, mida polnud võimalik rääkida ühelegi inimesele. Aga ta oli harjunud vaikima ja pärast oli isegi hea meel, et ei läinud hädaldama. Kellele? Kõik olid võõrad. Isa ja ema olid veel võõramad kui enne. Ta vaatles neid kõrvalt, vaatas ennast ega leidnud endal nendega midagi ühist. Kes need inimesed olid? Kuidas oli tal selline ema? Ta teadis, et isa polnud tema õige isa. Kes õige oli, see teda ei huvitanud. Võõrasisa talle isegi meeldis — polnud karta, et too tema vastu huvi tunneks, liiga palju oli sellel võõral mehel tegemist oma asjadega.

Mis temast edaspidi saab, kui ta klassi lõpetab? Ta teadis, et ema kavatseb teda linna keskkooli panna. Aga ta ei tahtnud enam koolis käia. Ta polnud kooli kunagi sallinud. Teised tüdrukud rääkisid tulevikuplaanidest, kavatsesid astuda kutsekoolidesse. Tema ei unistanud millestki, ta vaid astuda kutsekoolidesse. Tema ei unistanud millestki, ta vaid oli. Seda suve püüdis ta unustada, edaspidisele ei mõelnud. Millestki oli ainult hirmus kahju, ja et tühikut täita, hakkas ta hilisõhtustel kinoseanssidel ja kultuurimaja pidudel käima. Tuli pahandusi, alandati käitumishinnet. Ükskõik. Peaasi, et polnud tarvis mõelda.

Ja siis tuli kiri.

«Kui Sa õhtul kelli kaheksa ei tule, siis ei tea, kas Sa mind üldse enam näed...»

Hiljem oli Ingmaril selle kirja pärast piinlik, ta kirus tüdruku lihtsameelsust. Lõpuks siiski tunnistas:

«Saa aru, ma olin nii omadega läbi. Igamees arvas heaks näidata, mida ta minu asjadest mõtleb, ja mul oli tahtmine kõik pildid vastu nende päid puruks peksta ning ära sõita, teab kuhu. Sinu oleksin kaasa võtnud.»

«Miks?»

«Keegi teine poleks tulnud.»

Ta ei solvunud. Keegi teine poleks pärast juhtunud Ingmaril juurde sõitnud. Ja Ingmar ei tea sellest kõigest midagi ning ei saagi teada.

Kas ta oli endale Ingmari suhtes kunagi illusioone teinud? Ta tundis algusest peale, milline see mees on, arvestades seda, et võib tema käest peksta saada. Lõõnud oli Ingmar teda aga vaid ühe korra ja sedagi purjuspäi, põhjuseta. Ta oli terve seltskonna koju toonud ja osutas ühele kaunistatule erilist tähelepanu. Elo lahkus purjus seltskonnast ja hakkas mööda pimedaid parke, riskides sattuda hüljakasade kätte, aga kui ta hommikul koju tuli, süüdistas Ingmar, et ta oleval ühe poisiga ära läinud, ja lõi teda. Selle peale hakkas tüdruk asju kokku panema. Ingmar kuusetil, vaatas pealt, ja kui asjad pakitud olid ning ta sõnagi lausumata välja läks, kargas järsku üles ning ütles ta tüdruka taga. Kogu järgneva andekspalumisestseeni jätkas ta vaikides, kuulas Ingmarit ega näinud teda. Viimaks ütles, aga omati jäi miski, mis pole täna-öögi kadunud. Ta andestas kõrvakõitu, oli unustanud aja, milles õksuuta viimale selle lapsega, keda ta ei tahtnud ja keda Ingmar sõnaga poleks tahtnud. Aga midagi jäi. Ta ei tahtnud siia ära minna, nad pole ju ametlikult abielus. Aga kuhu ta läheks? Ja Ingmaril on teda vaja, vähemalt praegu. Kui ta lahkuks peab, siis hiljem, või oleks pida-
mat lahkuks parts alguse.

Ja segas ahju. Pund hakkasid süteks saama ja tuba oli juba üheksa.

Tüdruk kutsusid sammud. Üksindus lõppes. Veidi pahuralt ütles ta end sirgu. Kes see muu oli kui Ingmar.

Üks piavatas lahti. Ingmar oli märg ja raputas end tavaliselt lahti. Pani elektri põlema, laskis pilgul üle toa läbi.

«Vaat see on alles elu. See ahi, puhas tuba, ja kena naise ootab. Mida süda veel igatseks? «Hing midagi loodab. Mida loodab mu hing?» ja need teised sõnad...»

Elo vaatas teraselt. Ei, purjus ta ei paistnud olevat. Hei-
ta marja mantli toolikorjule, ise rantsatas kušeti peale, kingad jalas. Tüdruk tõusis ja riputas mantli varna.

«Kas süda on midagi?»

«Ei ole.»

«Süda ma arvasin. Mul õnnestus paar penni laenu teha. Votat ja see on mapis.»

«Ma ei taha süda.»

«Kas sa üldse täna söönud oled?»

Elo segas vaikides ahju. Ingmar lebas, käed pea all, vah-
ti lakke ja uratas järsku:

«Näitus võeti maha.»

«Täna oli ju veel üleval.»

«Tunni aja eest võeti maha. Pidi veel nädal aega üleval olema, aga ei jäetud. Rikun inimeste maitset. Ega muud, kui Öun ja Kalmus võeti ka maha. Kalmus käib juba nagu nii laias kaares mööda. Õige mul tema tere tarvis. Ma pole kunagi kellegi käest kerjanud!» Ta tõusis istukile. «Kuule, teeme õige ilutulestiku! Ajame kõik need asjad ahju. Rohkem ei tee ma kriipsugi, hakkan järgmist kunstnike kongressi ootama.»

«Põletamisega ootame vahest homseni. Siis tood teised maalid ka koju, ja rakette ja säraküünlaid. Täna ei tasu enam kütta, tuba läheb palavaks.»

Ingmar naeris jälle oma võigast naeru.

«Ehk sa väljendaksid oma ümberkasvamise rõõmu natuke vaiksemalt.»

«Ah et on niisugune tagasihoidlik soov? Hea küll.»

Mees muutus tõsiseks ja heltis pikali. Elo istus uuesti ahju ette. Tükk aega vaikisid mõlemad, siis hakkas Ingmar omaette rääkima:

«Esimesest kursusest alates ei kuulnud muud kui: küll sa oled andekas, miks sa midagi välja ei pane? Aga kui tahtsin panna, öeldi, et pole veel küllalt küps... Noh, nüüd ma siis eksponeerisin ennast. Nädal enne tähtaega võeti maha...»

Kahju, et sa Sepamaa-poissi ei tundnud. Kus oli alles... See oli lihtsalt ime, täitsa uus Picasso. Ja tal polnud tehnikatest aimugi, kui siia tuli. Juba esimesel kursusel korraldati tema näitus, siis võeti niisamuti poole pealt maha. Pärast seda hakatigi tema kallal norima... Ma võiksin sulle neid lugusid palju rääkida. Kalmus oli ju ka vanasti hoopis midagi muud. Need paar asja tema Pariisi-näitusest, mis nüüd olid välja pandud, on ainukesed, mis tal sellest perioodist säilinud on. Kask aga ei maali enam midagi. Ütleb, et käed ei kuula sõna.»

Seejärel vaikis ta nii kauaks, et tüdruk arvas teda uinunud olevat.

Aga kui ta vaatas, nägi, et Ingmar vahib tühja pilguga aknast välja. Siis hakkas mees uuesti rääkima:

«Tead mis, paneme juba homme ajamal Seitse asja kokku ja aida! Ja tead, kuhukohta? Mäletad seda, vanaeidepilti? On üks armetu küla, noori inimesi seal peaaegu polegi. Väike jõgi läheb otse läbi küla ja mõne kilomeetri kaugusel on meri. Tõsijutt! See vanaeit võtaks mu heameelega vastu ja tööd oleks küllalt. Kas lähme?»

«Sa ei lähe ju.»

«Miks ei lähe? Kas arvad, et ma pole kunagi midagi

peale pindelt peos hoidnud? Ära arva — olen küll! Kui ei tungi, ära tule. Tahaksin ainult näha, mida sa ilma minuta peale hakkad.»

«Sa ei lähe nagunii. Sa oled seda küllalt lubanud. Iga kord, kui sulle keegi pahasti ütleb, lubad ära minna. Siis tee seda ometi! Aga talvel ei lähe sa kuskile.»

«Lahen küll. Mis siis, et talv. Ma juba ütlesin — ära tule, kui ei taha.»

«Kas sa tõesti arvad, et ma sinuta hakkama ei saa?»

«Ei saa, kui sa just ennast kellelegi kaela ei määri.»

«Võib olla, et teengi seda. Tahtjaid igatahes leiduks.»

«Aa... Vihaastasid?»

«Ei.»

Ta teadis, et Ingmar ei lähe temata kuhugi. Ja Ingmar teadis, et ta teab, ning püüdis selle eest kätte maksta.

Kõikidele rääkis tore mõna, jätta need igavesti hallid tänavad, sügavad kohvikud ja seitskonnad, jätta see ubrik, kus need etaljevõtte teinud on... Minnal Võib-olla mõnikord siia üldagi! Minna, ja enam mitte kunagi tagasi tulla!

Aga miks ta maali tegema hakkas? Ta ei oska mingit maalida, tegemist — talle ei ole ühtegi tööd, kõik pudeneb kätte. Tema jõudis ammu otsusele, et temast tööinimest ei saa. Ühiskond peeti laegi plaani, kas mitte saata teda arenduslaste kooli, ja ema arvates on ta tänini natuke... Koolis olid tööõpetuse tunnid matemaatikatundide kõrval kõige raskemad. Ta imetles sageli mõne müüja, töölise või kunstniku kael. Tema suurtes ilusakujulistes kätes ei püsinud miski. Tõttu tehes lõi ta sõrme, põletas ennast või rikkis talitrikud. Ja ometi olid tal võlusõrmed, see oli Ingmari arvamus.

Mis oleks temast saanud, kui poleks olnud Ingmarit? Ta hoidus nõnda mõtlemast, peletas alati selle mõtte hirmuga peast. Nii pidi minema, teisiti oli mõeldamatu. Nad pidid teineteist kohtama. Ja ometi oli see kohtumine paljalt juhus, totter nagu juhused ikka.

1911. aasta lõpp. Pikad ja hallased ööd, lühikesed ja marjad päevad. Neil päevadel oli tuju räbal, kuigi sügis talle aastaaegadest kõige rohkem meeldis.

Vahetunnil läks ta tüdrukutega tülili. Teda ei sallitud, sest ta oli teistest paar aastat vanem. Üks aasta läks haigusega, teine matemaatikaga kaotsi. Et ta juba varakult kehaliselt küpses, erines ta oma klassi tüdrukutest nagu noor õpetaja esimese klassi lastest. Seda ei jätnud need pikakoivallased arenemata kehadega plikad talle kätte

maksmata. Ta tülitseis peaaegu kõikidega, läks mõnikord isegi käsitsi kokku. Harilikult aga kõndis ta nii ligipääsmatuna, et tüdrukud tahes-tahtmata tema ümber mingi kahtlase oreooli löid. «Ta käib kindlasti meestega,» sosistati. «Mis tal viga pidudel käia, ta ju nii suur ja varsti kuusteist täis.» Nii oli hea mõelda ja põlgusesse segunes tublisti imetlevat kadedust.

Algul see puudutas, et temast niimoodi arvati. Siis lõi ta käega. Mehed teda ei huvitanud, ei noored nolgid ega vanemad. Pigem peletas teda meestest eemale just see poolhaiglane huvi, millega teised tüdrukud niisugustest asjadest sosistasid. Ta ei tahtnud olla nagu teised. Raamatud ja mets asendasid talle pidusid. Ta ei teadnud isegi, mida ootas.

Sel päeval jalutas ta vahetunnil koridoris üksinda nagu ikka, raamat põlle all. See oli Visnapuu luulekogu. Korrapidajaks oli ajalooõpetaja, vana pedant. Tüdrukud kaebasid, et ta vaheajal loeb, ja õpetaja võttis raamatu ära, tehes märkuse, et see pole tema eas sobiv lektüür. Nüüd, kui tund algas, istus ta maruvihasena kohale ja mõtles, kuidas raamatut kätte saada ning tüdrukutele teenete järgi tasuda.

Mööda pinke liikus kirt. See tuli Juta käest, tõenäoliselt oli adressaat Virve. Viimane aga oligi tema peale kaevanud. Linda ulatas kirja tema launamurgale, hoolimata Juta hoiatavast žestist. Käes! Ta haaras kirja ja harutas lahti. Tüdrukud olid vihast lõhkemas, tema aga luges rahulikult kirja ja mõttes, kas anda edasi või mitte. Kirjas oli:

«Vrrr, uudist tead? Kulturkas on täna näitus. Tallinnast tulevad kunstnikud oma pilte näitama. Lähme kindlasti, eks! Alguks on kell viis. Juts.»

Ta pani kirja kokku ja saatis edasi. Juta näitas talle rusikat, tema aga mõtles, kui tore ninamiks oleks neile teda sealt eest leida. Jah, ta läheb kindlasti.

Lõuna ajal oli ta juba viha unustanud ja mõtles huviga eelseisvale näitusele. Ta polnud veel ühelgi kunstinäitusel käinud. Kas ta üldse saabki midagi aru? Ta tundis ennast järsku väga väikesena ja väga rumalana.

Ta hulkus vähemalt paar tundi alevi lähedal metsas, enne kui julges minna. Kultuurihoone ees seisis buss ja paar sõiduautot. Esik oli täis pikakasvulisi lärmakaid noormehi, kes teda tähelegi ei pannud. Ta riputas mantli varna ja kontrollis igaks juhuks oma botikuid, kuigi oli need enne puhtaks pesnud.

«Näitus on üleval saakis, neiuke,» ütles valvur. Ta läks

Impist üles, astus rohelisel põrandariidel nagu kitsast, eba-
hoollat purret mööda, kuni jõudis saali. Ta jäi lävele
seisma ega mõistnud, kust tuleb valgus. Lagi näis otsekui
avatud olevat ja päike paistis pilude vahelt sisse. Siis tai-
pas ta, et need on päevavalguslambid, mis nende koolis-
tooni tüüsekabineti olid. Valgus vibreeris, kusagilt kos-
tus taeast undamist ja surinat. Ta pilk otsis maale — kus
need ma olid? Ta ootas midagi suurt, mis poolt seina
tataks. Alles saali keskele astudes nägi ta, et maale oli
põhinult mitmesuguse suurusega, ja neid olid kõik seinad
lää. Kõrrestatamata hakkas ta vaatlema.

Pöidiga ei mõistnud ta midagi neist kummalistest värvi-
kombimatastoident, mütudest, laikudest, mis märkamatuult
talle süttisid või võigasti ebakõla tekitasid. Kõik pildid
mõtlesid ühesugused olevat, ka see sinise-, rohelise- ja
punasega seotud, millele ta nüüd lähenes. Ta astus
etepooli ja avastas järsku joonkorraga luopisikesed lõus-
ad, need sügavalt seegi, üle juoksed nööd talle hobe, üle
suurte silpa. Seda nähes minnes peatus kõik olevat sinise-
kollaste värvidega, aga nüüd lähemale astudes nägi jällegi
valgeid, kollast, valget, kollast, kollast, kollast — suuri, väikesi,
lühikesi, pikki, lopsakke, röövureid, lõbusaid, ahneid ja

Ja tundis, et pea paisub lõhkemiseni, ja korraga näis see kõik lihtsamalt lähev.

„Miks see siis, kui ta umbes neljakümnekraadise palavusega tahteti haige oli? Haiglaakna taga sahistas lehti haige sahai. Ja palavikuuimas vaadeldes vahtraoksi taeva vaadates vana naha algausid, mis liigutasid, värelesid, naersid või pilgutasiid silmi. Eriti hull oli siis, kui pimedaks läks. Nii tuled näed vahtraokstelt pimedatesse palatinurkadesse, ja lõpuks peitja ta pea teki alla.

Ning nõud olid nad siin, nood palavikuaegsed külalised.
Ia vaatan ja vaatas, kuni hääled selja taga äratasid teda
elama minema.

lõpmine pilt oli toorelt punane, pruunide ja siniste lai-
kudega. Aitkrija polnud, kuid talle näis, et sinised laigud
olid tõusnud suurendatud porikärbsed mädaneval lihal. Ta
sattis lihveldust tundes eemale.

Idaasi «Nirvaana». Ta ei saanud teisiti, kui pidi sõrmega kataba — oli see klaasile maalitud? Puu, harilik vineer! Kuidas saadi küll nii kiirgavad, otsekui läbipaistvad värvid? Ta kordas enda ette tasakesi: nirvaana, nirvaana... Selle sõna kõla sarnanes maheda sillerdavsiniisega, mis

läks üle mereroheliseks, küütles nagu värvid seebimullil
kõigis sinise varjundeis.

Nii tegi ta saalile ringi, pikalt iga pildi juures peatudes. Ning näis, et veel natuke, ja ta mõistab, mida need maalid tahavad öelda. Kuid see natuke jäi tabamata. Pakitseva peaga kavatses ta uut ringkäiku alustada, kui saal äkki inimestest täitus.

Ta istus kõige kaugemasse nurka väikese palmi alla. Keegi ei märganud teda. Saali keskele astus noormees, käes kohvrike. Ta avas selle — see oli grammofoon — ja hakkas kõnelema. Tüdruk sai jutust ainult niipalju aru, et too noormees oli äsja välismaalt mingilt heliloojate kokkutulekult tulnud, on ka ise helilooja ja mängib nüüd ette ühe plaadi uue muusikaga. Ta sulges silmad ja valmistus kuulama.

Vaikus... Kõrge, vaevukuuldav vilin, piniseva pilli-
keele peaaegu kuulmatu vibreerimine. Ta avas silmad.
Võib-olla helises saali laepilude vahelt põiki langev valgus
nõnda? Muutunud kuuldavaks, katkes heli ja aigas uuesti,
kõrgemalt. Katkes jälle. Vaikus... Siis! Paar kohutavalt
valju trummilööki! Jälle see vilin. Ta sulges silmad.

Tema üle vajus pimedus, ning selles pimeduses oigas katkendlikke, seosetuid sõnu otsekui maa-alune koor. Seejärel viituli või tšello lohutav laul, mis aga varsti muutus nii südantlõhestavaks, et ta ei suutnud enam välja kannata. Trummilöögid. Kauge vaskpillide kõma. Jälle see oigav koor.

Ta oli üks terves maailmas. Ta sirutas käsi musta, tähtedest vilkuvasse laotusse. Tema jalge alt, Maa südamest, kajab see muusika, ta tundis, et maapind võppub. Millal lõhkeb maakoor, millal paiskub helendava jõena taevaste poole see kurbus? Millal lõhkeb tal endal süda ja ta langeb tuksuvalle, krampides väänlevale maapinnale? Ta oli üks terves maailmas.

Vaikus? Ta avas silmad. Ebameeldiv kihelus põskedel. Ta äigas käega, nagu oli märg. Tohoh, millal ta nuttis?

Ta äigas käega, nagu oli märg. Toonon, miiia ta naitis.
Noormees hakkas jälle kõnelema. Ta kummardus kooli-
koti kohale ja pühkis vargsi nagu, seejärel vaatas ringi —
ega keegi märganud? Ja tõesti, üks habemik vahtis päris
häbenemata tema poole. Tigedalt pööras ta näo ära. Natu-
kese aja pärast piilus ja nägi, et teda ikka veel vaada-
takse.

Esineja läks kohale, plaksutati.

Esineja läks kohale, plaksutati.
Tooliridade vahelt nihkus ette teine noormees, ning sel

hetkel tõusis ka habemik — ja tuli otse tema kõrvale! Ei lausunud sõnagi, istus ja hakkas kuulama.

Tõdruks silmitses teda vargsi. Habe tundus liiast, ka habemela olnuks mees huvitav. Juuksed olid ette kammitud, laup näis seetõttu madalana, näojooned olid tugevad, isegi brutaalsed. Ta kandis mingit suuremuustrilist sviitrit, mis unustas tõdruks habemiku ja püüdis kõnest aru saada, kui tekkivad vaidlused, noormehed vehklesid võõrsõnadega, millest tema aru ei saanud. Ainult üks sõna kordus alati tuleviku, tuleviku...

Ta vaatas istujaid. (Kusagil pidid olema Juta ja Virve, ta ei näinud neid.) Kes olid need inimesed? Kust nad olid tulnud? Kae nad tõesti ise kõigest aru saavad? Ta tundis end äärmisena.

Isi lāwaka ni tati vāga hea.

...midaagi tuttavat! Naal, mis korraga näis tohutu suur,
...mis võidus pärast Tassane undamine kuskil jalge all,
...mis võidgi ei teanud. Võttad inimesed, kes rää-
...inimesest hooli. Peanali — ei midagi tuttavat!
Tahate, ma muudki sulle juttu? ...

— ja nägi, et habemik

Phyllophaga known to

«Aja tahakain seda veel kuulda.»

Ale tahaksin anda veel kuulda.»

...kuulda.»

hakkas. ... uskumatult, et noormees naerma

"Suurel võim taluslikuks lugeda alles siis, kui ta suudab
tööd teha absoluutselt kõike."

... ja ta suudab
tundlik vaikus. Maalida muusikat? See oli nii absurdne,
et ta mõeldagi ei osanud. Aga niigi oli kõik imelik. Ja —
mõte murets. Võib-olla on tõesti võimalik...

Võiduskannlast tema vaikimine ei häirinud, too jätkas raskimist. Hiljem kujuneski nii, et Ingmar rääkis nende mõluma eest. Ta armastas rääkida ja ennast kuulata. Küll ta võis vahel rääkida! Elo harjus sellega, nagu Ingmargi oli harjunud tema vaikimisega. Sest siis, kui Ingmar rääkis, võis Elo vaik olla ja ennast kuulata... Kui kontsert ja vaidlused olid juba...

Kui kontingent ja vaidlused olid lõppenud, oli uus tuttav talle jõudnud juba teab mida rääkida. Kuigi ta suurt ei mõelnud, jäi siiski midagi meelde.

... et muusikat võib maalida, nagu võidi
... maalida. Et maalikunsti võimed on piira-

matud. Et isegi sõnad on muusika ja ka neid saab maalida (see ei olnudki uudis seda tundis ta ise luulet lugedes).

Meeldis, et noormees räägib temaga nagu taaskasvannuga. Mida ütleks too aga siis, kui saaks teada, et ta alles seitsmendas klassis käib? Tõsi küll, ta on juba viieteist-aastane ja naeb vanem välja.

Ning seda ta kasutaski ära, kui noormees saalist väljumisel kuis: «Mimendas klassis te käite?»

«Kümnnendas.»

«Saame tuttavaks. Indrek Andersson.» (See nimi oli üsna mitme pildi, ka «kärbestega» punakaspruuni all.)

«Sõbrad huuavad Ingmariks, kõige parematele semudele olen lihtsalt Ing. Mis teie nimi on?»

«Elli. Ema hüüab mind Elluks.»

«Kas te karjas ka käite?»

Tüdruk ei saanud aru. «Ei.»

«Ärge pange pahaks, aga see on ju karjapiiga nimi. Elli-Ellu istub metsas kase all, punub pärga ja laulab.»

«Mulle meeldib kase all istuda. Pärga ei ole ma küll kunagi pununud ja laulda ka ei oska.»

Ingmar muutus tõsiseks. «Teate, ma hakkan teid Elokshüüdma. Tohib? Ja ma maalin selle «Reekviemi» teile.»

Ta pidas sõna. Kuid tema «Reekviemi» vaadates oli tüdruk juba muusika unustanud. Tõsi — mingid kauged seosed neil mustpunastel tulekeeltele, mis lõuendil paiskusid ja vikerkaarvarvilisteks lindudeks pudenesid, «Reekviemi» koori ja viulihelidega tundusid olevat. «Reekviemi» ise oli aga tema mälestuses hajunud, muutunud mingiks teiseks muusikaks, mida polnud kuskil ega kunagi mangitud. Päev-päevalt õppis ta seda kuulama. Kaua näis, et see on kusagil väljaspool teda — auravale kevadmaale kangevates päikesekiintes, kihutavate pilvede varjudes ja alati kuhugi ruttavas tuules. Hiljem sai ta aru, et kannab seda eneses, kannab endaga kõikjal, kuhu läheb.

Aga viimasel ajal ei kuulnud ta muusikat enam nii selgelt. Ei aidanud, et ta vahel päevadeks vaiksesse tuppa sulgus. Kuhu see siis kadus, ta oli ju olemas, pidi olemal. Kunagi kuulab ta seda jälle, siis... kui aega saab.

Ingmar saatis ta koju. Kõneles endast. Ta õppivat neljandal kursusel. Iseseisvat näitust pole olnud, teda ei lastavat läbi, nimetatavat abstraksionistiks. «Küll me ennast lahti pressime. Lööme ise oma näituse üles kusagil väljakul... nagu Pariisis. Ükskord tuleb meie päev. Nad ei saa kunsti seisma panna. Senise kunstiga võistleb juba fotokunst. Aga

Asjad on tegelikult

kõvasti mõtetesse.

See kumises

vaatas ümbritse-

liiga

hoopis midagi muud...

vaadelnud ainult elu-

elulugusid, püüdis

Ja siis tundus ta endale

Nüüd elas ta sellesse

tagasi sattudes vaatas

silmade labi ei vaadanud ta

Ingmar.

pingil, enne kui Ing-

kirjutas Elo aadressi üles ja ütles, et

Ingmar oli ta niisugust juttu Ingmarit tutta-

kuulnud. Nii rääkisid nad peaaegu

ilmus: «Ma olen kunstnik,

Ma tahan teid maalida.»

kergelt õnge.

raakis Ingmar. «Miks te oma

lõikate? Kasvatage nad pikaks ja

kanda ka lahtiselt, Kleopatra soen-

profiil. Isegi teie silmade lõige on

visandas Ingmar markmikki egipt-

sel mingit sarnasust Eloga oli — tüü-

eksootilise soenguga. Aga mida

seda sarnasem tundus see temaga.

pikaks kasvanud olid, istus ta tun-

ja püüdis endale soengut teha. Ema

laminud, aga see meeldis talle —

Mõnikord aitas ema isegi juuk-

soengutest ning riietest, ja kuigi

kasi oma juuste ja riie kallal, nõus-

talle soenguid leiutas. Koolis

puustega ja tüdrukud hüüdsid teda Nõia-

Jah, see on sama Ingmar ...
Ta toetas põse vastu külma aknaruutu. Oli peaaegu nii-
sama valus kui sel udusel hommikul, mil ta Ingmariga
järvekaldal istus ja too käbisid ning kivikesi vette loopis.
"Miks sa ei mõtle?" Ta püüdis küsida võimalikult loomu-
selt, kuidas ta mõtleks? Ta ei mõelnud mitte talle kiire

Jah, see on sama Ingmar ...
Ta toetas põse vastu külma aknaruutu. Oli peaaegu nii-
sama valus kui sel udusel hommikul, mil ta Ingmariga
järvekaldal istus ja too käbisid ning kivikesi vette loopis.
"Miks sa ei mõtle?" Ta püüdis küsida võimalikult loomu-
selt, kuidas ta mõtleks? Ta ei mõelnud mitte talle kiire

«Vaata.» Ring järvepinna laienes ja kadus. «Mina.» Ta viskas tesse kivikese. Uus ring. See varises, laienes ja kadus samuti. Hetkeks puutus välimise ringi äär eelmise kivi jälge. «Ja sina.»

«Vaata.» Ring järvepinna laienes ja kadus. «Mina.» Ta viskas tesse kivikese. Uus ring. See varises, laienes ja kadus samuti. Hetkeks puutus välimise ringi äär eelmise kivi jälge. «Ja sina.»

See läks üle. Ta tõusis ja läks kaugemale. Toetus ühe männitüve vastu. Ta ei mõelnud midagi, ei suutnud mõelda. Inemari samme polnud samalal kuulda.

See läks üle. Ta tõusis ja läks kaugemale. Tõenäoliselt
männitüve vastu. Ta ei mõelnud midagi, ei suutnud mõelda.
Inemari samme polnud samalal kuulda.

«Nagu soovid.» Ta pöördus kõrvale ja hakkas vilistama.
Kas ta tõesti läheb? Tüdruku käed tõmbusid jääkülmaks.
Kas ta tõesti läheb? Kuidas ta võib minna?

«Nagu soovid.» Ta pöördus kõrvale ja hakkas minema.
Kas ta tõesti läheb? Tüdruku käed tõmbusid jääkülmaks.
Kas ta tõesti läheb? Kuidas ta võib minna?

«Vahent läheme siiski koos?»
Nad hakkasid minema. Valkides ja meetrise vahemaaga.
Kahid praksusid jalgade all. Ingmar vilistas üht vana laulu.
Seejärel. «Kutadi ühtemoodi on ikka kõik naised.»

Naine? Tema? Elo jäi seisma.
«Miks sa sus vihane oled?» küsis Ingmar ja naeris.
Elo hakkas jooksuma. Ei teadnud, kuhu. Ta aina jooksis.
Lakerdus okstesse, kais mõne sammu, siis jälle jooksis.
Terve nõmm oli seda naeru täis. Jooksel Ara mõtle!
Tema — ja naine? Ta oli Elo. Jooksel Ühtemoodi... kel-
lega? Jookse, Ara mõtle. Ring... ja ainult? Järv aga
jääb...

Jooksel
Ent kaugele polnudki joosta, mets läks hõredaks. Ta
haaras ühest puust kinni ja jäi seisma otse järsaku äärel.
All valendas maantee.
Ta seel viimodi seisis, polnud aimu. Järsku

«Loll.»
Nad laskusid maanteele
Kodus oldi muidugi pabinas. Targu oli ta Ingmariga

«Loll.»
Nad laskusid maanteele
Kodus oldi muidugi pabinas. Targu oli ta Ingmariga

... ja viisandele revideerides salust
... ja viisandele revideerides salust
... ja viisandele revideerides salust

...võim loob, mõnikord järele tund aega vaadelda.
...nagu teaksid sa midagi sel-
...teaksid kõike.»

... Nad rääkisid, et Elo on põnev tüdruk ja ta on juba teinud teid maailma. Ingmar ise tahtis seda samuti

See film portreega ei saanud ta kuidagi hakkama. See polt olema midagi originaalset, aga ta tahtis teda maalida

moonutamata. Ta võis kogu maailma värviplarakateks või geomeetristeks kujunditeks ümber mõtestada, kuid Elo pidi samaks jääma.

Kord maalis ta teda egiptlanna rüüs, siis plaanitses koguni Egiptuse-teemalist maali. Seejärel heitis need plaanid kõrvale ja maalis temast akti, aga tahtis sellele taustaks midagi ebatavalist. Nad sõitsid mereranda. Taustaks tahtis Ingmar maahda merd, aga segajaid oli nii palju, et ta viskas poolehioleva maali kõrvale ja maalis südametäiega plaazi, kus lebas lõputul hulgal kummist täispuhutud mänguvasju, klaasmune ja värvilisi palle...

Ideesid oli tal palju, iga päev tõi uusi visandeid. Aga ta ei tahtnud ennast kuskil korrata, nais kordamist kõige rohkem kartvat. Ta leutas kogu aeg midagi, laks äärmusteni, otsis olematut. Ning kõige selle juures nais teda vaevavat arusaamatu alavaarsuskompleksi. Ta kurtis, et on enda tuhjaks ammutanud; ta jõi, lootes sellega alateadvust vabastada, ja rääkis tihti kadunud Sepamaa-poisist kadedusega: «Kui sellel mehel midagi pähe tuli, siis oli see kohe ka lõuendil. Ja nii, nagu olema pidi. Ei nuputanud kunagi, mis või kuidas. Justkui mingi vaim oleks ette öelnud: tee lapselt mu. Me kutsusime teda vahel Kuradipintsliks.»

Ainult vahesed teadsid, kuidas ta mõne pildi kallal jändas, kui palju variante kõrvale heitis. Kui maal valmis sai, jäi mulje, nagu olekski see lohakalt, ühe hingetõmbega visatud. Need, kes Ingmarit ei tundnud, oleksid võinud teda samuti Kuradipintsliks kutsuda. Tema ise sõimas ennast käsitööliseks.

Ka Elo portree jaoks kulus kümneid visandeid, ta vihas tas tüdruku peale, nagu oleks too süüdi, et ta ei oska teda maalida. Nende vahekorid läks lõpuks nii teravaks, et Ingmar hakkas teisi vaatama, ja siis see tüli tulgi. Pärast otsustas Ingmar, et ei maaligi teda.

Lahendus tuli siiski. Veebruaris, kõige käredamate külmade ajal. Ingmar oli teiste kunstnikega linnast välja sõitnud paarikümne kilomeetri kaugusel olevasse asulasse. Nad korraldasid seal naituse. Muidugi joodi, ja Ingmar oli tubhsti purjus, kui buss tulema hakkas. Buss sõitis ainult mõne kilomeetri. Juht koperdas ümber masina, viga ei leidnud, läks telefoni otsima, teised otsustasid sealsamas päevavalgust või abiautot oodata. Varsti magasid kõik, aga Ingmar tundis, nagu ta hiljem jutustas, arusaamatut rahutust. Ta läks välja. Linna tuled kumasid kaugel. Ta tundis, et pidi minema. «Ma olin vist nii purjus, et ei tundnud isegi külma ega mõelnud, et tee nii pikk on. Hakkasin

... vahetult ta jooksa, ja mõnetunde järele jäid külmast kaugema asulasse. Linna oli nävatel kõledad tuled.

Ette tundes, akki, nagu oleksid sinna istunud ingmar taga. Ma nägin sind, ja siis teadsin, kuidas mind maadida.»

Ette ei tundnud ta muud kui väsimust. Ruttas koju, magas, lahkus kühmunud Ingmar heitis rüetega tema la ja tõi. Hommikul oli tal öösel kujutletud maal ita mees, et ta kohe tööle hakkas.

Ita mees pilt. Kaugelt vaadates oli maal mitterahvatav kirbu-kirabu. Lähemale minnes, teatud kaugustilid nähtavale tütarlapse näojooned uduste linnade ja plümedate akende taustal. Veel lähemale minnes nägu, jäid ainult hallid seinad tühjade aknaava-

ga. Ingmar polnud pildiga rahul. Nüüd, kui see valmis oli ja ta kiirelt, muutus rahulolematuseks veel suuremaks. Üks-üks kilt oli midagi harjumatu, seni tunnistas teda oma kunst. Midagi oli vist viltu? Ja veel — tavaharjatu ta pärast töö lõpetamist selle vastu igasuguse kauguse selle pildiga polnud ta valmis, nii tundis ta.

Edamatult tahtsaks oli muutunud Elo naeratus. Selle pärast ta ju oligi tahtnud teda maalida, ja kui ta oli pildi lõpetanud, näis, et on selle tabanud. Aga kui ta siis portree originaaliga võrdles, leidis ta, et portree naeratus on mingi muudlik, veelgi enam — ootamatult võis see isegi talaks grimassiks muutuda. Ja ega tema üksi sellele tulnud. Üks tütt oli poolirvitamisi öelnud, et see on juba nagu Mona Lisa naeratus. Ingmar, kes ei tahtnud midagi jätke, läks sellest lausa marru.

Ette muidugi lihtsaim olnud pilt hävitada, aga seda ta ei tahtnud. Ja kuigi ta seda maali nüüd juba peaaegu ihkas, juhtus esmakordselt, et ta omaenese loomingut ei tahtnud. Nimelt ei leppinud ta enam sellega, et oli tüdruku naeratuse — nüüd hakkas ta selle

naeratuse puudis mõistatada, mis on naeratuse tüüp. Alati teinud ta tüdruku mõtteist küsimusega: mida ta praegu mõtleb. Vastus oli alati: mitte midagi.

See ümberkäik ärritas ja piinas tüdrukut. Mida Ingmar tahtis? Mida ta püüis? Kord esitas mees koguni kummalise küsimuse: kes ta on? Kust tema teada võis, kes ta on?

Ta ei tahtnud enam seltskondades. Ingmar ei mõistnud seda. Tema oli seltskonda vaja, ta oli üdini linnalaps. Ta ei tahtnud maalepingekust — nagu tänapäeval, ta võis seda

isegi tõsiselt tahta: läks, kuulas natuke vaikust, maalis — ja siis aidaal Tema ei jäänud kauaks.

Jälle tuleb talv. Lumi. Niisked helbed. Hall taevas, mis maadligi rõhub. Öhku ei ole. Udu ja külm. Aga mets laheb siis õigesse ehtesse. Härmamuinasjutt. Lumi langeb pähmal okstelt. Puutumatu lumi, ja puhas... Puhas! Sinised varjud hääletu koidiku ajal. Kojul Ei, mitte koju, vaid teisele poole kodu. Sinna, kus algab mets.

Ingmar oigas läbi une. Tüdruk pöördus ja silmitses teda segi mure ja vihkamisega. Kuidas ta enne ütleski: «Mida pä ilma minuta peale hakkad?» Aga Ingmar ise? Tema võiks minna. Aga mida teeks siis Ingmar?

Kas ta tõesti võiks minna? See päev... Noh, hea kull, neil päevil ta polenud tema ise, ta ootas. Võib-olla oli ainult juhus, et just Ingmar sel päeval tema pilgu ette sattus? See oleks ehk võinud keegi teine olla? Kuid see oli Ingmar, ja midagi pole parata. Oli juhtunud just see, mida ta neil päevil ootas, kuigi siis veel ei teadnud. Ju pidi nii minema. Aga mis see oli?

Kui Ingmar ta nüüd ometi rahule jätaks!

Nüüd, kui ta endalt ise iga päev küsib ja vastust ei leia. Mida ta pärib? Seni oli ta harjunud, et tüdruk nagu orjatar iga tema soovi silmist luges. Miks ta hakkas nüüd tema mõtteid mõistatama? Ja miks ta ei oska neid lugeda? Miks ei mõista ta teda mitte kunagi?

Surve peas kasvab, ta värtises üleni. Tundis, et hakkab kohe karjuma. Ta vaatles Ingmarit ja tahtis, et too silmad ävaks. Miks pidi tema üksinda kannatama?

Ja järsku avaski magaja silmad. Elo tõmbus pingule. Nägi mees teda? Paistis ju ainult tema siluett. Ei, ta nägi!

(— Tule!

— Ei.

— Mjks?

— Ma ei taha.

— Mjks sa ei tule? Mjks sa mind nõnda vaatad? Kes sa oled?

— Ja kes sina oled?

— Sa tunned mind. Mina sind ei tunne. Ma tahan sind tunda. Tule. Räägi.

— Homme oled sa selle unustanud. Ei. Ma ei tule.

— Ükskord peame ometi rääkima.

— Ma ei oska. Milleks? Ma ei taha. Ära päri.

— Kuidas soovid.)

Mees sulges jälle silmad. Elo pöördus ümber, sundis end aknast välja vaatama, hoidis kramplikult aknalauast. Ta

... et Ingmar ei maga, tundis, et ta teda veelgi

... hõlguv hõlguv kuuvalguses. Seda oli ammu jäänud... nagu hõbedane silm kuskile k... igal õhtul hõbedane kõrval kuskile ja... kogu jõu kokku võtnud ja valgustas... lapsepõlvest mäletas.

... vaikust. Ei olnud enam trammitööd, maju... ja lage. Ei olnud Ingmarit. Oid... Tohtu hele kuu nagu mitu aastat

... läbi metsas hulkunud, kuni kuu tõu-

... tee äärde kraavikaldale ja jäi kuud vaa-... heledamini, läks aina suuremaks. Vaskjala silla piigast, kelle... hakkas hirm, ja hea. Tahtis kuu... võtta? Ta peaaegu uskus seda, näis,

... unistused tookord katkestas. Ärgates leidis... magava alevi lähedal metsa ääres. Kunagi... mustad tundunud. Ta kartis ja pistis kõi-... kodu poole jooksmas. Kuu jälitas teda. Kodus... tasakesi voodisse.

Kuu paistis aknast sisse. Ta tõmbas teki üle pea. Kogu... pole üksi, et keegi vaatab. Ja järsku... Ta tundis end väga kergeks

... kaua magada. Teda äratas mingi hää, ... seosetuid ja totratena tunduvaid... kui ta silmad avas, taipas ta, et see on... Kohkunult sulges ta isegi käega suu, aga... sõnade vool, nagu oleks võõras hää

... Kust tuli? Taas tundis ta, et kordab neid... hambad padjasse, tõmbas teki üle pea, ... sõnast... paberil ning kirjutas kuulnud sõnad... kirjaga.

... kord. Hiljem hakkas seda sagedamini... kui ta oli õhtuti luuletusi lugenud. ... sõnad üles, mõnikord mitte. Päeval... ja kõrvutas neid päeval loe-... ei jäänud halgi pähe nelle tähendust anda,

hoopis vastupidi — ta häbenes neid. Hiljem mõtles ta, kas see pole mitte vaimuhaiguse tundemärk, ja uuris isa ning ema käest, kas nende suguvõsas hulle on olnud.

«Esimene oled sina,» ütles ema. Võib-olla oli tal õigus? Ingmar oli ta paar korda sellelt sonimiselt tabanud ja naernud, et Elo teda petab ning unes oma armukesele pikki kõnesid peab. Kuid ta ei saanud seda tagasi hoida, see tuli iseenesest, eriti kui ta päeval oli tugevasti erutunud.

Tanagi teadis ta, et see jälle tuleb, ent ta oli liiga väsinud, ja polnud tema võimuses seda takistada. Ta lõtvus. Seinad, õu ja trammirööpad tulid tagasi. Ingmar viist magas. Ta hoidis tasakesi tema kõrvale ja uinus.

Unes nägi ta sedasama hõbedaläikelist trammiteed. See oli maantee. Kuu paistis ja soojustas nagu päike. Nad läksid Ingmariga mööda maanteed. Oli nii kerge, otse valuni hea.

Kuu paistis eredalt aknast sisse. Ingmar, kes polnud üldse maganud, kummardus uinunud tüdruku kohale ja püüdis tabada segaseid sõnu, mida see unine ja võõras hääl sosistas.

Ta püüdis neid mõista.

1966

Avants

Ingmar ei olnud enam kalala, et on sügis. Aknast tuleb lehelõhn ja kühma. Pikaldane, piinav meloodia, nagu suudab ta kuulda.

Ta näeb endal lalal diivanil ja kuu paistab otse silma. Ta kodus läbi sirelite, kui olin veel väike. Ema ütles et kuu magajale peale paistab, jääb too kuutõbiseks ja ta ei saa magada katuseid kõndima.

Ma olen ta teistsugune kui see, augustiõine. Kõpsevate ja sõrmede sirina kohal. Tohtu hele kuu, ei ainsatki tunda tema ümber. All kerge pilvetriip. Minu vana tüdruku just sellisena olen teda tahtnud maalida, aga ei oska. Ei osanud siis ega oska praegugi, aga see tunne... Ta on nii kauge oli korrigeerida nii lähedal. Ja see üksik kuu, ja kerge pilvetriip. Kadusid mets, majad ja põllud, olin nii lähedal, et võisin puudutada.

Küllap tema ongi süüdi, et mind praegu sümbolistiks peetakse. «Ist» olla on küll peen, aga mitte vananenud «ist». Aga ma ma saan parata, kui nad selle sildi mulle külge klappivad. Olen ju proovinud teisiti, ei tule midagi välja. Tuleb ennast kogu omandatav, üht-teist jääb külge, aga pillid ei taha tulla. Ma ei julge selle juures midagi muuta, vaid ma tahan ta, nii hästi-halvasti kui oskan.

Kui need tõesti on õigus? Kas on õige see, et ma ei pääse. Ma oma kujundite ringist ja varem-hiljem maalin enda.

Ma ei ole õigus Veljol, kes ütleb, et ma ei tohi «oma» maalin.

Aga ma olen neil kõigil õigus. Selles, et nõnda ma enam ei taha. Ma olen neil kõigil õigus. Selles, et nõnda ma enam ei taha.

Kuidas ma tulin? Jään ühel päeval millitsas vahele. Kuidas ma tulin? Jään ühel päeval millitsas vahele. Kuidas ma tulin? Jään ühel päeval millitsas vahele.

Kuidas ma tulin? Jään ühel päeval millitsas vahele. Kuidas ma tulin? Jään ühel päeval millitsas vahele. Kuidas ma tulin? Jään ühel päeval millitsas vahele.

teooriat lugeda, siis võtavad mind koosseisuliseks... Ja edasi?

Mis hindaja mina olen? Ainuke hindaja on aeg. Kiretu, erapooletu, õiglane. Pole enam need päevad, kui võisime vaielda, kiruda, üksteist sõmata, teoretiseerida. Nüüd kannad vastutust iga sõna eest, nüüd ei või kedagi kiita või laita, endale kümneid vaenlasi soetamata... Mis see ometi on? Kas tõesti teeb seda meiega aeg? Kuidas siis see, mida ma mõne aasta eest heatahtliku nõuandena laususin, nüüd äkki pahatahtlikkus või kadedus on? Kadedus — jah, ega ma sellest päris vaba olegi, aga see pole isegi kadedus, vaid kibedus. Kelle vastu? Kelle muu ikka kui iseenda. Suudistada ei saa ju kedagi peale enese ja oma pusimatuse, mis ei lase ühtki tood korralikult lõpetada. Nagu jääb pooli tanane, «Kajakatekarjane», olen äkki tast tudinud, ma ei saa ennast sundida seda lõpetama, sest heliseb uus motiiv, uus meloodia kuu ja külmade lehtede hõnguga, ainult seosetu, ei ilmu veel pildina.

Mis niiviisi saab? Kuhu see kõik viib?

Ma ei teagi, kui palju pilte on praegu Rita juures hoiul. Mitte pööningul, nagu palusin, ei, Rita hoiab neid kenasti sissepakituna riidekapis, et tal oleks iga kord, kui neile lähen, võimalus toriseda: millal sa oma kolm ükskord ära viid?

Ja tean, et kui minuga mingi õnnetus juhtuks, tooks Rita need pildid kohe lagedale — metseen, hoidja, toetaja...

Ah, kui ma tõepoolest võiksin talle ühel päeval vastata: aitäh hoidmast, Rita, kohe praegu viingi need ära, tule mulle soolaleivale...

Väike tuba. Võib-olla kööktuba, võib-olla ühiskööbiga. Kušett või voodi reformpõhi pukkide peal, reform on isegi parem, olen sellega lapsest saati harjunud. Roheline tekk. Põrandal paks samblavarvi vaip. Tapeet heleroheline. Ja eesriided! Paksud külgakardinad — valged, mustade põik-triipudega, õhukesed — heleroheline tüll. Nagu kased. Raamaturiiul koorimata kase- või lepakeppidest kokku loodud. Laud — hõõveldamata laudadest kolakas. Istmeteks paar jämedat palgiuppi. Kahes nurgas eesriided, loomulikult rohelised, nende taga riidevarn, pesukauss, peegel, puhvetkapp...

Ühtki pilti ei riputa ma üles, ei enda ega teiste omi. Aga hästi palju lilli olgu. Lihtsaid, metsa- või põllulilli.

Kohviõhtute ajal nihutame laua kõrvale, istume otse vaibale. Hea oleks keraamiline serviis, Henn teeks kooli-

... kindlasti kindlalt sügavalt, kogu

... kindlalt on aeg...

... kindlalt on halb, tuba jääb hõõs...

... kindlalt on halb, tuba jääb hõõs...

... kindlalt on halb, tuba jääb hõõs...

... kindlalt on halb, tuba jääb hõõs...

... kindlalt on halb, tuba jääb hõõs...

... kindlalt on halb, tuba jääb hõõs...

... kindlalt on halb, tuba jääb hõõs...

... kindlalt on halb, tuba jääb hõõs...

kappi valvama. Ja ajasin vaibale paar'piiska rohelist värvi, millega seda küll välja võtta?

Miks ma täna midagi ei teinud?

Sellepärast, et Veljot nägin?

Stopp, Veljole ei mõtle.

Miks see tulla ei taha? See on tavaliselt nii lihtne — käid, käid, muljed ise suruvad peale, kaleidoskoop, mis kunagi sama mustrit ei korda, ja kaleidoskoop väsitab nii-samuti, aga selline tunne on äkki, et oled keegi nimetu inimene kuskil määratlemata linnas, ei tunne enam ära tuttavaid kohti ja terves linnas pole ainsatki tuttavat inimest, ainult ajataju ei vea alt, on kindel teadmine, et oled kahekümnenda sajandi teise poole inimene, on midagi vaevutajutavat, mis annab tunnetuse voolule ajaloolise konkreetsuse, vist reaalsid, mis piltides ilmuvad, ja pildid tekivad õhtul, kui oled juba väsinud kõndimast, nägemast, kuulamast, aga mõtlemast pole veel väsinud. Siis püüan tabatut kohe visandada. Kui õnnestub... Kui saan olla üks.

Jah, need tutvavad. Ingrid ütles viimati kohvikus: aga sul on ju nii palju tuttavaid... Palju jah, vastasin sigaretti süüdates ja teda pika pilguga uurides, ta ei kannatanud välja ja ütles: kui sul õomaja on... ning tahtis ära minna, ma hakkasin naerma, sest jumala eest, ma ei kavatsenudki juttu teha nende viiendast, kasutamata toast, mille eest nad Heinoga maksavad üleplinda, aga välja seda ei üüri, hoiavad pidude jaoks.

Jah, need tutvavad. Oomaja võin ju nende kaest küsida, miks mitte. Aga neilt tuba üürida — ilalgi. Nendega koos elada. Nende tänuvõlglane olla. Pigem olla siis juba kõigi tänuvõlglane kui ühe-kahe armualune.

Ent mine tea, ehk on need õomajad ja kõhutaied siiski kuskil arvel, nii-öelda avansina? Seda on mu ekslemis-aastad mulle küll õpetanud, et kõige eest tuleb kuidagi maksta. Maksan nii nagu suudan: piltidega. Need on vähemalt materiaalne väärtus. Ja kui neid ei mõistetagi, riputatakse siiski seinale, öeldes uhkusega: tuttav kunstnik.

Ometi raatsin vaid vaheseid pilte ära kinkida, müüa pole isegi proovinud. Kalju on paar korda vihjanud personaalnaituse korraldamisele, aga seal on ju kümned paremad järge ootamas ja noored talendid tulevad peale. Aeg-ajalt õnnestub kevad- või sügisnäitustel paar pilti välja panna, ja siis publiku hulgas käies märkan, et ka minu piltide ees seisatavad inimesed, mõned isegi üsna kauaks, aga kriitika märgib paari sõnaga: tuttav värvigamma

... ja see on juba pilt
... et ma veel
... hakkaksite? Maandub
... on nende emad
... väikeseks ja need alati
... Aeg lendab, nagu maad

... ei tunne ma ära kohta, kus
... kõik isemoodi — mööbel, selle par-
... inimesed — ja kõik ühtemoodi. Võõrad
... et olen kodus, sirutan käe, koban enda
... ormed puudutavad vaipa või siledat
... arkan ja see tunne on hullem kui unes,
... hirmus või hirm, ainult teadmine, et kõik on

... tuba isa ahju ees ja parandab kella või
... on soe. Polla haugatab paar korda, siis
... saba ja niutsub. Ema tuleb lüpsikuga
... kuhu kuhmu vajunud.

... küsib isa. Vastan, et mitte just kauaks,
... tus ja mul on paar pilti, mida tahaksin
... aga need vajavad veel natuke viimistlemist,
... jään kindlasti, et võtan kartulid üles. Isa
... jaoks üle. küsin, mis rohtusid tal vaja on,
... tooriumi saata, varsti saan kuskilt suurema
... teeb teist juttu. Ahjus on pannikartulid.

... peab seda rääkida, sest need ei ole ju valed,
... kõik seda ja rohkemgi, kui... Aga tema
... on valed. Teab emagi, ja annab mulle iga kuu
... oma pensionist. Ma ei tohi seda tagasi saata,
... vaba ja töotan endale, et hoian alles ja annan
... jalle koju sõidan, aga paber on ju kerge ja
... kinnangused. Kuivõrd kergem oleks, kui ma
... ilmas elaksin!

... tuleb veel sünnipäev.
... tagi, et nad selle unustaksid. Hommikul teeb
... unnaad silmad lahti, mõtleb, kust peaparan-
... ja: ahaa, Mallel on ju täna sünnipäev! Ning
... tee välja, nagu oleksid oma sünnipäev
... kas talpavad mulle närust astriõitki tulla,
... rääkimata. Kui kaugel on see aeg,
... leiba võib ka mitte olla, aga lilled

... juba kakskümneend üheksa?

kes välja tegi, suudlused trepikodades ja kangialustes, üksteisele ateljeede laenamine, siis peaaegu järjest muudkui pulmad, pulmad, pulmad, ja kui ringi vaatama hakkasin, leidsingi, et olen peaaegu viimane vaba oma põlvkonnast...

Ja praegu on kallid koolivennad ja -õed tänaval kohtudes kahevahel, kas ikka tasub tunda sellist isikut nagu Malle Roodla.

Malle Roodla.
Naerma ajab praegugi see külaskäik Rakverre Arvo ja
Malle juurde.

Malle juurde.

Muidugi oli mul peavari olemas, aga tegin náo, et kavatsen neile ööbima jääda, ja kuidas Malleke siis kiheles, kuidas keerutas! Omal ajal oli ju Arvol peamurdmist, kumb Malle ära võtta, ja mu nimekaim sai kibekähku lapse, aga pabistas ikka veel oma Arvo pärast.

Aga mis ma nende üle irvitän. Nad on, nagu nad on, ja mina oleksin ehk samasugune, kui ... kui ma poleks teistsugune.

ukse lahti teevad. Tõsi küll, peaaegu alati sellise alatoo-
niga: vacseke, läbi põlenud sa ju oled, aga noh, tule tuppa
sooja, saad süüa, raagid, mis mure sind vaevab...

Räägid... Seda nad ootavad jah, ja seda peavad häd
saama. Varem olin tõesti nii rumal, aga kui avameelsus
mitmelt poolt hakkas kätte tulema, siis muutsin taktikat
tean nüüd täpselt, kellele nutulaulu laulan, kellele bravuu
ritsen, kellele isennast taga klatšin. Sest kellele on tõ
vaja, kui keegi minu peale ei mõtle muul ajal, kui ainult
mind nähes?

Rääkida? Varem tüütasin tuttavaid pikkade arutlusteg eksistentsi mõttest ja kunsti tähtsusest kommunikatsioon vahendina. Nüüd pööran ise kõik naljaks, kui mõni purju kohvikufilosoof või kollanokk mind nendel teemadel vest lema puüab meelitada. Piisab täiesti, kui valdad umbes kümnet vestlusteemat, oskad orienteeruda moeküsimuste seksiprobleemides ja meie kultuurieliidi eraelus...

Kuidas ma ei taha enam kaasa mängida!

Miks küll inimestel on vaja üksteisega rääkida, kui neil on omegi üksteisele midagi ütelda ei ole?

Varem meeldis mulle inimesi vaadeldes mõistatada, m
nad mõtlevad, ma koguni arvasin, et nad räägivad me
lega halli, igapäevast juttu, mõeldes üksijäänuna hoo
teistsuguseid, värvilisi mõtteid. Nüüd tean, et pole va
olla mõtetelugeja mõistatamaks, millised mõtted roomav
 nende juhtunud, murelike või hirmunud silmade taga.

36

... ja teie kogu elu ...
... ja teie kogu elu ...
... ja teie kogu elu ...

...lühikesel maalilidel
...tähtis? Kellele läheb korda see, et
...linnas tühjas korteris elab tiikike
...mälust, ja ka see on rõõm.
...tähtis? See on ainult minu rõõm.
...tähtis, mida tunnen siis, kui sisemine
...kolkeb ja jälle kuulen kella tiksumist,
...hõngu, semtel värelevad valguse-
...on aimata kuu jäine nuga.
...unustada?

...oleks veel: sünnitada laps. Hakata kõike
...ilmade läbi nägema.

...et hiljem, tüdinuna, uurida, mis seal sees
...panen, millega toidan ja katan? Looduse
...last mitte saada. Minu olukorras on kuri-

... et annab jumal lapse, annab ka

Ma ei taha ju kelleltki teiselt teda saada!
 Ma paljajalu mööda tuba, on külm, kuu...
 Ma ei ole veel hilis

... pole veel hilja. Et, targem on panna end kooperatiiv-
... sissemaksuks saan kokku laenata, sest
... kindel töökoht, leian ka mimesi, kes
... õpetan oma poolehoidvad pildid, muin

... Kinde! elurütm; kellatürit, hommikvõin-
... aatel busside tüügimne või jalgsi torma-
... teile too nimeste seas. Võin töö juures
... ajakohil lugeda, kohvi juua, lobiseda,
... loolunäna, üks nendest, kellel on praegu

õigus minule nii, nagu olen, näpuga näidata: parasiit! Võin kutsuda miilits: see isik elab siin sisse kirjutamata.

Ma saan oma rohelise toa. Ma võin lasta kirju saata omal aadressil, mitte «peapostkontor, nõudmiseni». Ma võin minna oma elukohajärgsesse poliklinikusse ja lasta haige hamba välja tõmmata. Võin korraldada kohvi- ja kokteiliõhtuid. Võin endale meeskülalisi kutsuda. Panen end korralikult riidesse, et mul ei tarvitseks enam tänaval silmi maha lüüa. Lähen kosmeetiku juurde, õmbluskursusele, teen ise süüa, õpin näputööd tegema, võtan korrapäraselt armukest vastu, lõpuks muretsen lapse...

Ja mõnikord isegi maalin, kui aega leian.

Ja ununeb võõraste korterite lõhn, värelevad valgused laigud seintel, ja ununeb õhtute painav rütm...

Siis pole ma enam kaksikümmend üheksa. Kui vana pean olema, et seda unustada? Võib-olla üsna ruttu?

Miski rabiseb ruutudel. Kas tõesti vihm? Päeval oli isegi sugune kuiv tuul, keerutas tolmu. Sellise tuulega on, nagu kõnniksid tühjas, väljasurnud linnas...

Aga kuu paistab endiselt aknasse, koletislik. Ei pilvi, ei vihma.

Jälle huikab rong.

Valkus sulgub, muutudes üha tihedamaks, teda võib otsa kombata, ta on väljaütlematusest raske, otsekui elav. Kuid on yist seisma jäänud. Milleks mulle kell, ma ei kiirusta ju kuhugi, las seisab.

Saaksin ma selle ära maalida, oleks ehk kergem. Selline tänaõhtuse kuu...

Oli tõeline kuu. Tõeline Linnutee. Kõrgel, augustiõine,

Lõpuks ometi tuleb

UNI

ta-

sa

üs-

na

ta-

sa

1969

Linnutee

I

... ja on Elleni juures! Nojah! .. Kus ta...
... känd käed värisevad, vaevalt sain tele-
... panna. Sõita. Kohe sõita. Kus garaaživõti
... tuleb enne helistada. Issand, milline ma
... kahvatu, ja missugune pilk! Täpselt nagu
... ka mina siiski hull? Ei oleks ime... kõige
... rahulik... rahulik... Ma olen normaalne,
... seda kinnitanud. Veidi puna põske-
... Rahulik, rahulik pean olema, kui Tea
... on? Uks lukku... Triikraud jäi
... välja tõmmatud. Gaasipliit on ka kinni.
... Kuidas käed värisevad, ei leia
... suudan juhtida? Muidugi suudan, kui
... käima läheb... Läks. Pean suutma. Rahu-
... Kull on libel! Stopp, üks autol! Läks. Kii-
... lisada. Kaks poissi! Jumaluke, oleksin alla
... majad. Nüüd võib kuuskümmend panna.
... kihutada, aga selline tee... Näh, unusta-
... helistamast, küll ta nüüd pabistab. Pole viga,
... helistan.

... pean olema puhverriigiks. Kõik asjad tulevad kor-
... Miks pidi see juhtuma just minu klassis? Muidugi,
... parem oleks, kui see kellegi teise klassis oleks
... Ja mis veel Tea. Maret jõuab siia tunni aja
... ta kohe välja sõitis. Oleksin pidanud ehk helis-
... ootama, kuni ta mees koju tuleb. Heino oleks ise
... kaldas Maretit ootama sundida, kui ta on
... harveerinud. Selline libe, kahtlane märtsi-
... Maret: rooli taga olen rahulik nagu
... tahes. Loodame, et midagi ei juhtu. Vahe-
... klassi kontrollitööd läbi vaadata.

... juba veebruaris. Miks Maret ei helista? Võib-
... miilitsa küsida? Maret ju lubas kohe helis-
... teada teha.

Nii hea on siin Elleni juures. Nii vaikne ja valge...

Nüüd on ta siis jälle käes. Mitmes kord see juba tal kodust ära joosta on? Jumal, kui palju muret selle lapsega! Hal ei või teada, kust sulle helistatakse, kui ta jälle kadunud on: miilitsast, surnukuurist või hullumajast. Aga viimasel ajal on ta Elleni juures peatunud. Jah, viimasel ajal alati. Miks... asula, nelikümmend kilomeetrit... miks ta Elleni juurde läheb, miks ta minu, oma ema juurde ei tule? Muidugi, ma ju aiman, miks. Ellen on võõras. Ellen ei söima teda. Ellen on pedagoog. Aga mina ei suuda ennast valitseda. Tea ei armasta mind. Kas ta üldse kedagi armastab? Kardan... nüüd võib jälle kuuskümmend panna... et ta koguni vihkab mind. Aga ma ei julge sellele mõelda...

Miks Ellen juba ei tule? Köht on tühi. Täna tuleb ema. Ellen lubas talle helistada. Vastik. Hakkab jälle nutma või sõimama. Elleni juuresolekul ta valitseb ennast, aga kodust läheb lahti! Ja isa on vait. Ainult vaatab ja läheb oma tuppa, öeldes: jumal tänatud.

Kui ta esikus seisis, räpane ja nälginud, oli küll hirm, e perenaine võib näha. Aga seekord oli ta rahulik. Tema pärast ma ei karda, võin ta Maretile üle anda. Jälle ühe ebameeldiv stseen. Kõigist peab aru saama, kõigile nõu andjaks olema, aga kes mind aitab? Laupäeval on õppe nõukogu.

Kodust ei vastata. Maret on vist välja läinud. Kas teab, kus Tea on, ja läks talle järele? Aga miks ta ei helistanud? Akki on ta ise midagi teinud? Rumal mõte, nelja kumneaastane naine ennast enam tapma ei hakka. Aga miks ta ikkagi ei helistanud? Lõpetan töö varem ja lähe koju.

Päev, millal ta esimest korda liigutas, on nii elavalt meles. Sügis. Vihmane nukrus. Teadsin, et Artur ei tule tänna.

Ja siis ta hakkas minu sees elama! Tardusin sellest tõkest hingetuks. Tasem, tasem, poiss! sosistasin, muidu pidi see olema poiss, tüdruk poleks nii ägedalt liigutanud.

Ja... kui Artur tõesti ei tule, isegi mitme kuu pärast, ükskord ta koputab kindlasti uksele... ma lähen avan sorm huultel... poiss magab vankris. Artur ei võta mõ...

...ostab kodu venel juurde, vaatab vaiki-
...võrdlema nend. Laps on kind
...n...la olnud on? küsib Artur. Ahti, vastan

...kodu laud hetkekaki, et tuleb poiss. Otsin ilusat
...värvil ja värvilise õllesharutatud kampsuni
...kui kuduain, oli mul kergem Arturit oodata, ja
...mõnda mingi jukikesse kõik need päevad,
...et ta tuleb et ta tooks Arturi. Ükskord tuli meie
...kutsusin ta tuppa, lasksin ennustada. «Sul
...sina ootab praegu mees, kes selle mure
...ilmaile tuleb, siis see mees tagasi

...sain Maretilt kaasavaraks. Lootsin, et teen
...ajad...ajad...nii palju muresid, kulusid,
...lapsega oli raske. Ja kui ta kasvas, siis mul
...kahju, et ta poiss ei olnud. Kui tark ja
...Aistud küsisid, ega meie temast imelast taht-
...liga varases eas üle koormanud. Aga ta ju
...Ajaluugu õppides luges kuendas klassis
...elajad ei jõudnud teda küllalt kiita. Siin ale-
...temavanust last tema kõrvale seada.

...jahedad mõtted nagu lumi. Elleni juures on

...peaks varsti siia jõudma. Läheb kolmas tass
...võlgu on parandatud. Nii, Maret viib Tea ära,
...õppenõukogule mõelda. Ei ole minu asi pärast
...õpilastel sabas käia ning valvata, kellega nad
...mida teevad. See on juba vanemate mure.

...Palun anna suitsu. Issand, kuidas käed värise-

...Tea on siis sinu juures?»
...«Ja ootab sind.»
...«Võin Heinole helistada.»

...vankri kartusega tuttavat «Volga», mis
...majade vahelt nähtavale ilmuma. «Volga»
...Moskvitš, aga sellegi eest näguti mind
...nõlvik ainult viis «Moskvitš». Rääki-

sin küll kodus, aga ikkagi viidi mind autoga kooli. Nüüd, kui maanteedel hulgun, peatan ainult veoautosid.

Isa ütles naljatamisi, et see «Volga» saab mulle kaasa-varaks. Oleks muidugi tore kihutada, aga nüüd ei saa ma kunagi rooli oma kätte. Ema oskab juhtida. Ema kõrval ma siit koju sõidangi. Koju... Ma ei taha ju sinna minna!

Tea on siis Elleni juures... Oleksin pidanud sellele ise tulema, sest viimastel kordadel oleme ta ju sealt kätte saanud. Mis teda seekord minema ajas? Mina küll ei mäleta, et kodus oleks põhjust olnud...

«Sain Heino üsna ruttu kätte. Noh, kas Tea rääkis sulle, mis siis seekord... sina siis tead, miks ta ära jooksis?»

«Jah, ta rääkis mulle. Kas sa tunned üht tema töökaaslast, kelle nimi on Anneliis?»

«Ei, pole kuulnudki. Kes see on?»

«On keegi noor naisterahvas. Tea räägib temast hästi. Paistab, et ta on oma probleeme selle Anneliisiga arutanud.»

«Mis probleeme?»

«Noh, sa ju tead, et ta tahab olla üks kahest, kas poiss või tüdruk. Ja et ta teab küll, et on tegelikult tüdruk, aga ei oska tüdruk olla.»

«Mulle ei ole ta midagi rääkinud.»

Koju... Kui mul vähemalt oma tuba oleks! Mul ju on oma tuba, aga ema koristab seda, võib igal ajal sisse tulla. Tean, et on inetu saabastes diivanile viskuda ja et kardinad lähevad suitsetamisest kollaseks ja et raamatuid ei tohi igale poole vedelema jätta. Aga tean ka seda, et kui oleksin tõesti poiss, siis ema ei nuriseks.

«Nojah... Paistab, et Anneliis oli talle nõu andnud, vaevalt ta ise sellele mõttele tuli.»

«Mis mõttele?»

«Et kui ta leiab mehe, kes talle meeldib ja temaga magab, siis saab ta tüdruk olla.»

«Issake, aga Tea ju kardab mehi!»

«Ei, ta ei kard neid, kui ta poisi riietes on, nendega koos joob ja targutab. Sestpeale kui ta poisina riietub, pole ma kordagi kuulnud, et keegi oleks teda vägistada tahtnud. Aga et mõni mees oleks talle meeldinud kui naisele, pole ma samuti kuulnud. Tea oleks sellest mulle rääkinud. Temale pole ju mehed ja naised need, kes nad on, temale

... need kõik lihtsalt inimesed. Mina ei uskunud, et ta sellist tühja tühja kuulda võlaks, rääkimata sellest, et ta nii-
... mehele tahab...»

«... kas ta nite leiab?»

... Tea pean nüüd jäämagi poisiks? Suudan sellele juba mõnikord mõelda. Nüüd on siis otsustatud. Imelik, et ma praegu ühtegi ahastust ei tunne. Ahastus tuleb selgeil hetkedel, kui mõistan, et olen haige. Siis ei taha elada. Olen, milliseks koormaks ma kõikidele olen. Eriti ema jaoks. Ei tea, mida nad rohkem soovivad, kas seda, et ma oleks tüdruk poleks, või et oleksin, kas või hulluna. Varem ei oleks ma mind rohkem. Oli jube mõelda, et milleks ma maailmas elan, kui ma ei saa maailma näha sellisena nagu teised, et saa olla nagu teised. Siis tahtsin endast vabaneda. Täiesti korral lõikasin randmed žiletiga läbi, tahtsin filo-sofistlikult kombel vannis surra. Nad mürdsid vannitoa ukse vahel. Teisel korral hüppasin jõkke. Muidugi poleks seal midagi uppuda, vesi oli vaevalt põlvini, oli suvi. Läksin ühe öö, järsku tuli ahastus peale, ma ei mõelnud midagi. Jäin end vastu põhja ära, mind tiriti välja, viidi jälle haig-lauale... Aga praegu ma ei tahagi enam surra. Ja kui tahaksin, päästetaks mind jälle. Ja jälle haigla, süstid, rahustussärk... Aga hea on märatseda! Pärast on selline rahulolu ja vabanemistunne. On kerge ja hea. Ja siis mõtlen, et on päris tore hull olla. Mul on õigus märatseda. Teised peavad ennast valitsema, aga see on hullem, see sissepoole peale. Kest mina ei usu, et oleks olemas päris rahulikke inimesi. Päris rahulikud on üksnes surnud.

Tea oli ju viimasel ajal päris rahulik, hakkasin teda juba normaalseks pidama, kuivõrd sai normaalseks pidada seda, et ta alati poisina riietus. Aga ma olin sellega juba harjunud. Meil on kõik sellega harjunud. Teda ei aeta kõrtsist välja ega viida miilitsa lastetuppa, nagu veel aasta eest oleks, sest ta ei näi poisi riietes vanem kui kolmeteist-nelja-aastane. Aga alati kardan, et ta laseb end kaklusse meelitada või juhtub muud hullu, sest ta seltsib ju igasuguste tüüpidega. Meie miilits laseb ta tulema, aga kui ta mehele satub, on alati sekeldusi ja mul tuleb minna ning loota, et ta ei laseb end alaealine poeg on tegelikult üheksateist-aastane mehe ja seejuures mitte mingi lits. Kui ta tõesti poleks oleks! Ma ei ütleks talle ühtki sõna, ükskõik milline see oleks. Oleksin ma teadnud, et asjad nii lähevad, poleks ma teda yaikesest peastki udinud. Mis need

arstid seletavad, iga laps on pekse saanud ja ka Tea sai just nii palju naha peale nagu iga teine. Tema on isegi vähe pekse saanud, ta oli ju harukordselt jonnakas.

«Kas sa mäletad üht Tea koolivenda, kelle nimi oli Ants?»

«Ants? Mäletan küll. Ta oli mitu aastat Tea pinginaaber. Siis nad kolisid mujale, Aga Ants ja Tea olid veel hulk aega kirjavahetuses. Mis siis, kas Ants oligi see poiss?»

Kui hea, et ma Antsule ei öelnud, milleks tulin. Ja kui ta ometi ei aianuks! Kui häbil El, ta vist ei aianud midagi. Muidugi ta imestas mu tulekut, näis isegi rõõmutavat. Aga ta ei tundnud mind ära, kui seal auditoriumi ukse juures teda hõikasin. Ja minagi tundsin teda vaid suurivaevu, sest ta oli ju nii pikaks kasvanud.

Kartsin, et tal pole minu jaoks aega, aga ta ei läinud enam loengule, läksime hoopis kohvikusse. Vaatasin, kuidas meist möödusid tüdrukud, üks ilusam kui teine, üks kenamini riides kui teine, ja tundusin endale äärmiselt veidrana pluusis ja seelikus. Kas ma tõesti olin tüdruk, kas ma võisin kunagi olla nende sarnane? Ma ei osanud olla. Pidin kogu aeg meeles pidama, et mul on seljas tüdruku riided ja et selles kohvikus ei suitsetata. Ja Ants oli kuidagi kohmetu. Alles siin tundsin, kui võõraks oleme jäänud. Kas meil enam millestki rääkida polnud? Endast ma ei võinud ju rääkida. Kui Ants küsis, mida ma teen, ütlesin vaid, et töötan. Pärisin tema ette. Ta hakkas rääkima ja sattus täitsa hoogu. Aga mina kuulasin hajameelselt ja mõtlesin, et midagi läheb viltu, on juba läinud. Anneliis oli mulle rääkinud neist naiselikest nõksudest, millega mehi püütakse, aga lisas ka, et need peavad igal tüdrukul veres olema ja et neid tuleb harjutada iga mehe peal, enne kui lähed seda püüdma, keda tahad. Aga kogu see teooria tundus mulle läbinisti ebaaus. Kedagi petta, püüda, lolliks teha... Ja mina pean praegu samasugust kõverteed kasutama, selle asemel et Antsule otse öelda, milleks mul teda vaja on. Saagu mis saab, aga neid naiselikke nõkse mina ei oska, Antsu peal ma neid harjutama ei hakka ja...

Aga edasi mõelda ma enam ei osanud, sest poiss, kes minu vastas istus, polnud too Ants, kellele võinuksin oma muret kurta.

Ma pole poiste ilu kunagi hinnata osanud, aga arvan, et tüdrukute silmis pidi Ants väga kena poiss olema. Mulle oli muidugi ükskõik, kuidas ta välja nägi. See noormees

stund oma esimesest tudengimuljetest jutustas, et ta oli a töre kamraad. Miks ma küll need lapsed ei ole toppasid? Istusin jäigalt, jõin talle kogu suitsu hinge.

«Kas sa poleks kasvanud,» ütles ta. «Sina ka,»

ja ma oled täitsa ilusaks muutunud.» Tahtsin

teada, kas tema on kenamaks läinud, aga siis meenus

minu, et meestele naisuguseid asju ei sobi öelda.

«Oli laskime kinno. Oli mingi totter komöödia, ma

olisin kordagi. Ja siis oligi õhtu käes.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

«Kas sa läksid linnas?» küsis Ants. Vastasin, et üksi.

Võtsin spordikotist oma riided, leidsin triikraua, ja kui Ants oleks tulnud, poleks ta mind enam ära tundnud, keegi ei kahelnud, et poiste ühiselamust väljub poiss, ma läksin bussijaama ja sõitsin esimese bussiga, mis parajasti väljus, linnast välja.

«Ah siis Ants oli ainus mees, keda ta ei kartnud?»

«Paistab jah, et oli, kuigi Tea ütles, et häbenes teda. Ja kõige hullem on ju, et midagi ei juhtunudki. Poiss polevat teda üldse puutunud ja Tea ei julgenud teda paluda.»

«Rumal laps... Seda ju ei paluta... Aga ega ta muudmoodi oska. Tead, Ellen, aga see on ju tore, et ta niisugused mõtted pähe võttis! Miks sa naerad?»

«Naeran seda, et minu klassis, kümnendas b-s, võttis ka üks tüdruk sellised mõtted pähe ja jäi rasedaks. Ja tema ema küll ei leia, et see tore oleks. Laupäeval arutatakse seda asja õppenõukogus.»

«Oh, mul oleks hea meel, kui Tea lapse saaks! See ehk parandaks teda. Aga mõnikord mõtlen, et tema laps võib hoopis idioodina sündida... Miks küll minuga selline õnnetus pidi juhtuma!»

Ega ma Antsu peale pahane ole. Temal on oma elu. Meie elud on nüüd juba lootusetult teineteisest möödunud. Kas ta oleks seda teinud, kui oleksin palunud? Oleks ta teinud seda kaastundest? Seda ma ei tahtnuks. Tahtsin, et kõik oleks nii, nagu oli varem.

See oli viimasel suvel, kui koos olime. Ekskursioonil. Magasime ühe talu lakas, kogu klass ja õpetajagi. Mina olin poiste poolel, tüdrukud tõrjusid mu sinna, et ma neid kaitseksin, sest nemad kartvat poisse. Ants magas minu kõrval, olime ennegi koos maganud, kui kuskile sõitsime, ja ta ei puutunud mind kunagi. Oli väga imelik, et ta seekord mind silitama hakkas. Tõrjusin teda, kuulsin, et ta hingeldas, küsisin, mis tal viga on, siis ta tõusis, läks õue ega tulnudki tagasi. Pärast seda jäime võõraks, ta rääkis minuga kuidagi puiselt, ja kui ma teda suveks maale vanaema juurde kutsusin, ei tahtnud ta tulla. Olin sellest kohe väga solvunud. Sügisel kolisid nad ära, aga me kirjutasime veel. Ei mäleta, kumma poolt see katkes.

«Arstid arvasid, et see on tangisünnitusest. Olevat vigastatud just see ajaloosa, mis pidi puberteedieas arenema hakata ja vaimse sookuuluvuse määrama. Ta on ju füüsiliselt täitsa normaalne tüdruk. Ei, neid meie arste küll

... teha talle, maha peaksid peale mis tahes, ja terveks saadki...»

... Ma ei tea, kas sa jaksaksid nii palju korda, kui oleksid välismaal.»

... kui ainult tüdruku terveks saaks. Sina ei ole mõista, Ta on ju ainuke laps.»

... Ta on unustanud, et mu poeg on surnud. Ma ei tohi solvuda. Peab muust rääkima. Mina seda teadmatus versiooni ei usu. Ta rääkis, kui meeletult ta teadis, et see tema jalgalasknud Arturi tagasi tooks. ... oleksin oma ootamist muutnud. Maretile ma muutsin teadust. Samuti ei saa ma talle öelda, millise suure teinud oma Heinot poputades. Ta peab kedagi teadma, ta kandis oma suure armastuse Arturi vastu ... kes ta lapsega ära võttis, ja teeb nüüd temast ... Miks Tea kodus mitte midagi ei tee? Sest isa ei tee ... isa on kõik, isa on suur inimene, naine aga on ... tema ümmardamiseks. Pole ime, et Teal oleks palju ... olla poiss kui tüdruk ja et ta naisi põlgab.

... Inimesed harjuvad uskumatult paljuga. Kahetsen küll, et mul tervet poega või tüdart pole, aga mõnikord mõtlen: hea, et ta hullem pole. Kui jutule saame, on temaga huvitav rääkida, nii et unustad ta vanuse ja raagid ... nimesega. Mis sellest nüüd enam mõelda, kes oleks võinud saada, ta ei suuda ju õppida. Hea, et midagi suudab. Näeksin küll meeleldi, et ta ostaks ... eest ehteid ja hilpe, mitte raamatuid, või ei ... maha ega laenaks mõnele joodikule, kes kunagi ... ei maksa. Pole mingit lootust, et ta kunagi õpiks ... hindama.

... need koledad käed ja silmad... unes näen mõnikord, ... käsi ikka veel kägistab, surub suule... Kuidas ta ... need koledad silmad... Mu hääl oli nõrk, kisen- ... kõigest jõust, kui kõri vabanes... vaanlesin ta ... ta vajus jälle peale, lõi otse pähe, tulised sõõrid ... aken oli lahti, ta sai mu kätte, tiris tagasi, ma hammustasin, lõin laua ümber... ta lõi jälle pähe, ... õnn, et mu painduv olin, sain ta alt välja... ... EMA HÄÄL!... enam ei mäleta, ... Olin siis esimest korda seal, viieteist- ... lookord hoidsid nad mind ainult mõned

päevad sees, kuni närvivapustus möödus. Aga ma ei julgenud enam kodust välja minna. Kui teised olid ära, lukustasin ukse ega avanud enne, kuni polnud kindel, et seal pole võõrast. Antsule ma sellest ei kirjutanud, protsess toimus kinniste uste taga, TEMA läks vangi, andsin vaevu tunnistuse ega julgenud tema poole vaadatagi. Ent kõige hullem oli arstlik kontroll. Kas nad siis ei uskunud mind? Või mis ma sellest teadsingi, olin vist isegi kindel, et mind on ära vägistatud. Kuidas nad mind pinnisid! Ja ema — ema kahtlustas, et ma valetan, ema oli nõus mind kontrollida laskmal. Küsis: kuidas sa sellise siis tuppa lasksid, nii-suguse tooniga, nagu oleksin TEDA ise kutsunud. Siis ma vihkasin ema. Ja sügisel ma kooli ei läinud. Sain peksa, aga ikka ei läinud, jooksin hoopis metsa. Lõpuks leidsin lahenduse: palusin, et nad mulle poisteülikonna ostaksid. Nad ostsidki, arvasid, et ma ei julge selles kooli minna, aga mina läksin paris julgelt. Kus oli skandaal, õppenõukogu ja puhad! Lõpuks saadeti mind psühhiaatri juurde. Seal raakis kõik ära ja arst andis mulle isegi kirja kaasa, lubas mul poisina koolis käia. Aga koolist teatati, et olen õppetööst vabastatud. Selle vastu polnud mul midagi. Peaasi, et julgesin jälle väljas käia. Peitsin end hoolega, et keegi ei aimaks, et ma pole poiss.

«Kas sa selle Anneliisi perekonnanime tead?»

«Miks sa seda teada tahad?»

«Ma pean selle inimesega tuttavaks saama, kui tal Teale nii suur mõju on, pean teadma, mida Tea talle räägib.»

«Mina ei usu, et tal Teale erilist mõju oleks. Sa võid ju tehasest järele uurida, aga sa pead väga ettevaatlik olema. Kui Tea märkab, et olete tuttavad, ei räägi ta Anneliisile enam midagi.»

«Miks? Miks ta teistele räägib ja mitte mulle! Miks ta minu juurde, oma ema juurde ei tule? Miks ta mind vihkab? Miks ta sinu juurde tuleb? Mina olen ju tema ema!»

Solvasin praegu Ellenit. Aga kas see mulle pole solvav, et Tea teda hoiab, tema juurde tuleb?

Kas Maret siis ikka veel ei mõista, et ta on Tea usalduse ammu kaotanud ega saa seda enam kunagi tagasi? Või ei tahagi ta seda mõista?

Nüüd ei pane ma enam kunagi tüdrukuriideid selga. Kindlasti olin neis velder, naeruväärne. Ja kui mul oleks oma riided seljas olnud, poleks ma ehk häbenenud Antsu

klätt... nad arvavad, et saavad mind teha tüdrukuks, kui ma kleiti kannan! Kas või see isa suur ema pidin oloma nagu ülesmukitud ahv nende kättidele sellele paksule Alberlile ette, et ma neist vestleksin, aga tema teadis ainult seda, et juurde tuleb piitsaga minna. Ja teised õnneks, võta üks ja viska teist. Mitte ainsatki ema pidin seal passima, kui keegi minust väljud, Sööke-jooke lauale kandma? Ema pole mind ei teha lasknud. Muidugi, ma ju teadsin ette, et juubel saab olema, teadsin, et tullakse toote raakima, võõraid mehi ja naisi vahtima ja and klättima. Aga miks mina pidin seda kaasa perekondliku üksmeele demonstreerimiseks? Pidin et ma tegelikult ei ole hull, et kõik need jutud ei ole ei vasta tõele? Noh, ma siis näitasin — läksin ja juttu oma riided selga. Algul ei pannud keegi tähelegi, ütles ema: «Tea, mine pane ennast kohe. Mina küsisin, kas ma siis olen alasti. Kus isal punaseks. «Mina oma tuppa ja ära enne välja, kui ma sinuga olen rääkinud!» Ja keeras ise oma lukku! Muidugi ei jäänud ma seda rääkimist vaid põgenesin akna kaudu. Seekord jõudsin isegi välja, enne kui nad mu miilitsaga kätte said.

Ainult siis oli temast rõõmu, kui ta väike oli. Ta hakkas muutuma rohkem hoidma kui ema. Võib-olla kasutasin teda kurjasti, sest teatud eas peab ju ema tütrele nõuand- ja hoidjaks hakkama. Mina seda ei arvestanud, et ta vabalt kasvada ja püüdsin teda emaga lepitada, kui tal viieteistaastaselt see lugu juhtus, ainult lepitada, et ta ei muutuks rõõmustasin, et ta minu juurde tuli, mind kuuendada püüdis. Ja nüüd näen iseenda loomuvastatuse. Millal ta Maretit vihkama hakkas, ei tea, aga kui ta emaga ühes ruumis viibib, on õhk nii pinget, et on lausa nahaga tunda. Ja ma ei saa sinna midagi teha, kui ta on jäänud Maretist lahku minna, aga varem ta on olnud häbiväärt jalgalaskmine, ja praegu on seda teinud ta kaua koos veetud, et pole enam mõtetki ära minna. Maret on ju hea ja arukas naine, suurepärase pere- ja ema. Ta ei hoida mulle midagi ette, kui närv tõesti mulle on ma jooma kukun või mõne lahke naise juurde otsin. Aga siiski on selline tunne, et nagu oleksin ma selle perekonnaelu vastu taevast. Kui kaua ta veel võib? Praegu on Tea veel noor, aga ta ju

jaabki niusuguseks, jääb igaveseks siia, ei lähe kunagi mehele, ei lähe edasi õppima. Jah, pole mingit lootust temast normaalsel viisil vabaneda. Temast vabaneda? Kas ma tõesti nii mõtlesin? Aga see soov tundub päris loomulikuna. Olen väsinud, ja ka Maret on väsinud. Aga mis meil muud üle jääb kui vastu pidada. Sest peab ju. Lihtsalt peab.

Aga kuhu ma Antsu juurest sõitsin? Siin tuleb jälle valge auk. Valge, must või hall, värve ei ole, värve ei mäleta ma kusagil. Kerin oma mälu.

«Maret, me peame vist minema hakkama. Tea on kindlasti näljane. Jatsin küll toidu pliidile, aga sa ju tead teda, tema sureb ennem nälga, kui taipab seda soojendada.»

«Jah, Anna andeks, et ma su aega viitsin ja hädaldas. Peame minema, läheb viimaks nii pimedaks, et ei saa enam koju sõita.»

Valge auk. Valge lagendik. Nüüd tuleb meelde. Teeserval istusin. Mu ees ulatus lumest välja kõrs. Hobuoblikas või raudrohi. Vaatasin seda. Oli nii vaikne, autosid ei tulnud, ma olin väsinud. Istusin ja vaatasin seda kõrt, mul polnud isegi külm. Nii üksik kõrs valgel lagedal. Ajatuid hetki olen alati armastanud. Armastasin seda kõrt. Jäin ta juurde istuma kauaks. Oli väga vaikne ja väsinud lumi. Kerge tuul kilgutas kõrt. Ise kuivanud, mõtlesin, aga ulatub lume alt välja. See kõrs oli mulle kohe ütle mata kaldis. Ma pole midagi nõnda armastanud. Ema ütleb sageli, et mul pole tundeid. Mu tunded on lahti harutatud, pisikeseks tükkideks kitkutud, desinfitseerivas lahuses leotatud. Mu keha on kinni seotud ja torgitud, vintsutatud ja peksitud. Kust ma peaksin tundeid võtma? On hea, et olen tui maks tehtud. Ja hea, et mälus sellised valged augud teki vad. Aga kõrt ma ei unusta. Lumei oli koorik peal.

Ega äkki ole midagi juhtunud? Läheb juba pimedaks ja tee on libe. Ei saa isegi helistada, peab ainult ootama. Jä oodates hakkad jälle sõeluma neid kümneid kordi läbi mõeldud mõtteid. Ah, mis sellest kas!

Nüüd ta siis tuleb, see «Volga». Või ei ole? On juba pime ja ma näen ainult tulesid, õige ähmaselt autot. Tule pöörduvad õue... Kuidas ma ei taha koju minna!

II

Tea mõtlesin, nõrgalt helendavad skaalad. Tea Maret ei mõtle praegu temale, vaid tee, ta tähelepanu väga pingul, kuid ta on rahulik. Mind ei huvita, ta ohtu ootamise mõtleb. Samuti ei huvita mind Heino, kes end ootaja lühendamiseks lugema ajakirjast «Lõuna» artiklit Veenuse faasidest. Ja mind ei huvita ka Ellen, kes on oma missiooni taitnud ning kinnuga võideldes tunde ette valmistab, sest ta ei mõtle mu teele.

Aga mina pean Teale mõtlema isegi siis, kui ta magab. Ta tahab nimelt mõnele tema väitele vastu vaielda, näiteks, et ta ei näe värve. Arvan, et ta ei mäleta neid. Ta on palju unustanud, see on mälu kaitsereaktsioon. Ta ei tal tõesti hiilgav mälu, aga kui praegu küsiks, et ta mäletab Spenglerist, keda viimati luges, siis väitaks, et ei mäleta. Ta on väsinud ja tahab unustada.

Ma minna tean neid valgeid auke, mida algul tahtlikult unustatakse, pärast aga iseenesest tulevad. Samuti tean, et on, kui värve ei nähta. Tea on minu jaoks liiga väsinud, et saaksin ta rahule jätta. Aga esialgu meenutan talle ainult värve.

«Mida sa praegu näed, Tea?»

«Anna mu linnupuu õitseb.»

«Kas sinul on samuti linnupuu?»

«On küll. Kas siis teil on ka?»

«Jah, Tea, ka minul on linnupuu. Milline sinu oma on?»

«Minu paljas ja kuivanud. Tal on sirged oksad, mis otse alla tõusevad. Kui linnud sinna lendavad, on puu

ilga lehe eest on lind. Küll nad kisendavad! Ma kar-

min mõnikord. Neid on nii palju, et kui nad mulle

ülale tuleksid, ei jääks minust midagi järele. Aga nemad

ei taha ja mina omaette, kui ma puu all istun. Siis ma

tean nad parves tulevad suure vuhinaga, aga nad

ei tule muust üle. Nad ei punu pesi, ainult istuvad ja

ootavad ajalt tõuseb mõni lendu, tihti nad kaklevad

teineteisega. On muidugi kõik kohad täis.»

«Mina linnupuu on umbes samasugune. Arvan, et

linnupuu on ühtemoodi. Aga kuidas ta sul siis õit-

sevad mõtleb, et õitseb?»

«Küll.»

«Mõeldin vist niisama... Linnupuu ei õitse kunagi.»

Ta vaikub ja vaatab autoaknast teed, mille serv libiseb vastu kuuekümnakilomeetrise tunni kiirusega, telefonipos-
tid palju aeglasemalt ja kitsuke kuusirp venib aeglaselt.
aeglaselt autole järele. Kas mul õnnestub teda rääkima
panna? Kust alata? Millest alata? Võib ju vähimgi vale
sõna kontakti lõplikult katkestada. Võib-olla unenägudest?
See on habras sild, ebaisikuline, ent siiski intiimne.

«Kas Ben ei tundnud sinu unenägude vastu huvi?»

«Milline Ben?»

«Mäletad... kui sa Antsu juurest lahkusid.»

«Ma ei mäleta midagi. Mul on seal valge auk. Ben?»

«Kas ma pean sulle meenutama, mida sa tegid, kui ära
sõitsid?»

«Oleks hea, sest ma tõesti ei mäleta.»

«See on pikk jutt, teil on sõita veel viiskümmend neli
kilomeetrit, autos on soe, ema ei sega sind. Emale meenub
alles homme; et sa kogu aeg Elleni juures ei olnud, ja siis
hakkab ta muretsema ning küsima. Aga Ellen ei tea, sest
sina ei rääkinud talle.»

«Aga kus ma siis olin? See üksainuke päev...»

«Täna on neljapäev ja sa sõitsid ära esmaspäeva hom-
mikul.»

«Nii kaua!»

«Ära nüüd erutu. Töökohas saab asjad joonde. Sa lähed
homme õhtusesse vahetusse, kui oled välja puhanud.»

«Ega ma sellepärast... Kus ma olin ja millega ma jälle
hakkama sain?»

«Midagi erilist ei juhtunud. Sa olid linnas ühes seltskõn-
nas. Sa sõitsid esimese bussiga, mis parajasti väljus, lin-
nast välja. Sa istusid vasakpoolse rea kolmandas pingis
akna all. Sinu kõrvale istus kulunud mustas karakull-
kraega mantlis paks naisterahvas, kes hoidis kotti kramp-
likult põlvedel ja kõõritas sinu poole, sest sul olid metsi-
kud silmad, aga kui sa aknast välja vaatasid ja su pilk
tuhmiks muutus, rahunes vananimene ja jäi lõpuks tuk-
kuma...»

Ma istun vasakpoolse rea kolmandas pingis akna all.
Buss on sõitjaid täis, aga ma ei näe kedagi. Ta koliseb nagu
tühi plekk-karp. Siis hakkab ta mäest vinga-vonga laskuma
ja teeb isegi ühe tiiru. Karjun juhile, et ta peataks ja min-
u välja laseks, aga juhti ei olegi. Siis ronin ise rooli taha.
Rool kuulab minu mõtteid, mul ei tarvitse teda puuduta-
da. Käsin teda aeglasemalt sõita — sõidabki. Siis saa-
b julgust juurde ja läheb kihutamiseks. Vana luukere

...val ja polub end peale võtta. Ega ma kardagi,
...lähen ta sisse. Siis hakkab tal liha luudele kas-
...ma ja vereringet hallil taustal valgete noole-
...mängituna, nooled sähvivad ikka kiiremini. Ilus
...nagu muistne viiking tuleb mu kõrvale,
...Antsu nägu, ta paneb käe mu ümber ja
...mulle, tahan, et ta mind kõvemini kallistaks,
...hakkab, ja ka mina olen alasti, akendest hoo-
...ja hea tuul, aga korraga kuulen selja tagant jutu-
...mu buss on ju inimesi täis, nad näevad meid!
...ja ma polegi bussis, vaid hulgun oma riides
...ja ometi tuttava linna tänavail, see on UNEDE
...ma ennegi olen viibinud, kohe tulevad tuttavad
...ma olen väljakul, kus autod sagivad nagu pöö-
...an üle väljaku minna, järgnen ühele valge klei-
...nantele, õnneks vaatan vasakule, sealt tuleb vedur,
...pole, aga tuleb, suur ja must, ma taganen, ta
...minu poole, jooksen kõnniteele, aga kõnniteed
...on pöördub ning järgneb mulle, see on õudne
...tuttas ma põiklen autode vahel veduri eest — ta
...on pilanud mu juba ammu kätte saama.
...väre näed, Tea?»

...pool väljakut on valged majad ja roheline muru-
...lillepeenardega. Vedur on must, punaste triipudega.
...kleit oli valge.»

«Nüüd nende majadeni.»

«Lõudsin, olen raamatukogus.»

«Alli sealt, mis sulle meeldib.»

«Need erelillades köidetes... Põhjamaade romaanid.
...need selhstena välja anti?»

«Pole tähtis.»

«...tahan ma lugeda... ja seda ka... ja need on ju
...Ol, ma veaksin terve selle kogu endale koju! Suu-
...tuhelised... beezid nahkkõited... päris lahtised
...Kust ma vastust pean otsima?»

«Kuskil on see kindlasti kirjas. Arvan, et nendes bee-
...»

«...ol, seal on luuletused.»

«Aga need siis mulle, otsi ise edasi.»

«Ma ei saa, maks meest tulid tuppa ja üks hakkab ra-
...pakkina, teine lammutab riuleid. Ise raagivad sel-
...juba, et sõda algavat seitsmendal augustil. Näe, ongi

...pala lohesid täis! Sinine... lohedel on naljakad
...need venivad idast läände. Harfimuusika saatel.
...süttivad erevalged kerad seal sinises, see on nii lähe-

dal, et võiksin käega katsuda ... ei, see on vist mu jalga ees, ta on nii sügav.»

«Kas sa ei kardagi?»

«Praegu ei karda, see on nii ilus. Ma pole nii ilusat sõda veel näinud. Mõnikord ma põgenen metsa. Sinna ei jõua ma küll kunagi ...»

«Lõpeta nüüd sõda.»

«Aga see on ju ilus. Kaks hõbevalget raketti ... ei, need pole raketid, need on radarid või kosmoselaevad, keerlevad ... See, mis oma telje ümber keerleb, jõuab pikale järele ... Oo, nüüd ma tahan lõpetada, sest ta kukub otse meie õuele!»

«Lõpeta siis.»

«Kohe ... Kas me ikka veel sõidame? Ma ei viitsi silmi avada.»

«Varsti olete kodus.»

«Tõsi jah. Silmad on lahti.»

III

Sa sõitsid esimese bussiga, mis parajasti väljus linnast välja. Sa istusid vasakpoolse rea kolmandas pingis akna all. Sinu kõrvale istus kulunud mustas karakullkraega mantlis paks naisterahvas, kes hoidis kotti kramplikult põlvedel ja kõõritas sinu poole, sest sul olid metsikud silmad, aga kui sa aknast välja vaatasid ja su pilk tuhmikam muutus, rahunes vanainimene ja jäi lõpuks tukkuma. Sa mõtlesid seda mõtet, mis sulle ühiselamust lahkudes paistis, ja nüüd kogu aeg painas: kas ma siis olen poiss? Kas ma nüüd jäängi poisiks? Siis hakkasid sa selle mõtte peal tamiseks teeäärseid puud loendama. Varsti katkestasid lugemise ja jäid apaatselt ees istuva mehe karvamütsi vaatama. Sul oli hea tunda, et rattad veerevad, sa liigud edasi, kuni buss jõudis lõpp-peatusse ja ringi keeras. Sa väljus teeristil, sinu oli telliskividest ootepaviljon, natuke eemal maja ja aed, koer haukus ja paremat kätt paistis karjalad kust tuli sõnnikulõhna, mida sa mõnuga nuusutasid, see meenutas sulle, et peagi on juba kevad ja tuleb suvi. Sa vaatasid vaevalt tuhmisiniseid teevintsid ja tõstsid kuni kui üks GAZ tuli. Siis olid taas ratastel. Juht küsis: «Lähe Tallinna?», sina vastasid: jah, ta küsis veel, kuhu sa lähed, sina vastasid: tadi juurde. Juht naeris: «Noh, sul juba tädirannas käia jah», ta oli sind pealiskaudselt vaadanud.

ta juba juba. Kul ta «Priima» ette pani ja sinagi oma ... hakkad küll liiga vara pihta. Kas isa pole ... — «Ei ole.» — «Hea isa. Aga ...» Ja ta jutustas oma esimesest meheleegudest, kuni ütles: «Siit keeran ära.» Sina ... ja jäid järgmist autot ootama. See oli ... ja kuigi vanem abielupaar oleks sind isegi ... et tõstnud sa põhimõtteliselt kätt. Järgmine ... sa edasi said, oli villis, seal oli sinu jaoks ... istusid põrandal kartulikottide otsas.

Sul oli siin tuttavaid, aga sa ei tahtnud neile ... sul oli nii hea, et siin suures linnas sind keegi ... et ei osanud endaga midagi ... Sa läksid trammipeatusse ja kavatsesid ...

Spordikott õlal, lonkisid sa tänavatel ... hakkasid ennast inimeste ja vaateakende vahtimiseks ka kunstinäitusel. Hämardus, tänavail süttinud ja sa tundsid, et kõht on tühi. Sa tahtsid natuke ... edaspidisele, sest sul ... Restorani sind vist poleks lastud, nii ... et ei jäänud järjekorda ... Oli täitsa juhus, et avastasid kohviku, mille ... samuti rippus silt «Vabu kohti pole», ent polnud ... Kui paar külastajat väljus, lasi šveit ... Sa andsid oma jope riiehooldu ja läksid ... Kohvikus oli tegelikult vähe rahvast. Sa ... kus valgus koonuseliste metallkilpide ... ja kui ettekandja tuli, palusid sa midagi ... toodi viinereid kartulisalatiga, sa neelasid need ... ja leidsid, et kõht on veelgi tühi. Ettekandja ... kui sa teist portsjoni palusid. Siis jõid sa kohvi, ... ja vaatasid ringi. Sindki vaadati. Küllap olid ... emad su naiselikke näojooni märganud, ehkki ... ja su juuksedki olid meestemoe ... See dissonants ei häirinud kohvikupublikut, ... igasuguseid tüüpe nägema. Niisuguseid ei ... miski, kellelgi polnud sinuga asja ja sul oli ... tunne.

Akki kuulid sa kuskilt sõna «lunastus». ... koerale ässitamise. Sa jäid kuu ... ringi. Seda õeldi lauas, kus istusid kolm

noormeest ja üks lohaka välimusega tüdruk. Sa teritasid kuulmist, et mõndki lauset tabada, ja sinuni jõudis «... ka individuaalne lunastus on tänapäeval võrdne inimkonna lunastusega.»

Sa haarasid oma spordikoti ja söötsid nende juurde.

«Kas teie rääkisite lunastusest?»

Neli paari silmi vaatasid sind tõrjuv-imestunult.

«Rääkisime vist jah. Vabandage, kas te õpite konsistooriumis, et teid niisugused küsimused huvitavad?»

«Ma ei õpi kuskil,» vastasid sa. Tõrje ei jõudnud sinuni oleks olnud vaja otsesemat vihjet, et sind ära ajada. Ent sa äratasid neis poistes huvi ja lõbustasid neid juba oma välimusega. Sa seisid seal räpakalt, riided kortsus, silmad põnevust täis ega olnud kuulnud sellele lausele eelnenud vestlust.

«Tähendab, te olete suur iseõppija,» ütles teine poiss. Erutusest tundusid nad sulle kõik sarnastena.

«Istuge meie juurde, kui meie jutt teid huvitab,» ütles kolmas nooruk ja tõmbas ühe tooli juurde. Tema oli märganud, et sa pole poiss. Sina huvitasid teda rohkem kui nende vestlus. Nad kõik olid põnevil ja lootsid, et saavad sinu kulul nalja.

«Saame tuttavaks, Ben,» kummardas esimene poiss. Ta oli suur ja turske ning kandis dubleeraamidega prille.

«Värts,» esitles end pisike elava miimikaga poiss. Kui sa teda terasemalt oleksid vaadanud, siis oleksid mõistnud, miks ta nii väike oli: tal oli justkui tükk keskelt ära võetud. Sellele kehalisele defektile vaatamata oli ta kõige elavam ja lõbusam terves laudkonnas.

«Tegelikult on ta nimi Jaan,» ütles kolmas poiss. «Praegu meeldib talle laul Ferdinandist, kelle kirbud ära sõid, selle pärast ta ongi Värts. Mina olen Raivo.» Temas ei olnud midagi meelde jäävat peale naljakate ümmarguste silmade. «Ja meie ainuke õis on...»

«Tiiu,» ütles tüdruk. Tema vahtis sind väga suure uudishimuga ja pisut kartlikult.

«Minu nimi on Tea,» ütlesid sa. See tuli automaatselt tavaliselt oled sa end võõrastes seltskondades Teon esitlenud.

«Mina arvasin, et olete poiss,» ütles Tiiu.

«Seda arvasid ainult sina,» ütles Ben, ja siis tekkis kohe metuspaus. Nad ei teadnud, kuidas sinusse suhtuda. Poiss oleksid nad vist lõõpinud ja ta minema peletanud, aga sa olid tüdruk ja see sundis neid viisakusele, sinu eriskummalisusest hoolimata.

«... millest me siis rääkisime? Lunastusest?» ütles Ben. «Andestage, millist lunastust teie mõtlete?»

Lunastusel on siis mitu tähendust?» küsisid sina.

Tegelikult. Ühetähenduslik on ainult kristlik lunastus. Mõeldakse seksuaalsest lunastusest.»

«Vaatasid neid mõistmatult. Tiiu summutas turt-

ten hakkas soliidset seletama:

Vaadake, meil on alles viimasel ajal väga õrnalt ja lihtsalt tehtud sellest, millest mujal maailmas juba täielikult räägitakse ja mis inimkonnale on ammust aega olnud raskeks probleemiks. Jutt on seksuaalsest rahuldamisest. See rahuldatus sunnib inimesi rahuldust otsima mujalt, aga sageli kannavad nad oma impotentsuse ja võimsuse üle vaimsesse sfääri...»

Sina ei mõistnud ikka veel midagi. Ben rääkis, Värts rääkis, ja varsti oli neil vaidlus jälle hoos. Kui sulle selgus, millest on jutt, ei näinud sa situatsiooni koores, vaid punastasid täitsa pisarateni. Sa tahtsid tõusta ja minna. Tiiu aitas sind välja: «Poisid, te jahvatate sellest nii palju, nagu oleksite ise hirmsasti sellega hädas.» Poiss jäid vaht, siis lõõpis Värts: «Ja sina ei ole? Tiuks laheneb. Kas sind ei ole veel ära vägistatud, Tiuks?»

«Mist ei ole ju vägistajat,» vastas tüdruk. «Ja teisi ma ei taha. Kas võtame veel veini?»

Raivo hakkas kopikaid lugema. Siis tundsid sa, et sinu kohus on välja teha, kuna olid vahepeal aidanud pooli- ja veinipudelit tühjendada. Sul oli raha ja sa tellisid. See oli mõjuv alus, et sind edasi salliti, ja kui kohviku sulge- ja kätte jõudis ning Värts tegi ettepaneku kellegi poole minna, maksid sina selle veinipudeli eest, mis sa võeti. Sa järgnesid aeglaselt teistele ega kuulnud midagi dialoogi Beni ja Tiiu vahel: «Mis me sellega teeme?» — «Võtame kaasa.» — «Aga kes ta niisugune on?» — «Ullale üldse ei meeldi?» — «Ta maksis pudeli eest tal on veel raha. Võtame kaasa, saab ehk natuke...» Asi oli otsustatud. Raivo läks koju, teie neljakesi hommik peale.

Ullale elas linnaservas väikeses puumajas. Ta oli väga hea tüdruk punakaspruunide juuste ja roheliste silmadega. Ta imetlesid teda siiralt. Ja temas tunnetasid sa peale tema veel valmsust, mille olemasolu naistel sa jonnakalt ei näinud. Tema väikeses toas olid ainult raamaturiid ja väli- ta tõstis madratsi voodilt põrandale ja hakkas siin- bõks keeduspiraaliga kohvi keetma. Sa märkasid,

milline muudatus teistes tolmus. Märkasid, et poisid ei puudnud enam kriimplikult vaimutseda, vaid lõdvestusid koduselt. Nad vahetasid uudiseid ja sulle selgus vähehaaval, et sinu uued tuttavad on kunstinimesed või on neil tuttavaid selles ringkonnas. Sina istusid pörandal Beni kõrval, Tiit ja Vartt valivoodil. Ulla pani teie ette tassid, valas kohvi ja veini ning kohtles sind nagu tuttavat, kuigi väikese distantsiga. Sa tundsid, et ta uurib sind, ent see polnud ebameeldiv tunne, sest ta pilgus oli sõbralik huvi. Ta märkas, et sa vestlusest kõrvale jäid, ja tahtis sind seltskonda lülitada. Ta istus sinu kõrvale ja küsis: «Ega need tüübid vist ennast ole veel teile tutvustanud?» — «Nimesid tean.» — «Seda ma arvasin. Te tahate kindlasti teada, kellega teil tegemist on. Mina tootan raamatukogus, Tiit ja Jaan õpivad kunstnikeks, Ben on viimase kursuse jurist ja luuletab mõnikord.» Seda öelnud, vaatas ta sind nii küsiva näoga, et sa taipasid: tahetakse teada, kes sina oled. Sa ei osanud öelda muud kui: «Mina olen hull.»

Kui nad ehmatasid, siis oskasid seda hästi varjata, ja Ben ütles pärast väikest pausi: «See on psüühiline, mitte sotsiaalne seisund. Muidugi, raskematel juhtudel muutub see psüühilisest sotsiaalseks. Kas te töotate ka kuskil?»

«Tehases,» vastasid sina.

Ben. «Kas te oma diagnoosi teate?»

Sa teadsid küll, et algul kahtlustati sul skisofreeniat, aga millisele kokkuleppele arstid jõudsid ja millise diagnoosiga sa viimati haiglas olid, polnud sul aimu. Siis hakkas Ben sind küsitlema. Ta ilmutas vaimuhaiguste alal suuri teadmisi, peaaegu nagu psühhiaater. Ja mitte üksnes Ben ei tundnud sinu vastu huvi, sa olid terve seltskonna tähelepanu keskpunktiks.

Siis palus Ulla Beni luuletusi lugeda. Sind luule ei huvitanud ja sellepärast lasid sa need kõrvust mööda, aga kui Värts voodile sirutudes tähendas: «Sinu juures, Ulla, on nagu nirvaanas», ja Ben nirvaana mõistest kinni haaras, oli see vesi sinu veskile. Sa sattusid sellisesse hoogu, et ehmatasid poisid ära. Muidugi imetlesid nad sinu suurt lugemust, ent veel enam imestasid nad seda segu marksismist, Kierkegaardist ja budismist, millest sa oma süsteemi püüdsid arendada. Nad ei imestanud ega lõbutsenud vist vähem kui need, kes kuulasid don Quijotet, kui too rüütliromaanidest rääkima hakkas. Ent sina olid niisuguses õhunas, et ei märganud pilke, mida nad omavahel vahetasid. Sul oli hea olla, sest lõpuks ometi olid sa leidnud inimesed,

...surnud surmast ja elumõttest, lunastusest ja reli-
 gioosist ja purju veinist, kuigi võisid klaasilaste
 ...juttu, seejuures midagi tundmata enne, kui
 ...tõusid.

...kel oli vist kolme lähedal — jäid sa uniseks, end mugavamalt madratsile, nagid veel, et Tiiu ja naised, ning siis ei ärganud sa enne hommikut. Kõik need võõras kohad, sul polnud aimu.

...kõik ei võõras koha, sul polnud aimu, mis tuba see
...kõik sa siia sattusid. Keegi oli sind tekiga katnud,
...kõik kōrvale asetanud taldriku võileibadega ja klaasi
...kõik sa tõusid ja püüdsid meenutada. Siis nägid sa kirja:
...kõik loole minema, tulen kella viie paiku. Oleks meeldiv
...kõik leida, aga kui peate ära sõitma, siis pange võti
...kõik, Ulla.»

meenus sulle eilne õhtu ja sul hakkas piinlik. Sa
küll Ullat näha, teda õõmaja eest tänada, ent ei
kuidas seda teha, millest Ullaga rääkida. Kell
sul polnud enam palju oodata ning sa jäid.
tuli heatujulisena. Sa hakkasid puiselt hüvasti
aga Ulla tahtis sulle veel lõunat pakkuda, mida ta
sinsamas elektripliidil valmistama hakkas.
Andke andeks, aga miks te nõnda poisirietes käite?»
la akki.

"Kallepärast, et ma olen poiss," vastasid sina.
Milla hakkas naerma. Sa oled...

...hakkas naerma. Sa saabusid, aga ta naeris nii hea-
 lund, kult, et sa kohmetult ütlesid: «Muidugi pole ma
 ». Aga ma ei oska tüdruk olla.»
 Kui vana sa oled?

Kui vana sa oled?»

«...ksateist.»

„Sul on veel küllalt aega õppida tüdruk olema. Tahaksin
sul tüdruku riietes näha.“

Mul on need kaasas.»

Pone selga.»

...panidki pluusi ja seeliku selga. Ulla kohendas siit-
tall, ütles: «Nüüd teeme soengu ka», ja hakkas sind kam-
mida, pistis sulle pihku peegli ja kulmupliiatsi, millega sa
mud midagi peale hakata, värvis sind ise ja seadis
peegli ette: «Näe kui kena plika.»
...läid näost tuline...

Uusid näost tulipunasena ja märkasid vist esimest korda et näo poolest sind ikka poisiks pidada ei saa ning et sa võiksid vist tõesti päris kena tüdruk olla.

«Kui sa nii väga tahad pükse saada, siis võid ju
«püksekostüümi teha,» leidis Ulla. Ta tahtis sulle kohe
«mõnagi juttudest moodi otsima hakata, ent sina ei võtnud

Siis te sõite ja rääkisite sinu eilsetest tutvavatest.

«Kas need poisid olid ka hullud?» küsisid sina.

Ulla naeris. «Benil poleks midagi selle vastu, kui teda hulluks peetaks. Siis oleks tema geniaalsus vaieldamatult tõestatud.»

Sa ei mõistnud.

«Praegu on ju väga moes hull olla. Nii mõnigi kirjanik tahaks, et temast sosistataks: ta on skisofreenik. See lisab eluloole traagikat. Kuna väga paljud kuulsad kirjanikud ja kunstnikud on oma elu lõpetanud vaimuhaigetena, siis on millegipärast levinud veendumus, et geniaalsus ja hullus on üks ja sama. Seejuures unustatakse, et oma suurteosed löid nad enne haigestumist ja pärast ei suutnud enam midagi luua. Juhan Liiv on selles suhtes erand, aga neid on vähe.»

Sa ei mäletanud Liivi, kuna sind luule ei huvita.

«Sinu hobi on filosoofia, nagu ma märkasin. Kas sa õpid?»

«Ei, aga ma tahan kunagi keskkooli lõpetada ja filosoofiat õppima minna.»

«Võib-olla on see võimalik.»

Tekkinud pausi ajal tõusid sa, panid oma riided selga, tänasid Ullat kohmetult, kuid siralt, ta saatis sind trepile ja sa laksid trammipeatusse. Sul oli nii kahju lahkuda, et kurgus kipitas, aga sa mõistsid, et Ullal on oma tegemised ja sa segad teda. Niisiis sõitsid sa läbi linna, läksid viadukti juurde, seisid mehaaniliselt tee ääres ja peatasid ühe furgoonauto. See viis sind kolmkümmend kuus kilomeetrit edasi. Siis istusid sa teeservale ja silmitsesid üksikut kõrtlumes.

Kui mõtted jälle kuju võtsid, oli see: Elleni juurdel

IV

Seesama tapeet, mida olen tüdimuseni vaadelnud, kui haige olen või enne tõusmist mõtisklen. Vertikaalselt tõusvad oksakesed rohelisel taustal. Seesama roheline jaapani armatuur. Seesama raamaturiul ja tuhatos, mis on praegu veel tühi. Väljas tume lakkamatu kohin — see on tehas. Koogist kostab nõudekohinat. Huvitav, mida ema süüa pakub? Kuidas ta suudab olla nõnda päevast päeva kodu kraamida, kraapida, süüa teha, nõeluda, parandada? Kas ta kordagi pole mõtelnud lüüa kõigele käega ja panna

«Kas ta teab teise linna? Sest kellega on tal siin rääkida? Kas ta on ju alati tööl või ninapidi raamatus, kui ta kodus on. Aga ta on, kas need isa töökaaslaste naised, kes kaotavad pronatavad, on siis mingid sõbrad?»

«Aga kui tal polegi millestki rääkida? Kuidas see saab nii? — Ei ole? Kas ta tõesti mõtleb sellest, mida ta parajasti teeb? Mina küll nii ei saa. Isegi töö ajal kipuvad mõtted ländama. Mul on alati millestki mõelda. Ent millest ma mõelda emal? Minu haigusest ja sellest kui õnnetu

«Mida ta teab? Ellen ei tulnud pärast kooli kohe koju. Ta ei tulnud koos. Nad said enne kuskil kokku. Ellen rääkis talle. Ka Ellen võtab sellest osa, sellest tervete vande-»

«Muidugi teab ta kõik. Muidu oleks ta mu kallal juba eile läbi löönud.»

«Mina näoga ma neile otsa vaatan?»

«Ih, et ma Anneliisile midagi ei rääkinud. Seda läbi-»

«Lühikest ei julge kellelegi rääkida.»

«Ei, nad teavad.»

«Aga imelikul kombel on see mulle praegu täiesti ükskõik.»

«Väljas paistab päike. Tuleb tõusta, pesta, riietuda, süüa minna. Ikka nii nagu iga päev. Miks siis tänane teistmoodi tundub?»

«Ih, nüüd ma mäletan kõike.»

«Imelik, et ma varem sellele ei tulnud. Märatsesin, otsisin tundeid, kellega oleks võimalik rääkida, otsisin neid töö juures ja kõrtsilauast, juhuslikest poistekampadest ja oma kunagiste õpetajate seast. Kuidas ma võisin nii rumal olla. Kuidas ma ei taibanud, et siin, selles alevikeses ei ole ma sellist inimest ilalgi? Teda võib leida ainult seal, vanas linnas, kus iga inimene on isemoodi, oma maailmaga.»

«Kas ei ole tähtis, kas ma olen poiss või tüdruk. Seal ma olen lihtsalt inimene. Seal ei haletse mind keegi ja ma pole kellelegi koormaks.»

«Ja need inimesed otsin ma tingimata üles. Ulla aadressi ma ei mäleta, aga teised käivad kindlasti iga päev seal.»

«Võel tunda räägin isale, et tahan linna tööle minna. Tal praegu tuleb minna tehasesse.»

V

Siinkohal lahkun ma Teast.

Võimalik, et tal jätkub küllalt visadust ja jonni, et end kodustest lahti rebida ja minna sinna, kuhu ta ihaldab. Mis temast saab? Kas ta suudab ennast linnas läbi lüüa? Kas ta leiab need inimesed, keda vajab? See on juba uus lugu.

Ja lõpuks huvitab mind veel nende inimeste arvamus, kellega Tea linnas kohtus.

Beni leiab kahe linna vahelt: ta istub bussis ja lihvib mõttes üht luuletust, mille kohale jõudes kohe paberile paneb. Luuletustest ma alustangi.

«On üldiselt teada, et kõige rohkem loevad ja armastavad luulet naised. Aga mida te arvate naistest, kes üldse luulest ei hooli?»

«Hm... Arvan, et nad on ebapoeetilised natuurid.»

«Aga kas te usute, et naisterahvast võiks saada filosoof?»

«Ei. Ei usu! Ma ei taha siinkohal naiste kohta midagi halba öelda, ma lihtsalt olen veendunud, et neil on abstraktne mõtlemine nõrgemini arenenud kui meestel. Selle on minu arvates korraldanud juba loodus. Naisel kui elu edasikandjal on suund rohkem konkreetsele mõtlemisele.»

«Kuidas sobivad teie arvates kokku filosoofia ja luule?»

«Mõnikord ülihästi.»

«Aga kas te panite tähele, et tüdrukut, keda te paari päeva eest kohtasite, ei huvitanud luule, vaid filosoofia?»

«Noh, see oli üldse erandlik tüüp.»

«Kas teie peate teda haigeks või terveks?»

«Haigus ja tervis on väga suhtelised mõisted. Täpselt teeb seal vahet ainult psühhiaatria.»

«Ent siiski — milline mulje teile jäi sellest tüdrukust? Kas te suudaksite teda kohelda naisterahvana?»

«Hm... ei, päris naisterahvana mitte. Aga viisakus...»

«Viisakuse pärast kohtleksite teda naisterahvana. Ent kas tunneksite tema vastu seda külgetõmmet, mis on mehe naise suhtes?»

«Ei, mis naine ta oli, see oli ju plika.»

«Kuidas te suhtute sellesse, et ta ennast poisiks peab?»

«Küllaltki huvitav kompleks. See kuulub arvatavasti psühhiaatria valdkonda. Või... Ehk on ta lesbiline? Aga ta on alles liiga noor.»

«Mis te arvate, kas ta sellest kompleksist kunagi üli saab?»

«Ei oska midagi arvata. Ja kui ei saagi, mis sellest? K

«Kas te arvate, kes on isegi emad, aga ometi mõjuvad see-
bina mõneti?»

«Miks te arvate, kas ta filosoofias suudab ennast teos-
tada?»

«Kas on võimalik. Maailm tunneb küll vähe naisfilo-
soofiaid, miks mitte? Kui ta ainult suudab õppida.»

«Kas on küsimus Beni jaoks ammendatud?»

«Kui pole mõtet küsitleda, sest ta ei mäletagi enam
lõpuks, kuni oli temaga koos liiga vähe aega.»

«Ma leiab raamatukogust riulite vahelt, kus tal on oma
luulet, millel ta kaarte kirjutab.»

«Kas te mäletate tütarlast, kes paari päeva eest teie
mööbeldis?»

«Mäletan küll.»

«Ja olite väga julge võhivõõrast inimest üksinda koju
võtta?»

«Kas ma ei saanud ju teda äratada ja välja visata.
Kuhu ta oleks läinud? Mõnikord tuleb riskida.»

«Kas te kartsite teda?»

«Alguses tõesti pelgasin. Mul on vaimuhaigetega vähe
kokupuuteid olnud.»

«Teie siis peate teda haigeks?»

«Tema on midagi, mis vastu hakkab ja võõristust ära-
tekitab.»

«Ometi vestlesite temaga väga sõbralikult.»

«Mõnes mõttes on ta ju päris laps. Ja mul oli temast
huvitav.»

«Kas te arvate, kas ta hakkab ennast kunagi tüdrukuks
arvestama?»

«Ei tea... Ehk aitab siin armastus? Võib-olla on see või-
malik. Ta on ju alles noor.»

«Aga kas teie oleksite nõus aitama teda ümber kujuneda,
samm-sammult õpetama, tema eest hoolitsema?»

«Ei tea... Mina vist ei kannataks sellist koormat
oma peal.»

«Ma saan aru küll, et teda tuleks aidata, aga...»
«Tema on atahcees. Teda on lausa piinlik segada, sedavõrd
et ta tõesti hõivatud. Ent järsku viskab ta pahtli nurka ja
tuleb närviliselt suitsu. Oma saviplekilises kitlis tundub ta
võrd võrd inimesena — enesekindlana ja asjalikuna.»

«Kas teie võite teda aidata?»

«Ei tule.»

«Kuid... see nägu on tuttav.»

«Jah, see on tema. Aga see pole see. Mul oleks teda
võib-olla vaja pooleks tunniks poseerima, aga jumal teab,

kus ta praegu ringi jookseb. Ta ei tööta üldse. Kui ta nii andekas poleks, oleks ta juba ammu välja löödud.»

«Kas ta nõustub teile meeleldi modelliks olema?»

«Kus sellega! Ta norib mu kallal ja otsib aina võimalust minema lipsata. Ja siis pean mina tal kannul käima ning lunima. See talle meeldib.»

«Aga miks ta siis nõnda teeb?»

«Talle meeldib oma võimu näidata. Kellegi teise üle tal võimu pole. Ta teab, et olen valmis oma hinge tema eest andma, ja millist meest see teadmine ei meelitaks? See teda minu küljes kinni hoiabki. Muidu vahib ta igal pool ilusaid tüdrukuid ja vaimutseb nendega, nagu saaks keegi tema valimuse unustada.»

«Aga teie ei hooli ju tema valimusest.»

«Minuga on teine asi. Tema oli juba esimesest päevast peale. Ma ei tea, kas tal üldse valimust ongi. Ta on lihtsalt kõik.»

«Miks?»

«Ma ei tea... Ei, siiski. Vaadake, ta pole sugugi selline vaimukas lõhverdaja, nagu paistab. Ta on tark nagu kurat. Ta näeb inimese esimesest pilgust läbi. Ta mõistab kõike.»

«Aga miks te arvate, et siiski mõni tüdruk seda tema juures hinnata ei oska? Miks mõnel neist ilusatest tüdrukutest ei võiks ka vaimseid huvisid olla? Ja võtame kas võt selle tüdruku, keda te kohvikus kohtasite ja kellega Ulla juures käisite.»

«See... See on ju halgel See pole tüdruk, vaid... monster.»

Tiiu arvas päris täpselt, et tema modell istub kohvikus ja vestleb ilusate tüdrukutega. Varsti lähevad mõlemad blondid kaunitarid ära ja Värts ehk Jaan jääb üksinda.

«Kas teile ei tundu, et teid kusagil oodatakse?»

«Ma tean. Aga ma olen väsinud.»

«Millest?»

«Inimarmastusest. Sellest, et see tüdruk saaks mulle pool tundi otsa vahtida. Skulptuur on ainult ettekääne. Pakkust talle oma fotot.»

«Aga miks te talle siis lootust annate, kui te teda armastada ei suuda?»

«Ei usu, et ma oleksin talle mingit lootust andnud. Muidugi... ei saa ju alati vastutada oma käitumise eest. Iial ei või teada, mida teine sellest välja loeb, kui tahab lugeda.»

«Aga miks te temaga abielluda ei taha? Ta on ju normaalne ja terve tüdruk, ta pole isegi inetu.»

«Abielluda ja teineteisel eluaeg närve süüa? Sest midagi

välja ei tuleks. Tema ei suuda mulle andestada ei armasta, ja mina ise... mina ei leia

...»

«Kui tuleb võib-olla siis, kui vanemaks saate.»

«Kui ei ole enam vanust. Mina kaotasin oma vanuse...»

«Kui neljateistkümneaastaselt operatsioon oli ja muut papp maad lühemaks tehti. Ma olen juba üksindusega harjunud.»

«Kas te siiski suudaksite eluaeg üksinda olla? Mis siis, kui tiiu on ainus, kes suudab teid armastada ja mõista?»

«Muid mõista? Ennem võiks mind mõista see hull tüdruk...»

«Kui temast ma teiega tahtsingi raakida. Kas peate teda hulluks?»

«Neljateistkümneaastaselt, kui haiglast välja tulin ja tegi, mis minust järele on jäänud ning kuidas inimesed mind vaatasid, tahtsin ka mina ennast tappa. Ka mina olen olnud selles haiglas. Nüüd olen muidugi kohanenud, isegi...»

«Kas tema seda õpib?»

«Kui ta pääseb.»

1970, 1974

Araelu

Araelu

Läheneme koos tulijaga pikale uueaegsele talumajale. Maja elamuosa eristavad kollased krohvseinad. Ülejäänud osa majast võtab enda alla pikk kirjude põllukivist seinetega rehala. Rehalaõue eraldab majaõuest lattaed, ilmselt on rehalas loomalaut. Maja ees on lillepeenrad. Toaknad on avatud, kardinad kõrvale tõmmatud ja me näeme kellelegi laua kohale kummardunud pead. Akna all lillepeenra ees haugub koer tulija peale, haukumist kuuldes pea keeb kibi ja me näeme teda tulija silmadega: see on väga tavaline, mitte millegagi silmatorkav tudrukunägu. Tal on heledad juuksed — kui üldse on heledad, pigem samuti mitte midagi ütlevad, ebamäärast värvi. Selle tudruku nimi on REET.

Koer lakkab haukumast ja liputab saba. Tulija silkitab koera ja me näeme teda Reeda silmadega: koera kohale on kummardunud midagi hasti eredat, ümmargust ja väikest. Siis ta ajab end sirgu ja viipab. Ta on niisama silmatorkav nagu Reet on silmapaistmatu. Tema tõmmu nagu lausa lõkendab värvidest. Kogu tema olek on võõrapärane, mitte-eestlaslik. Ometi elab ta siin külas sündimisest saadik ja nimigi on puhtalt eesti nimi: RIINA.

RIINA: Tere! Kas sa oled ikka tulija? Vaata, mis koer juba on!

REET: Kuhu tulija?

RIINA: Issand jummal! Kinnol! Mis sa teed, et sa selle koera unustasid?

REET: Kukkusin lugema. Vaata, kui põnev raamat. «Elu ja armastus».

RIINA: Tõesti? Kohe tulen vaatan!

Siseneme koos Riinaga eeskotta. Seal tuleb valida kolme ukse vahel ja võõras arvatavasti valiks keskmise, teinemat, et sealt vaataks talle vastu pööningutrepp, aga Riina avab eksimatult parempoolse ukse ja satub koöki, mille teise otsa annab vaadata. Pikk soõgilaud. Pliit. Riina pöördub paremale ja avab kambriukse.

Kambris lõhnab kaskede, pestud põrandate ning veel millegi hea järele, Riina nuusutab ja küsib: «Tegite sa ka Reet? Kohe võtan abjust välja.

RIINA: Mis, mis raamat see on.

REET: See on laua juures ja lappab raamatut. Nüüd, jättes, paistavad tüdrukud veelgi vastandlikumad: Riinast peajagu pikem, olgugi ainult keskmist, Reet pikem, paistab ta ka sellepärast, et on vilaja, areneva pilkakehaga, kuigi saab juba kuueteistkümneseks. Riina on temast aasta vanem, aga juba ammu parajate mõõtudega.

RIINA: Ei või olla! Tammsaarel! Kas siis tema ka niisuguseid asju kirjutas?

REET: Iga mina ka teadnud. Koolis ei räägita sellest ju midagi.

RIINA: No muidugi. Koolis tuubitakse ainult «Tõde ja õigust». Kuule, ei tea, kas Notsuke ise on seda raamatut üldse lugenud? See on ju nii vana raamat.

REET: Küllap ta ikka on lugenud.

RIINA: Kust sa selle said? Jälle pööningult?

REET: Kujuta ette, ikka pööningult! Ma arvasin juba, et seal muud ei olegi kui igasugused perekonnalehed ja jutulehed, mis mul ammu on läbi loetud, aga siis leidsin veel ühe peidupaiga. Ulualt. Vana kohvri. Mitte ei mõista, kuidas ma seda senini polnud märkanud. Tead, ma naen teinekord pööningut isegi unes: muudkui otsin ja leiän peidukohti, mis on raamatuid täis. Ja seekord läkski unenägu täide. Kui ma selle kohvri avasin, oli esimene mõte: ega ma und ei näe?

RIINA: Mis sa sealt veel leidsid?

REET: Sellesama «Elu ja armastuse» ja veel niisuguseid eesti kirjanikke, kellest meie kirjandusõpikus ridagi ei ole, või kui on, siis on kirjutatud, et nad on dekadendid.

RIINA: Minupärast olgu nad kes tahes, aga millest nad kirjutavad? Kah elust ja armastusest? Seal on igasuguseid asju, ma ei ole veel jõudnud läbi vaadata.

RIINA: Kuule, kas see ikka on elust ja armastusest? Akki on ainult selline pealkiri?

REET: Ei, see on tõepoolest armastusest.

RIINA: Vaata, Tammsaarel! Millal sul see läbi saab? Sinu «Printsess ja mustlane» on mul alles pooleli, aga kui ta mul lõpetatud on, siis annad selle, eks?

REET: Kindlasti, see on nii huvitav. Kukkusin lugema ja hakkasin hoopis meelest, et pidime kinno minema. Kas sa tead, mis film seal jookseb?

RIINA: Ei mäleta täpselt, oli vist «Tähed tiibadel». Millest see võib olla?

REET: Kindlasti lenduritest. Oot, ma võtan kohe saia ahjust välja ja panen teise kleidi selga.

Reet ruttab kööki, kus ta segab kruusi sisse suhkruvee ja võtab puhta käteräti. Siis tuleb ta kambrisse, avab ahju ukse, tõmbab saiapannid välja, lööb saiad pannidelt lauale käterätile, niisutab suhkruveega ja viib kõik saiad kööki. Lõikab ühe küljest paar viilakat ja toob koos võiga Riina näle: «Määri võid ise peale, ma lähen panen teise kleidi selga.»

Riina lappab veel «Elu ja armastust», siis läheb suure seinapeegli ette, Peegliesiselt kapilt leiab ta huulepulga, värvib ennast, pühib värvi jälle maha ja hakkab saia sööma, ilma et viitsiks sellele võid määrida. Ta vaatleb end kogu aeg peeglist ja paistab olevat rahul nii enda kui maailmaga.

Sama ei saa enda kohta öelda Reet, kes tuleb tagakambrist küll uues kleidis, aga ta välimus pole sellest oluliselt teisemaks muutunud. Ta vaatab peeglisse üpris murelikult ilmaga.

RIINA: Pärast kino tuleb kindlasti tants. Arvo võtab piima kaasa. Tead, ta on mul nüüd ikka päris kindel sümpaatia. Oi, küll homme talgutel saab nalja! Sa tulevad ka, eks ole?

REET: Kus ma pääsen. Isa läheb, ja külarahvas hakkab viltu vaatama, kui mina ei lähe.

RIINA: Ah, egas ainult sellepärast! Mõttele ometi — saad kah šefipoisse lähemalt näha. Sina ju ei tunne neid kedagi?

REET: Ei mina ole neid rohkem näinud kui poe juures. Üks ajas käpad külge, sellest ajast käin neist ka ära rega mööda.

RIINA: Ah, misasja, ajas siis ajas. Nad kõik käperdavad maapoisid täpselt samuti.

REET: No mõni ikka ei käperda küll.

RIINA: Ma tean, kes see mõni on, aga tema on niivõrd mõku, tema ei julge. Ei, linnapoisid on ikka linnapoisid! Täitsa kahju, et nad juba ülehommene ära saavad. Jõgiste Maarika uskusi, et krabab Arvo endale; aga ei aita seal auto ega midagi, homme tantsib Arvo ainult minuga, küll sa näed!

REET: Ja sa lähedki talle mehele?

RIINA: Ega ma loll ole! Tuleb-läheb, ei mina tea, kes mis ta on. Aga nalja võib ikka teha.

...kõige suurel jooksul on nad juba toast väljunud, võtavad kiirelt jalgrattad ja sõidavad minema mööda põldude- ja metsateed, mille ääres õõtsub juba pikk rukis. Reet sõidab järele, Reet käreleb ta koju. Siis pöörduvad tagasi ja sõidavad umbes kilomeetri, möödudes kooli ja veel ühest, mille katusel on väike rist — see on juba suur küla. Keset küla on kauplus ja selle ees on kaubatease silt. Kaupluse juures seisavad jalgrattasõitjad. Võtame Mustlase kinnil! Nad kihutavad tüdrukute ja ühe saab tõepoolest Riina jalgratta juhtrauast. Reet ei loovuta seda enam ja teine poiss haarab teisel juhtrauast. Nii sõidab Riina naerdes ja lobisedes sõprade vahel. Reet on juba ammu oma rattaga ette jõudnud.

Reet sõidab üksinda koju. Pillihelid jäävad selja taha, kaugenevad. Heledas hämaruses näib tee rataste all kiiresti libisevat. On pisut kahju, et üksinda koju minema, ja Reet manab kujutluses enda kõrvale ilusa lendluri. Kuidas ta temaga tuttavaks saab, see on juba lugu ja seda annab terve kodutee endale jutustada.

Mustlase juures tuleb ta jalgrattalt maha ja seisatab. Tuleb tühjalt ja kuuvalgus. Aga eemal metsa kohal on teistest valgus. Linna tuled küll nii kaugel, kuuekümnelt kilomeetri taha ei kuma, aga Reet teab, et sealpool on linn. Kaugemal on üks teine linn, kus on suured raamatukogud ja teatrid, mida ta veel lugenud pole... Seal on palju muud. Seal on lihtsalt kõik!

Reet mõelab, tundes sedasama magusat ängistust, mida võib tunda üksnes siis, kui oled alles kuue- või kaheksa-aastane või kahekümneaastane, kui on öö, kuuvalgus ja tühjus ja kui kõik on veel ees.

Reet sõidab ta jalgratta kuuri ja tahab võimalikult vaikselt minna, aga ema on alles üleval ja kurnab piima.

Reet mõelab kinos?

Reet mõelab...

Reet mõelab tantsima ei jäänud?

Reet mõelab juba viitsinud.

Reet mõelab Riina jäi?

Reet mõelab juba küll.

Reet mõelab Nojah, see hakkab varakult poistega ringi tõm-

bama. Varsti teeb mõni talle lapse kaela emaalegi.

REET: Kuidas sa võid nii rumalasti rääkida!

EMA: Mis ma siis valesti ütlesin? Riina on ju tüdrukula. Keegi ei tea, kes ta isa on.

REET: No ja mis siis, kui ei tea? Mis see tänapäeval en loeb? Pealegi — kust sa tead, võib-olla sai ta sõjas surma? See ukraina ohvitser, kellest rää takse.

EMA: Paljugi mis ta ise räägib. Ei tea, mis ohvitser võis olla, oli ehk mõni mustlane ja kõik.

REET: No ja mis siis, kui oli? Kas mustlane on halv inimene? Sa lihtsalt norid, sa ei taha, et ma Riina koos käin, sa pole seda kunagi tahtnud. Kogu räägid temast halvasti, teed teda vargaks ja kelle kõik veel.

EMA: Kes valetab, see varastab, ja Riina luiskab, nii suu suitseb. Kas sul tema pärast vähe pahandusi olnud? Viieendast klassist peale pandi teid poistest istuma. Miks sa mõne mõistliku tüdrukuga ei ta sõbrustada, ikka selle harakaga, kelle silmad ja poiste järgi käivad? Teed talle kirjandeid ja kontrolltoid valmis, aga ükskord jääb ta nagunii istuma. Küll sa näed, ei tema sinuga ühel ajal lõpeta, te kas teeb oma järeleksami ära või ei tee.

REET: Sul oleks muidugi hea meel, kui ei teeks. Aga ku ta teeb. Ma aitan tal õppida.

EMA: Tea, millal tal see õppimisaeg on, kui ta ringi tõ bab?

Reet läheb tagakambrisse, paneb petrooleumilampi põlema ja poeb teki alla, võtnud kätte «Elu ja armastus».

Talgupäev. Kolhoosipõld.

Sellelt väikeselt põllulapilt saab parajasti autokoorma täie heinu. Loorehasid ei ole, naised riisuvad käsirehadega seal on ka Reet. Palju noori on talgutele tulnud. Siin on šefid — paarkümmend noorukit tööstuskoolist. Nad tõstavad heinu autole, koormategijateks on Riina ja tema sõpaatia Arvo — pikk tumedate lokkidega nooruk, kelle silmisama väledalt käib kui sõrmed pilliklahvidel. Koormategijatel on igatahes väga lõbus, lõbusam kui all põll Reedal; üksluine riisumine paneb pea valutama ja kaelasooned haigeks. Lüpsik õllega jõuab temani, ta ja tunneb, et õlu ja päike koos mõjuvad talle üpris paha

lapse kukorra jätab ta vahele. Auto sõidab põllulapp on puhas, riisujad lähevad üle põllulapile.

Kui auto tagasi tuleb, hüppab Riina maha, jookseb Reeda juurde, et Arvo oli katsunud musi võtta ja Arvo on nat peaks minema hoopis küüni — seal kihi ja tööd pole nii palju. Siis sõidab ka järgmine auto minema, riisujad istuvad põõsa alla ja tõmbavad

Ku on lõuna. Auto tuleb tagasi, naised ronivad kasti ja tõmbavad töökoja juurde, kuhu talgulaud on kaetud. Küla põllulapile on ametis olnud ja lihtsad maatoidud hõlpsalt maitavad.

Tal on lõunat istuvad šefipoisid õues ukse kõrval. Arvo on pilli, poisid ja tüdrukud lõõbivad vastamisi, küla- lapsed valduvad väarikalt vanemate meeste juurde, kes talga rohul õllelõpsiku juures külitavad. Varsti min- nute põllule, Reet ja Riina aga lasevad end küüni sõidutada.

Reet veendub juba esimese autotäie tulekul, et kihi otsas on mõnigi parem kui põllul — on tolmune ja umbne, ja imestab, kuidas ta oma varasemad kihitallamise kogemused unustas ja siia tuli. Riinal on aga ikka lõbus, tal helnu ajab kihi otsa Arvo, kes sumab talle selliseid sõnu, et Riina üleni nende alla kaob. Kihi aina ker- reb, et siia ei mahu enam ühtki koormat, aga neid on veel kaks, enne kui päris katuse alla jõutakse. Tüd- rikud kõnnivad rõhtpalkidel, poisid püüavad neid kuk- kuma hirmutada.

Reet ongi aeg õhtule minna. Kihitallajad sõidutatakse taas töökoja juurde.

Reet õhtusoõki vantsivad Reet ja Riina koju. Reet ütleb, et tema küll õhtul tantsima ei tule, Riina kinnitab: «Tule, sa tule! Ma tulen pärast siit läbi.» Ta läheb edasi, Reet ütleb, üle põllu, läbi männimetsa, kuni jõuab koju. Reet ke palkmaja, pigem saun, mille akendel kõiki on ees polegi. Maja ees on kooguga kaev, maja taga on kasked ja õunapuud. Riina peseb talgutolmu maha, vahetab kleidi selga, ja mingit väsimust tundmata mõtleb õhtule, kus tema saab tantsupõrandal esimene ja viimane olema.

Reet on vahepeal väsimuse koos tolmuga maha pes- nute päris peotujus, kui Riina naaseb. Nad lähevad õhtul põllulapile, oma kärsituid jalgu vaevu talit-

Töökojas on lauad koha andnud pinkidele, neid tuuakse küll juurde, aga kõik ei mahu ikkagi istuma. Küla järel kasv jääb seinte äärde seisma. Ruumi teise otsa on vahetekk tõmmatud, seal sehkendavad esinejad. Siis astub ette esimees, tänab talgulisi ja homme lahkuvaid šeffe ning avab kontsertosa.

Laulud «Seal, kus rukkiväli legendikul heljub» ja «Uraals pihlakas» kolhoosi naisansamblilt. Stseen Baskini ja Järveti kunagisest estraadikavast šefipoiste esituses. Kandlemänguga esineb seitsmeaastane Kalev. Vanaeideks rõivas tunud raamatukoguhoidja Malle peab monoloogi kolhoosi elu ainetel. Kuulajate suurima poolehoiu võidab Arvo, kes laulab nagu päris Tennosaar. Aga šefipoiss Enn laulab «Kui Miiilil oli aastaid juba kolmkümmend kuus ja August sai kaksikümmend täis...», mis ka väga meeldib. Laulu ja nalja, sekka rahvatantsu jätkub peaaegu kaheks tunniks.

Siis lükatakse pingid seinte äärde. Koju ei lähe keegi, sest vanadki tahavad näha, kes, kuidas ja kellega. Arvo tõmbab lõotsa lahti. Mitu poissi sööstavad Riina poole, pudenevad aga kohe laiali teiste tüdrukute ette — keegi on juba haaranud Riina tantsima.

Täna ei ole tantsitajatest puudust. Ka Reet tantsib. Laulu-mehe Ennuga, kes talle küll eriti ei meeldi, aga peaasi, et tantsida saab. Arvo annab varsti pilli kohalikule pillimehele Tiksule Kustasele ja Riinat enam ei loovuta.

Arved palub Reeta valsile.

ARVED: Küll on Riinal täna minek.

REET: On küll.

ARVED: Kas sinul pole linnapolsist kavaleri?

REET: Kehitab õlgu.

ARVED: Nojah... Tulevad ja lähevad, järgmisel suvel tulevad uued...

REET: Kas poisid on väga vihased?

ARVED: Mis seal vihastada... Küll me tagasi teeme, kui sügisel linnaplikad kartuleid võtma tulevad.

Vanad ja noored keerutavad valssi, tammuvad foksitrambivad polkat. Malle riskib ühe šefipoisiga isegi tango tantsida. See on nagu kuskilt teisest maailmast, Reedale meenuvad kunagised tantsukursused koolis, millest Riina õhutusel osa võttis. Riina kibeleb — kardab, et saleda Malle kõrval ei tule tal tango kuigi elegantse välja, aga võistlushasart on suurem — tema on ju kogeaeg esimene tüdruk olnud! Ta lähebki ja saab päris kenasti hakkama.

Nüüd on kujunenud juba püsivad tantsupaarid ja need

... juba enam hoogu. Ent tudrukud, kellel pole kindlat tantsupaarit, hakkavad koju minema, nende hulgas ka Riina tükk maad on läinud, peatub tema kõrval mootorauto ja Arved pakub ennast kojusõidutajaks.

Arved on äsja mootorratta ostnud ja tahaks nüüd seda natuke sõidutada, aga Reet elab liiga lähedal, sellepärast sõidab ta lihtsalt pikkamisi, kuni Reet küsib, miks ta nii aeglaselt sõidab. «Sa elad ju nii lähedal,» ühmab poiss kohmetult naerab ja lubab end ringi sõidutada. Nad teevad üheksa kilomeetrise ringi ja Arved pigistab masinast minna välja.

Reet ei lase end sõidutada õue, vaid ainult põlluteeni. Ta tahab, et isa-ema teda järgmisel päeval Arvediga tögama nägaksid. Ena mul asi — Arved. Jättis kooli pooleli, nüüd on kolhoosis traktorist. Klassivend ja puha, läbi-lõhki tunneb... Kuigi ta on esimene poiss, kes teda niimoodi koju sõidutab ja nüüd seisab, ootab. Ja esimest korda tajub ta misterahva salapärase võimu meesterahva üle, millega ta seni ainult lugenud on. See on meeldiv tunne. Täitsa sama on vaadata, kuidas poiss seal praeb ja sõnu otsib...

ARVED: Kas sa tuleval pühapäeval teatrisse tuled?
REET: Kas auto läheb?

ARVED: Ei tea, aga ma võin sind rattaga viia.

REET: Veel puuduks. Teatrisse tahaks minna, aga...

REET: Ma vist ei viitsi.

Nojah... ega ma peale ei käi...

Miks sa peale ei käi? naerab Reet.

Arved vaikib nii kaua, et Reet jõuab juba oma küsimuse korrutada, siis ütleb: «Sellepärast... et sa oled teistmoodi tüüp teised.»

Kõrval on tunne, nagu oleks teda õhku tõstetud.

Ma siis lähen. Head ööd.

Luppa minnes mõtleb ta, kuidas Kalmu Eedi roosid linnale jalge ette viskas.

— — — — —
Kuuvalgus ja udu. Uduis kõnnivad läbi männimetsa teineteist otsides kinni hoides poiss ja tüdruk.

Arved teab, et nad elavalt vestelnud, nüüd muutub poisi hääle loomaks, ta surub Riinat aina tugevamini enda vastu. Riinal pole suudluste vastu midagi, nendes on ta kindel arvatundja. Pealegi on koduni ainult mõned meetrid. «Ainult nime veel koju... Nii ilus öö...»

Reet ei küll, aga see juba ei lähe, et poiss teda tee pealt minna samblasse püüab tõmmata. Riina on tugev, rabeleb

vastu, aga poisil on nüüd mitme mehe jõud. Kui tüdruk tunneb, et ta nõrkema hakkab, kasutab ta võtet, millest pole küll kuskilt lugenud, aga mis kohe aitab. Valu- ja vihakarjatus kajab mändide vahel, jooksumüdin, üks kolksatus.

Pettunud suurilmasangar vannub tükk aega kägaras samblal, siis tõuseb ja veab end maja juurde. Jalg põrkab millegi vastu; kaigas. Kõlab klaasiklirin ja paar viha-urastust. Udu neelab kaugenevate sammude kaja.

Pimedas köögis surub Riina end vastu seina. Kui ehmatus on üle läinud, sosistab ta: «Vastik!» Kohkunud ema tuleb kööki.

«Kesse aknaid lõhub?»

RIINA: Oli üks loll...

EMA: Mis sa siis käid niisugustega, kes aknaid lõhuvad? Ta oleks võinud sulle ei tea mida teha. Kas ma pole sulle küll rääkinud, et sa ennast hoiaksid, et sul nüüd ei läheks nagu minul. Mis mina, aga sina oled ikkagi koolitatud tüdruk...

RIINA: Oled küll rääkinud ja kõik on väga hästi meele. Kas sa arvad, et mina nii loll olen, nagu sina oma ajal olid? Pane sa tähele: mina lähen mehele, ja lähen süütult mehele. Ja ma ei lähe ükskõik kellele. Sa veel näed, missuguse mehe ma endale saan!

EMA: Ei tea, millal seda küll näha saab...

RIINA: Küll sa näed. Lõpetan kooli ja lähen linna.

EMA: Ei tea, mis need linnapoised paremad on. Siin nad sul on, lõhuvad aknaid... Ja ise olid teisest nii vaipmustuses, kuidas ta laulab ja pilli mängib...

RIINA: Ah, ema, ega see pole seal! Aga niisugusele mehele lähen ma kindlasti, kes laulab ja pilli mängib.

Varsti on ka seal majas rahu. Terve küla magab. Reet magab, «Elu ja armastus» padja all. Arved magab Viivi kaisus, kes on lahkem kui Reet. Arvo pugab vaikselt voodisse, küll ta homme, kui pohmeluses kaaslased tema möödunud öö aruannet hakkavad pärima, Riina võludest üksikasjaliku, oi kui üksikasjaliku kirjelduse annab. Ja Riina näeb unes poissi, kes laulab ja pilli mängib, aga see ei olegi poiss; see on vana Tiksi Kustas, kes lõõtsa käristab ja kraaksub:

«Mamma aga ütles: mehele minna,
tütar ütles: jaa-jaa-jaa!
Mamma aga ütles: madruselle,
tütar vastu: ei-ei-ei...»

RIINA

1.

Varemed paisu kohal. Need on vana villaveski varemed. Seal lungeb pahinal alla, moodustab väikese paisjärve ja moodab edasi suuri järve. Paremal kumab labi lehestiku kumaja — endine mõisahoon, milles nüüd asub keskkool. See on kahekorruseline asjalik hoone, mille esiküljel väikesed rõdud. Kooli ees on suur muruplats. Pikk lihtne teerada koolimaja eesukseni on ääristatud lillepeenetega. Praegu lõkendavad seal daaliad.

Vanakul pool paisu on aas heinasaadudega. Jõgi kaob kadunud parki. Kevaditi on park täis meespealilli ja üks on üks koht, kus sammaldunud kiviplaadid peagi loelamatute kirjadega katavad parunite haudu. Räägatakse, et seal olevat palju rästikuid.

Paisu kohal varemetes istuvad vaikselt ja mõttes kaks tüdrukut. Reet ja Riina.

Riina summutab oma kõrvus õpetaja Tarmu häält, mis ta teab mitmendat korda kordab: «Millega te siis terve päeva legelesite, et teil aega õppida ei olnud? Ma ei saa teile kauge parema tahtmise juures kolme panna.» Õpetaja on veel võrdlemisi noor, igatahes mitte kolmkümne-aastane, aga range olekuga ja alati hoolitsetud välimusega. Ta viib sellepärast leiavad tüdrukud ta olevat vana ja hirmutava kuiva nagu matemaatikagi, mida ta õpetab. Igas koolis on oma Krõhva ja siin on see au osaks saanud õpetaja Tarmu.

Riina jätab endas ühtlasi summutada häält, mis tal teab kõrke, mida ta suvel oli teinud — peale õppimise —, katab oma viha meenutustega möödunud koolitalvest.

RIINA TARM EHK KRÕHVA: Riina Leeteots, kas te ei taha ikka saite mahti kuulda küsimust, mille ma klassile esitasin?

RIINA vaikib.

RIINA: Kuidas teie vaikimist peab mõistma? Vaikimine öeldakse tähendavat nõusolekut. Niisiis: kas te kuulsite küsimust?

RIINA: Jah.

RIINA: Miks te siis ei vasta?

RIINA vaikib.

RIINA: Teie vaikimist võib tõlgitseda mitut moodi. Ma

vist ei eksi, kui väidan, et te ei oska sellele küsimisele vastata.

RIINA: Ma ei taha.

KRÕHVA: Kuulge, te olete matemaatikatunnis, aga mitte sakslaste juures ülekuulamisel. Te võiksite ikka meile öelda, mis on ruutjuur miinus ühest, see ei ole sõjasaladus. (Klass naerab.)

RIINA vaikib.

KRÕHVA: Hea küll, kui te mulle ei taha vastata, siis ehk usaldate direktorit rohkem. Istuge, palun. Ants Meits vastab selle küsimuse ära, tema ei ole tagasihoidlik.

Ja oleks selliseid dialooge kooliaasta jooksul ainult üks olnud. Krõhva ei salli tüdrukuid, aga vaat poisse hoiab. Neile ütleb ta lahendused ja vastused ise ette. Ja teised õpetajad pole sugugi paremad. Seal veereb näiteks Johnny Bull klassi.

JOHNNY BULL EHK ÕPETAJA KUTAS? So I'll give you...

KLASS kooris: ... some new words!

Justkui lasteaia.

NOTSUK EHK ÕPETAJA RULLI? Ilmekamalt, Riinak ilmekamalt!

«Ta lennn-dab lillest lillesse
ja lenn-dab me si puu poole!»

Mismoodi ta seda tobedust siiani on talunud? Ta on juba taiskasvanud inimene, seitsmeteistkümnepäevane! Ei, nüüd on sellega lõpp! Ei mingit kahetsust! Ta läheb siit koolist, läheb heameelega. Ta on taiskasvanud inimene ja tekitab SUUR ELU. Mitte millestki ei ole kahju...

Mitte millestki? Aga Reet jääb ju siia!

«Reet!»

«Jah?»

RIINA: Tead mis, tule ka ära! Lähme linna!

REET: Linna? Mis me seal tegema hakkame?

RIINA: Lähme tööle. Kõike hakkame tegema. Mõtlen, mis elu see siiani oli! Kinno küsi luba, pidudel tohi käia. Me oleme ju juba suured inimesed, meil on enam lapsed. Hakkame ise teenima ja lõpetame õhtukooli. Eks? Tule ära!

REET: Mis, tööd me tegema hakkame? Mina ei oska midagi.

RIINA: Küll õpime. Me saame iga asjaga hakkama. Lähme vabrikusse.

REET: Ja kus me elama hakkame?

RIINA mõtleb natuke, lastes silme eest läbi mitmed tuttavate inimeste ja nimed, kuni jääb peatuma ühel nende külaliskülal, kes juba mitme aasta eest linna tädi juurde läks ja kellelgi ta veel kirjavahetuses on.

Ka kirjutan Helmile. Ta tädil on suur korter, ta võtab meil mõlemad enda juurde. Ja siis saame ise korterid.» Aga Reet vaikib ja mõtleb. Misasja seal enam mõelda...

RIINA: Ja mis lapsevanemad selle kohta ütlevad?

RIINA: No seda nad küll ei taha, et me siia karjalauta juäksime! Neil on ainult hea meel, kui me ise raha teenima hakkame.

Aga samas kujutleb Riina selgitust, mis tal emaga tuleb. Ta hakkab kindlasti nutma, viskab ette, kuidas ta on kasvatanud ja üle jõu koolitanud, et tollel kergem oleks... Heameelega ei läheks Riina üldse koju, vaid juba praegu õhtuse bussiga linna ja kirjutaks emale alles siis, kui on endale töökoha leidnud... Ah, kuidas selle selgituse kah üle elab!

REET: Ei, Riina, mina küll vist ei tule. Ma tahan kooli kohe lõpetada ja ülikooli minna.

RIINA: Ma ju ütlesin, et õpime töö kõrvalt. Praegu õpivad juba paljud õhtukoolis. Ja mõtle ainult, kui lõbus meil kahekesi oleks! Käiksime igal pool, kus tahame, kinos ja pidudel...

Kuid Riina juba teab, et see Reeta ei mõjuta. Reet ei tule. Ma on tark, ta lõpetab keskkooli, võib-olla isegi kiituskooli, ja läheb ülikooli. Ja lõpetab ülikooli nagu Krõhva...

«Reet, ära sina küll ülikooli minel!»

RIINA (naerab): Miks?

RIINA: Järsku saab sinust samasugune õpetaja nagu Krõhva.

REET: Minust saab ajakirjanik.

Küll Reedal on hea, tema teab juba ammu, kelleks tahab minna. Aga temal endal on ükskõik, mis tööd ta tegema hakkab. Siiski — ka temal on unistus. See on uhe ajakirja peatoimetaja. Kaunis poosis tantsupaar, naisel seljas hõbedane kohar kleit. Jah, see on otsustatud! Ta hakkab peotantsu jaoks. Siis on ka temal hõbedane kleit ja ajakirjas on tema pildi all: Riina Leeteots ja... Aga Riina ei ole veel eriti selle hõbevalge unistustekleidiga sobiks. Riina — nagu kass kräunuks. Ta võtab endale nimeks Rita, seda on ta juba ennegi mõelnud.

«Tead, ma tahaksin endale teise nime võtta. Kas see on võimalik?»

REET: Perekonnanime? Kui sa mehele lähed...

RIINA: Ei, eesnime. See Riina on mind ära tüüdanud. Ma tahan endale nimeks Ritat, see on nagu välismaalane, eks ole.

REET: Sellega on vist palju sekeldamist.

RIINA: Kui ma mehele lähen, siis võtan kindlasti. Aga sinna on veel palju aega.

REET: Pole palju aega ühti, sa lähed varsti mehele.

RIINA: Kust sina tead? Ei lähe. Tahan veel vaba olla. Sina pole muud kui igavene orjus.

Seda ei uskunud ta ise ka. Küllap ta oma elu juba korraldab, ei muutu tema üheks neist väsinud, kurnatud, paljusid juustega naistest, kellel on laps kummagi käe otsas. Tema elu saab olema kerge, tema mees lahke, noor ja ilus... Aga see kõik on võimalik ainult linnas.

«On sul paberit?»

Reet annab talle paberit, ta kirjutab Helmile kirja. Jätkab naerab: «Huvitav, mis näo Krõhva sügisel teeb, kui ta mind üheksandas klassis ei näe? Kui ma mehele lähen, saadan talle oma pulmapildi.»

Väikese suvitustlinna söökla-kohvik-restoran. Praegusel ajal, õhtul, on ta restoran, ja siin on enamasti mehed. Ühel lauajuuris võtab parajasti tellimust vastu nägus tumeda päine tütarlaps, kelles tunneme ära Riina. Ta on oma rõõmsavärvilised rõivad asendanud soliidse musta kleidiga, tal on tanu ja tilluke valge põll. Ta näib väga rangetena, klientide naljatustele vastab täpselt mõõdetud naeratusega. Kui ta naaberlauast möödub ja üks papi üritab talle tagumikule laksu anda, õnnistab ta meest nii kurnat pilguga, et too vabanduse kogeleb.

Köögis laob ta kandiku täis ja laseb karahvinisse parajasti annuse likööri mõõta. Restorani peakokk Artur küsib mõõdamises: «Noh, kuidas laheb, Rõõmurullike?» Artur annab talle selle hüüdnime andiski, sest Riina on alati nii hea tuju, nii rõõmsa olekuga.

Teiste ettekandjatega saab Rõõmurullike hästi läbi. Ta on alati viisakas ja abivalmis, nii et see sulatab ka jäsemeid südamed, kui on Hermil ja Adal, kahel elu ja inimesel põhjalikult tundma õppinud vanemal naisterahval. (Mõnes kutsus Rõõmurullike neid küll Krõhvadeks ruud...

... ja mõtted kuskilt välja paista.) Ja kliendid ütlevad talle ainult kiidusõnu.

Reet mehi on Rõõmurullike küllalt näinud, sinu näeb üksnes suuremal hulgal. Inimlikku läbikäimisse mehega ta ei lasku. Muidugi on tal restorani alaliste külalistele omas omad sümpaatiad ja antipaatiad, aga ta ei anna neile kunagi tunda. Jootraha ta ei võta, annab kopikad, kui asi, ent ei ütle ära, kui talle tahvel šokolaadi kassusse torgatakse. Neid tahvleid ja kompvekke annab ta siis teiste ettekandjatega või viib koju Helmile, kelle juures elab.

Restorani suletakse kell kaks. Poole kolmeni loevad ettekandjad kassat, joovad kohvi, riietuvad kojuminekuks.

Rõõmurullike saab mitu tänavavahet minna koos Martaga, kes lippab ta kerge kõhedustundega piki puisteed kodumaa ega vaata enne tagasi, kui on uksest sisse jõudnud. Ja riietub kähku ja vaikselt lahti, et mitte Helmit häirida, aga too on kerge unega ja ärkab alati. Siis jutustab Rõõmurullike, missuguseid huvitavaid tüüpe ta kõrtsis kes tuntud suurustest kellega oli ja kas tema muutus.

Reetustaja ka tana õhtul klaasi veini taga istus.

Algmisel päeval on Rõõmurullikesel puhkepäev. Ta ei tööta kaua ja põhjalikult. Siis tõuseb, sööb, käib juuksuril juukseid ja hakkab ennast aegsasti õhtuks ehtima. Peotantsu- ja juba võtab, aga käib ka vabadel õhtutel kohaliku tantsupidudel. Täna ongi niisugune õhtu. Helmi tuleb ka, ta sööb, riietub ümber ja nad lähevad koos klubisse.

Reet selle igapäevase leiva teenimisega kuidas on, aga tema elu ja elukool Rõõmurullikesel jaoks algab läikival pööratud, mida muusika hoogsad lained uhavad. Siin on kerge ootus ja valik, võidurõõm ja nurjumisehirm, kerge flirt üürikeseks tantsuks või püsivam kiindumus tantsuloo. Rõõmurullikesele meeldib mängida salapäraselt mõeldut, kes ilmub ballile nagu kuningatütar ja kaob kukelaulu. Koju saata ta end ei luba, aadressi kellele ta anna ja sageli mõtleb endale välja ka teise nime.

Reet omaõhtusest partnerist ei saa nii kergesti lahti. See on Reet, kelle nimi on Vasja ja kes Riinast pikema aega on näinud, Ira teeb. Rõõmurullike ei saa saladuses pidada Reet, sest Vasja on teda restoranis näinud. Ja Reet on lõpuvalssi teatab mees: «Kui me abiellume, siis...

Reet annab enam ei lähe. Ma ei taha, et mu naine kõigi vahetada ja käperdada on.»

Rõõmurullike ei tea, kas vihastada või naerda, aga et ta Rõõmurullike, siis ta naerab. See on esimene abielu...

ettepanek tema elus, aga et see nii eriskummaliselt tuleb siis mõtleb Rõõmurullike maalapse asjalikkuse ja kainusega; ootame-vaatame. Ta ei julgusta ega tõrju noormeest, ent lubab end koju saata.

Helmi on šokeeritud: «Sa tahad abielluda? Aga sa ju ei tunne teda üldsel»

RÕÕMURULLIKE: Küll jõuab veel tundma õppida, ega me homme abiellu.

Siis jääb ta mõttesse, sest meenub, et Vasja oli teda restoranis näinud. Tähendab, Vasja joob. See on juba pahasti. Rõõmurullike pole küll kaua ettekandjana töötanud, ent ta on juba jõudnud põhjalikult tundma õppida kõiki meeste alkoholi mõjul muundumise faase. Ta on nii endale kui teistele töötanud: mina ei võta endale meest kõrtsilauast. Mis siis nüüd saab?

Esiolgu pole tal põhjust muretseda, sest kohtamistele tuleb Vasja kainenena. Kui restorani kutsub, avaneb Rõõmurullikesel võimalus oma vaateid selgitada: «Ma töötan ise restoranis, ma ei võta tilkagi veini ega viina, miks ma peaksin tulema?» Pidudel on niigi lõbus, ja kui Vasja tahab, võib ta temale ka külla tulla, aga ainult kainenena.

Nii nad siis istuvadki ühel päeval Helmi tädiga juures toas, kus Riina ja Helmi õösel kahekesi laial kušetil magavad ja tädiga toa uks vahepealt alati lahti on. Tädiga on uudishimulik ja istub tükk aega nende juures, see on nagu ametlik kihlus. (Tädiga töötab kohvikute ja restoranide trusti tema kaudu Rõõmurullike oma töökoha saigi.) Noorte inimeste suhtes on tädiga küll võrdlemisi vabameelne, aga ütleb parast siiski Rõõmurullikesele: «Oleksid ikka võinud oodata ja valida, mis häda sul selle meheleminekuks on. Kus ja millest te elama hakkate?»

See on tõesti probleem, sest Vasja elab ühiselamus ja töötab tehases seadistajana. Ta pole ennast isegi korteri järjekorda pannud, ja naisevõtt polnud tal üldse lähema aastate plaanis. Aga talle omase muretsusega ei hakka ta homse üle pead muretseda: küllap kuidagi ikka saab! Ei saa siin elada, üks läheme mujale, kas või koju Volgamaale tagasi. Ja Rõõmurullike on liiga noor ning täis elujulgust, et muretseda. Peaasi, et mehele saab!

Paari nädala pärast viivadki nad avaldused perekonnaseisuametisse. Nüüd hakkab Rõõmurullike pulmarõiva otsima. Pidu tehakse nende restoranis, nii on juba otsustatud.

Ent mõnigi kord mõtleb Rõõmurullike: ega ta siiski liiga kiirusta vabadust kaotama? Siis püüab ta end veenda o

... unistuste abil. Reedalt laenatud romaanides oli kaolu juttu ilusast ja suurest armastusest, aga Rõõmurullike kaotanud nende mõjul siiski reaalsustunnet ja tunne ütles talle alati, et õige elu algab alles mehega. Kas ta Vasjat armastab? Muidugi armastab. Vasja on hea poiss, pealegi oskab ta kitarri mängida ja laulda, tantsib hästi. Mis veel peaks tahtma? Kord tuli ta kohtuma veidi viinasena, Rõõmurullike tegi talle kõva pealöögi. Vasja õigustas ennast: «Kõik mehed joovad, üks teine vähem. Ja pane tähele: sellel, kes ei joo, on hullem viga küljes.» Mis seal teha, elu paistab tõesti selline olevat.

Kaardid koos pidudel, kinos, istuvad Rõõmurullikese juures, aga Vasja juurde ühiselamusse ei taha Rõõmurullike minna. Tal on väga hästi meeles, et lubas süütuna jääda minna, ja ta on Vasjaga kohtudes alati põnevil, kas hakkab tema töötust proovile panema. Meelega Riina ütles olukorda küll ei loo, aga ükskord tuleb juhus appi. Ta Vasja ei jäta seda kasutamata. Nad on imekombel seadnud Helmi juures päris kahekesi. Vasja rünnak ei tule Rõõmurullikesele ootamatult ja ta on küllalt kaine, et kogu asja vastu panna. Ei aita Vasja veenmine, et nad on ju abiellus. Rõõmurullike kaitseb ennast kogu jõu ja arvusega ja Vasjal ei jää muud üle kui öelda: «Seda sa ei saa kahetseda», ja kirudes trepist alla kõndida.

Luba järgmisel päeval tuleb ta leppima. Ta oli ju kõigest tahtnud proovida, kas Rõõmurullike on ikka veel nii tüdruk. Tal on väga hea meel, et see nii on. Aga Rõõmurullikesele meeldib mängida solvunud ja lasta end kahetada, et leppimine magusam oleks. Selle peale Vasja lahjaks ei tule. Rõõmurullike on talle ikka nii otsekoheine tundunud. Sellest siis tulebki, et ta ei näe läbi Rõõmurullikese väikest mängu ja ägestub uuesti, muutub jämedaks. Nad vihastab Rõõmurullike juba tõsiselt. Tüli muutub tõeliseks ja lõpeb sellega, et Vasja Rõõmurullikest lahku.

Kunagi lõõpis Rõõmurullike Helmile, kes hoiatas, et Vasja võib teda peksma hakata? «Kui mees peksab, siis ta armastab. Kas arvad, et mina vastu ei anna? Siis tuleb üks hea kihlus ja veel toredam leppimine.» Nüüd aga ta mitte ei tasta kätt, vaid vaikib, ise näost valge, siis ütleb: «Mina! Lõpp!»

Ühel päeval võtab ta oma avalduse tagasi. Vasja püüab lepitust otsida Helmi kaudu. Rõõmurullike ei taha.

Uhel õhtul näeb ta Vasjat paari sõbraga lauas, mida ta peab teenindama. Laua võiks Hermiga ära vahetada, kuid tollel on head kunded; niisiis peab Rõõmurullike ise tellimuse vastu võtma. «Tuvike, ole minuga lahkem. Ma olen ka künde nagu kõik teised,» ütleb Vasja, kes on juba kõvasti jommis. Rõõmurullike saadab tellitud viina Hermiga ära ja teenindab ise teisi laudu, seltskonda ärevalt silmas pidades. Ta võiks lasta šveitsler Herbertil nad välja visata, aga nad ei riku korda ega ole ka purupurjus. Kui nad arvet tahavad maksta, palub Rõõmurullike Hermit neilt ka arve võtta, aga poisid saadavad Hermi ütlema, et Ira võttis tellimuse vastu ja nemad maksavad ainult Irale. Rõõmurullike läheb arvet andma. Ta maksab alati täpselt tagasi, seekord otsib ta kokku nelikümmend kaks kopikat ja ulatab Vasjale, aga too lükkab need tagasi, öeldes: «Need jäta endale, lased mind ööseks enda juurde, siis oleme tasa.»

Rõõmurullike tormab kööki ja puhkeb nutma.

Lohutavad teised mis lohutavad — Rõõmurullike lubab hommepäev lahkumisavalduse anda. «Mina ei jää siia, kus igaüks võib mind solvata. Ja selle kaabakaga ma pidin abielluma!»

Järgmisel päeval esitab ta tööpoolest lahkumisavalduse.

«Kas sa tõesti lahkud meilt, oo, pärl ettekandjate hulgas?» küsib ilukõneline Artur. Kahju, ütlevad teised. Kahju, ütlevad isegi Ada ja Hermi. Nad teevad Rõõmurullikesele ilusa lahkumispero ja kingivad talle kohviserviisi.

3.

Suur tsehh, milles müriseb paarkümmend tööpinki. Aeg ajalt kostab metalli heledat kriiskamist. Siin kohtame uuesti Rõõmurullikest. Ta on asjaliku näoga ühe tööpingi taga, rätik kuklal sõlme seotud ja pikk kummipõll ees. Tema ligutused on alles aeglasel ja ebakindlal, ta uurib põhjalikult iga detaili, mis lõiketera alt tuleb. Kõrvalpingil töötav vanem mees astub mõnikord ta juurde, kontrollib pinki, vaatleb detaile ja annab napsõnaliselt nõu. Linnulennult üle tsehi paistavad teiste pinkide taga ainult mehed ja veel kolm naisterahvast. Pinkide vahel sõidab elektrikäruga nooruk, Heino on ta nimi, toob materjali ja veab ära valmisdetaile. Rõõmurullikese juurde jõudes hõikab ta tervitusi teistelt poistelt: «Ivar ja Kaarel tervitavad ja küsivad, mis su nimi on.»

Selle ebanaiseliku töö valis Rõõmurullike puhtmajandus-

likul kaalutlusel: palk on hea ja siin saab end korterijärjekonda panna. Ta on hästi usin ja tema õpetaja, kes alguses miks küll plikad meeste töö peale kipuvad, hakkab juba tunnustama. Heino vahendusel on võimalik toolistega lõbusat sõnasõda pidada. Ainult teised ei võorastavad teda. Rõõmurullike teab, millest see tuleb, ent ta loodab siiski ka nende poolehoidu võita.

Aga Maretist ja Sirjest pole nii lihtne jagu saada, sest nad on Rõõmurullikeseist ainult natuke vanemad. Seni tülitavad nad Vahuri poolehoiu pärast, nüüd ühinevad võõraga Rõõmurullike on juba kontakti leidnud. Siin osutub Rõõmurullikese sarm tugevamaks. Nad käivad Aimega lõunail, lähevad koos kojugi.

Uhel päeval tutvustab Aime Rõõmurullikesele oma peigmeest, kellest neil juba enne on küllalt juttu olnud. See on pikk, aeglase olekuga noormees. Nad on Aimega hämmastavalt sarnased: mõlemad pikad, ujedad, isegi silmad ja mõlematel pruunid. Neid võiks pidada vennaks ja õeks. Nad kaivad juba mitu aastat. Harri toetab Aime venda, et ta võiks keskkooli lõpetada. Aime ei ole vanemaid. Harri on ema. Nad pole veel avaldusi sisse viinud, aga majapidamine on neil juba peaaegu ühine, mööbelgi ostetud. Harri ootab ainult, millal korteri saab, siis teevad pulmad.

Pulmad... Rõõmurullikese jaoks on see nagu võlusõna. Arglikult imetleb ta seda kindlat paari. Jah, just nõnda minnakse mehele. Aeglaselt, kõike ette kaaludes, mitte lohpalavalt ja pilla-palla. Tal on koduleel peaaegu kahju meest lahkuda, nagu oleks temagi osa saanud nende rahulolevusest.

Nüüd on tal tsehhis juba kaks omainimest. Maret ja Harri pisiõelustele ei pööra ta enam tähelepanu. Tööga saab ta juba hästi hakkama ja võib endale sellepärast ka vaikesi vallatusi lubada, näiteks lõunavaheajal poistega sõõda pidada. Maret ja Sirje küll kaebavad meistrile, ent poisid võtavad Rõõmurullikese patud enda peale. Tihti on nad põgeneb Rõõmurullike kiljudes Harri selja taha. Harri on midagi isalikku, selhist tunnet pole Rõõmurullikesele ei meisterahva suhtes olnud. Ja Aimega on nad suured sõbrad kui kunagi enne. Ta kutsus kord Aime ja Harri endale külla, siis kutsuvad nemad teda külla. Tehad nad ka peaaegu alati koos. Ja tehase peol tantsivad nad ka Rõõmurullikeseaga. Sellisel peol on Rõõmurullikese suur menu nagu alati.

Ent Rõõmurullike on vaenlasi alahinnanud,

Mine tea, millal Maret ja Sirje Aimega sosistada jõudsid, aga ühel päeval on Aime enneolematult tõrjuv. Rõõmurullike ei mõista, mis ta teisele on teinud. Ta kõneleb Harriga, see lubab Aimega rääkida. Kuid ta ei kiirusta selle tulemusi Rõõmurullikesele teatama, vaid on ka ise kuidagi kohmetu ja eemalolev. Rõõmurullike ei oska midagi arvata, ta ei taha uskuda oma naiselikku vaistu, mis ütleb, et Aime on lihtsalt armukade. Seda ei saa ju olla, nad on ju sõbrad, iialgi pole ta mõelnud Harrist kui mehest! Ent vaevalt seda endale tunnistanud, hakkabki ta mõtlema Harrist kui mehest, veel enam — ta leiab olevat äärmiselt ebaõiglase, et selline püsiv ja tore mees abiellub just igava Aimega. Kui igav saab neil olema kahekesi, kui nad juba praegu käituvad teineteisega nõnda, nagu oleksid kümme aastat abielus...

Ent sinna ei ole midagi parata, saatus on nõnda seadnud. Tal jääb üle vaid oodata meest, kes oleks samasugune nagu Harri. Ja ta sukeldub uue õhinaga pidudesse, flirdib, määrab kohtamisi ja annab korve, vaatab ja valib, aga sellel on ta juba veendunud, et pidudelt sellist meest ei leia. Muide, peotantsus läheb tal hästi, ta jõuab juba kõrge-
masse klassi.

Tsehhis väldivad kõik kolm üksteist. Rõõmurullike on jälle üks. Ta otsustab sellele lõpu teha ja Aimega kõike läbi rääkida. Seekord tabab ta täpselt märki, sest Aime hakkab kõnelema.

Ei, ta ei saa Rõõmurullikesele midagi ette heita, aga ta ei saa takistada teisi rääkimast ja mõtlemast jumal teab mida. Ta on kindel Harris ja Rõõmurullikeses, aga ehk oleks siiski parem, kui nad enam kokku ei puutuks. Rõõmurullike tuleb suure õhinaga vastu ja lubab kas või hommepeäev teise tsehhi üle minna.

Õhtul, kui ta tantsukursustelt koju tuleb, ootab teda maja ees külaline, keda ta uneski poleks teadnud oodata Harri.

Tuppa mees tulla ei taha. Nad räägivad siinsamas kasside järele lehkavas nõrgalt valgustatud trepikojas.

Rõõmurullike ei saa tükk aega aru, mida Harri tahab öelda. Lõpuks ta taipab selle pika ja segase jutu tuuma. See on abieluettepanek. Kas Harri nüüd just seda mõtleb, ei tea, aga Rõõmurullikese jaoks on armuavaldis sama mis abieluettepanek. Ja ta suudab ainult kohkunult öelda: «Aga Aime?»

Kui Harri vaikib, ründab Rõõmurullike juba otse: «Kas sa mõtled ka, mis Aimest saab, kui sa järsku minu naiseks

volad? Nii ei tohi ju teha!» Sel hetkel on ta tõesti siiras. Põludel on ta halastamatult teistelt tüdrukutelt partneri olnud, aga siin ei ole tegemist peoga. Harri on Aime jaoks ainuke mees. Temal, Rõõmurullikesel, võiks abielukandidaate olla jalaga segada, ja kasutada oma loomulikke eeliseid teise vastu, kes on nendest ilma jäetud, kuulub talle praegu veel alatuna.

Et tea, kas Harri kosjamõtetega tuligi, kas ta üldse midagi mõtles, aga Rõõmurullikese avameelne küsimus ja etteheide paiskavad ta nii-öelda tüdruku jalge ette. Ta ei oska enam midagi öelda, ei jäta isegi hüvasti, vaid tõttab minema. Koju ta ei lähe, hulgub mööda linna, teeb endale etteheiteid, kordab mõttes nende jutuaajamist, ja ainuke, kes seal talle nüüd meenub, on: «...kui sa järsku minu naiseks võtad...» Tähendab Rõõmurullike on nõus talle minema, kui poleks Aimet!

Samal ajal vahib Rõõmurullike unetuna lakke ja teeb endale etteheiteid, et ta ise oma õnne minema peletas. Kes Aime lõppude lõpuks talle on? Täiesti võõras inimene. Nõnda omaette mõtiskledes on mõlemad otsusele jõudnud. Järgmisel päeval läheb Harri tsehhis Rõõmurullikesele otsekui juhushikult mööda ja ütleb vaikselt: «Ega ma kunagi nüüd enam Aimet võta.» Ja Rõõmurullike vastab samuti vaikselt: «Tule õhtul meile.»

Helmi on Rõõmurullikese teguviisist väga nõrдинud. Ta ei luba temaga alles siis, kui Rõõmurullike on juba mitmendat korda seletanud, et sinna ei saa midagi parata ja et nad kumbki ei ole süüdi. Ning teadmine, et varsti on süüdistatav väga palju, annab nende loole keelatud vilja ahvatluse kõrvalmaitse.

Nuudsest peale algab palavikuline tegutsemine. Näeme: Helmit tädiga rääkimas, tüdri ühe daamiga linna täitevkomiteest, Harrit linna korterikomisjonis, Rõõmurullikest ja Harrit perekonnaseisuaametis avaldusi kujutamas,

Rõõmurullikest selga passimas eelmise pulmatuhina ajal mainitud pruutkleiti jne. ja vältimatut finaali:

«Võnikas ja häbelik pruudirõivais Rõõmurullike Harriga osse istumas.»

Registreerimisel on vähe rahvast. Harri ema pole tulnud, ja sõpradest ainult need üksikud, keda tema ootamatu kõrgeerinud. Rõõmurullikese poolt on kohal ema, tüdri tädiga ja paar tuttavat peotantsukursustelt.

Harri on kogu aja niusuguse näoga, nagu ei usuks ta ikka veel oma õnne. Rõõmurullike kirjutab abielude registreerimise raamatusse oma neiupõlvenime: Riina Leeteots, ja maalib uue nimena kunagi vana paisu juures Reedale avaldatud unistuse: Rita. Rita Marmet.

Pruudi tuju rikub ainult fotograaf, kes on nagu meelega lohakalt rõivastatud ja ükskõiksest fotoaparaatist plöksutab. Kui pruutpaar lahkub, avaldab ta oma arvamust nii, et seda viimased lahkujadki kuulevad: «Noh, see noorik käib siin veel vähemalt ühe korra.» — «Arvad?» küsib pidulikult riidetatud väsinud näoga registreerija, kes valmistub uut paari vastu võtma. «Kui mitte siin, siis mujal,» kehitab piltnik õlgu.

4.

RÕÕMURULLIKE: Mis me täna õhtul teeme?

HARRI: Ma ei tea... Võiks kinno minna?

RÕÕMURULLIKE: Seal ei ole midagi uut.

HARRI: Vaatame siis televiisorit või kuulame raadiot.

RÕÕMURULLIKE: Jälle koju, ja laupäeva õhtul! Lähme peole!

HARRI: Sa ju tead ammu, et ma tantsin nagu puuhobune, mis lõbu sul minuga tantsida on.

RÕÕMURULLIKE: No saada mind siis vähemalt peole, kui sa ise tantsida ei taha.

HARRI: Sa tahad üksi peole minna!

RÕÕMURULLIKE: Mispärast üksi? Sa võid ju ka sinna jääda, mind oodata või teistega tantsida...

HARRI: Ja pealt vaadata, kuidas sa teistega tantsid.

RÕÕMURULLIKE: Tantsukoolis ma tantsin ju nagunii teistega, ega seal teistmoodi ole.

HARRI: Tantsukursused on midagi muud. See on õppimine. Aga peol ei ole minuvanusel inimesel midagi teha, seal vaatavad poisid ja plikad, et kust see vana surm siia tuli.

RÕÕMURULLIKE: No lähme siis restorani.

See on teisel abielukuul ja sellised jutud korduvad üha sagedamini. Alguses käis Harri Rõõmurullikesega pidudel, aga kujunes tõesti nõnda, et ta oli oma naisele rohkem peolesaatjaks kui partneriks. Ja et peoliste keskmine vanus tõesti üha kahanes, häiris teda palju rohkem kui Rõõmurullikest, kellel kunagi tantsitajatest puudust ei tulnud olgu nad kui tahes noored või vanad.

Ent varsti hakkas Harri tundma ehamugavust juba

Rõõmurullikesega tänavalgi kõndides. Talle näis, et kõik vaatajad ja vaatavad mõtlevad ühtsama mõtet: kuidas ehamugusel mehel on nii noor ja ilus naine, ja veel, et iga naine tahaks olla tema asemel.

Ja saatis naist truult tantsukursustele, vaatas isegi mõnikord pealt. Vaatas Rõõmurullikese jalgu. Need kaks tillukast elegantset kingades jalga olid nagu elavad olevused, lendlesid, kuhu tahtsid, kaugemale ja lähemale, aga ikka tema juurest ära.

Majapidamismured ei võtnud Rõõmurullikesel eriti palju aega — niisama karmed nagu jalad olid tema käedki. Sellest siis need laupäevaõhtused kõnelused, sellest see piinav vaba aeg, mida nad ei osanud täita.

Ühel päeval tulebki kätte esimene tõsine ja suur riid. Rõõmurullike ei saa enam tantsukursustel käia, vihaga karjub ta mehele: «Sa tegid mulle sellepärast lapse, et ma enam tantsima ei saaks minnal!»

Vahepeal on ta tööle asunud mööblivabrikusse, liimimis-koht, kus on tervist kahjustav töö. Enda ja oodatava lapse tervise pärast peab ta nüüd liimimistsehhist lahkuma. Ühtsamat ning kergemat tema jaoks parajasti pole, nii ta tulebki vabrikust ära. Koju jääda ta ei taha, läheb kinno kohanäitajaks ja piletikontrolliks.

Siiski annab oodatav laps tema elule uue mõtte ja suuna. Ta muretseb kõik vajaliku, õmbleb, küsib tuttavatelt naistelt nõu, kõige rohkem muret teeb aga lapsele nime panemine. See peab olema midagi ilusat, kõlavat, samal ajal ei tohi olla selline, mida saaks mingiks vastikuks hüüdnimeks moonutada.

Sünnitus on kerge. Sünnib tütar.

Nüüd arvab ka Rõõmurullikese ämm olevat sobiva aja oma miniaga tutvuda. Ent ta on umbusklik ja reserveeritud. Kõigepealt teeb teda valvsaks minia ilu, seejärel tõsiolu, et minia ei näi olevat eriti kuulekas: tema soovib lapselapsele nimeks panna Katrin, aga minia kutsub last juba kindlalt Mediks. Medea. Kas see on mingi nimi? Aga minial olevat sõbratar, kes käib ülikoolis, too olevatki selle nime soovitanud.

Isidgu jääb ämm noorpaari juurde: noorel emal on ju aega ja nõu vaja. Peatselt aga paistab, et Rõõmurullike saab minia hokkama. Alles siis, kui laps on juba võõrutatud, tuleb ämma abi tarvis: nemad Harriga tahaksid pisut väljas käia, pakk kodustumine on mõlemad ära tüüdanud. Ja ämm küll tahab Rõõmurullike poolelijäänud tantsukooli

jätkata. Siin leiab ämm lõpuks ometi esimese konkreetse etteheite: «Ta on sul liiga lõbuhimuline.»

Etteheide jõuab Rõõmurullikese kõrvu. Rõõmurullike talpab, et tema pingutustel olla tagasihoidlik ja kuulekas pole mõtet: ämm sooviks näha tema asemel teist, see on juba jääbki nii. Kas ta peabki nüüd, kahekümneaastaselt, kõigist elulõbudest loobuma ja ainult kodus lapse juures istuma? Nüüsiis lakkab ta pingutamast, ta on, nagu ta on, ja varsti on varjatud vaen avahikuks sõnavahetuseks muutunud. Mille puhul emal on jälle põhjust pojale ohata: «Aime on nii hea ja viisakas...»

Ent mis seal teha — poeg on nii silmini-kõrvuni oma naisest ja tütrest sisse võetud, et ämm positsioonid loovutab ja koju tagasi sõidab.

Rõõmurullike ohkab kergendusega, aga elu läheb siiski raskemaks: kui ta tahab tantsukoolis edasi käia, peaks Harri jääma last holdma; mees küll nõustuks, aga Rõõmurullike teab, et korralik abielunaine last mehe hooleks ei jäta. Mida teha? Ja Harri palgast neile ei piisa, on vaja jälle tööle minna, kas või vabrikusse tagasi, seal oli hea teenistus, Lastesõimi on linnas vähe. Tuleb kutsuda Rõõmurullikese ema.

See lahendab korrapealt kõik probleemid. Rõõmurullikese ema pole väimehe vastu vaenulik ja hoiab hea sõbraga väikest Medit. Rõõmurullike saab tööle minna, tantsukoolis käia ja saavutab pealinnas vabariiklikel võistlustel koguni teise koha. Ja nüüd ongi tema unistus täitunud — küll mitte ajakirja läikival kaanel, aga rajooniajalehes ometi on tema ja ta partneri pilt: Rita Marmet ja Ave Kuuseoks...

Ent pealinnas käimine on Rõõmurullikese nagu ümber vahetanud.

Ta näeb nüüd väikelinna unisust ja kitsust. Selle linnas mis alles hiljuti oli tema jaoks kõikide soovide täitumise koht. Ja tantsukool? Kord aastas esinemas käia... Aga üleliidulised ja rahvusvahelised võistlused? Ja laps, ja mees... Kas ta peabki nüüd vaikselt hingitsema siin neli seinat vahel, kuni Medi suureks saab?

Ta ei tea isegi, mida tahab, aga ta tahab, et kõik oleks teistmoodi. Võib-olla seda, et tema kõrval oleks teine mees, kes ta siit provintsi unisusest välja viiks? Harri on elus täiesti rahul, tema kõrgemale ei püüa. Harri kõrval jääbki siia, muutub samasuguseks hoolitsemata ja väsinud tööliseks, nagu ta neid vabrikus ja tehases küllalt näinud...

Ühel päeval poetab tsehhimeister jutu sees, et oleks vaja kollektiivlikku võistluse korras tööliskoorte haridustaset tõsta. Rõõmurullikesele meenub kohe tema pooleliijäänud kool. Jah, õhtukoolis käimine oleks vähemalt vahel-õhtu ei saaks Harri talle etteheiteid teha. Ta laseb oma kirja panna.

Õhtukeskkoolis hakkab talle kohe meeldima. Seal kohtuvad õpetajad teda nagu täiskasvanud inimest, ja on palju vahvaid poisse, kellele saab naljaviluks silma teha ja tundide ajal kirjakesi vahetada. Mõni neist võib ju isegi teda koju saata, kui Harri pole aega talle vastu tulla.

Tema selles paha ei leia, küll aga naabrid. Keegi jõuab Harri seletada, et ta naine teeb õhtuti väravaroman-likat.

Harri ei usu seda, õigemini — ei taha uskuda. Ta ei korralda Rõõmurullikesele isegi lõksu, et teda teolt tabada. See oleks juba fakt, seda ei saaks maha vaikida ja peaks kaalugi tegema. Aga ta ju armastab Rõõmurullikest! Ja kaalugi ei jää naine kunagi ööseks kodunt ära, teeb kõik, mis talvis, on Medi ja tema vastu hea...

Mida teha? Ta ei saa ju naisel kooliskäimist keelata. Ometi ta kahtlustab ja kahtleb. Lõpuks pöördub ta ainsa abinõu — pudeli poole, leiab sealt enesekindlust ja elu-õnne. Aga ta ei tea Rõõmurullikese suhtumist joodiku-tenesse. Nüüd ta siis saab seda tunda.

Ta pole ju veel joodik, palga toob alati koju, ent Rõõmurullikesel on otse halglane vastikustunne viinalõhnaiste meeste vastu.

Koolis unustab Rõõmurullike, et ta on abielus. Ta spi-ritiseerib, kirjutab poistele kirju, väriseb õpetaja ees, ta on täiesti unustanud, et on juba täiskasvanu ja ema, sest mis halbha võib Mediga juhtuda, kui vanaema kodus on. Aga ta õhtul mehe alandlikku pilku näeb ja viinalõhna tun-neb, laskub mingi raskus otse tuntavalt tema õlgadele — on nende edaspidine elu, nende tulevik. Nii on ja nii jääb.

Kui Harri vähemalt stseenigi teeks, koolis käia keelaks. Ta ainult jobb ja vaatab haleda näoga. Rõõmurullikesel ei ole tema vastu varsti enam mingeid tundeid peale põlguse. Harri paneb linna üürikeseks ajaks kihama. Kulda täis-õpetatud tõmmud naised ja mehed, uljad noorukid ja vanad nagu filmidest. Pealinn...

Harri Rõõmurullikesel pole uut kiindumust, aga ta ihkab vahetusse. Mis ettekuändega selle tagasi saaks? Harri on juba pikem jooma hakanud, aga ei peksa teda, ei joo kogu

palka maha... Hea ja tasane mees, ütleb väimehe kolme Rõõmurullikese ema.

Aga Rõõmurullike ei taha seda head ja tasast enam isegi enda kõrvale voodisse. Ja kui ta siiski ühel päeval avastab, et on rase, on ta kannatus otsas. Veel üks laps, veel kindlam side? Ta ei ütle isegi emale, et läheb abort tegema. Kui ta haiglast koju tuleb, ütleb Harrile väga rahulikult ja viisakalt, et nüüd on nende elul lõpp, lahutama peab kas tema lapsega või Harri. Ja Harri läheb ühiselamusse.

Kohtus Rõõmurullike nutab ja kõneleb: «Ma ei ütle, et ta minu vastu paha oleks olnud, aga meil on liiga erinevad huvid. Mina tahan õppida, tema joob.»

Kohus ei taha neid lahutada. Tunnistajana sekkus asjasse Rõõmurullikese ämm: «Minu pojal pole sellist naist tarvis!» Ja toob lagedale kõik süüdistused, mis tal minna vastu on.

Kohtunikul on raske selgust saada, ta määrab katse aja — kolm kuud. Nende kuude jooksul Rõõmurullike ja Harri peaaegu ei kõnelegi omavahel, elu on talumatu.

Kohus rahuldab seekord lahutuspalve. Ämm tahab küll, et laps Rõõmurullikeselt ära võetaks, aga ainult Harril on õigus seda nõuda. Ja emal ei õnnestu ka seekord poega üles kütta.

Aga seadusel pole Rõõmurullikese suhtes mingeid pretensioone.

5.

Koridor mööblivabriku administratiivkorpuses.

Mööda koridori lähevad kaks parimais aastais soliidse välimusega meesterahvast. Hetkeks seisatavad nad kahe poolega ukse ees, mille tagant kostab kõlav naisehää: «üks-kaks-kolm... kaks-kaks-kolm...» Esimene mees kellel pealagi hakkab juba paljaks muutuma ja kõht ette kasvama, ei suuda uudishimule vastu panna ja paotab saalust.

Ta näeb seinte äärde lükatud tooliridu, hulka tantsiva paare ja noort naist, kes käsi plaksutades rütmi loeb. Siin tabab mees selle väikese mustas kostüümis ja valge pluusiga naise pilgu.

Kui ta oleks veel nooruk, tekiks tema kujutluses ebapoeetiline võrdlus äkki puhkenud vikerkaarega. Praegu võrdleb ta sellest pilgust sähvatanud kuuma juga üksik tulli konjakisöömu toimega, suleb ukse ja läheb oma ka-

langu edasi. Too on ettevõtte ametiühingukomitee esimees, tema ise selle suure majapidamise peainsener.

II AINSENER: Ma ei teadnudki, et meil on oma peotantsuring.

A.U. LSIMEES: Jah, see tehti alles hiljuti. Opetaja on meie inimene, töötab liimimistsehhis. Kõrgem klass — tuli paari aasta eest vabariiklikel võistlustel teisele kohale.

II AINSENER: Ah liimimistsehhis...

Poole tunni pärast avaneb saaliuks ja tantsuõppijad valivad koridori. Viimasena tuleb õpetaja.

Mindugi on see Riina, ent ta on tublisti muutunud. Kuidas jäänud? Kõhnemaks läinud? Kahtlemata, aga ta on juba talle. Ta on kuidagi uut moodi ilus, see on ohtlik, endisest ümarast Rõõmurullikesest pole jälgegi, ta sobib talle tõesti tema unelmatenimi Rita. Range mees teeb ta tõsiseks ja pidulikuks ning ta ei luba endale naeratuselarjugi, kui paar lõbusat noormeest end kutsuatajaks pakuvad. Ei, ta läheb üksi.

Tanaval ei tee ta meeste pilkudest väljagi, sammub langetatud ripsmetega nagu noor nukker. lesk. Ta läheb meessoones lasteaeda ja siis koju.

Lõpmisel päeval liimimistsehhis.

Lookitlis Rita tõmbab vilunud liigutustega detailidele vajalikesse kohtadesse liimi ja annab detailid edasi kokkupanemiseks. Näitsik, kes seda teeb, on Ritaga ühevanune mees peaaegu niisama nägus, kuid blondiin. Töösse süvenedes pole kummalgi aega märgata, et nende lähedal pealtnäha ei ole mees saaliukse vahelt ja neid pikalt silmitseb. Rita pea tõstab ja meest rahuliku pilguga vaatab, kohutab too ja läheb edasi.

Kui Rita paariline Valli on meest märganud.

III. Varvik teeb vist ülevaatus.

IIIA: Teeb vist jah.

VAIII: Tea, mis ta siin passis?

IIIA: Ei tea.

VAIII: Noolib noori naisi, mis muud.

IIIA: Tohoõ, kas tema ka veel selle vastu huvi tunneb?

VAIII (naerab südamest): Ja kuidas veel! Ta ei ole ju nii hirmus vana, pole veel viiskümmendki.

IIIA: Kus mina oskan öelda, kui vana mees on, kui tal juba pea paljas ja kõht ees on.

VAIII: Raamatupidamise Silvi ja mõned teisedki teavad kinnitada, et ta on veel küllalt asja.

IIIA: Noh, Silvi — see tõmbab igaüheda.

VALLI: Kas sina ei tõmbaks, kui mehel on auto, suvila, raha kui raba?

RITA: Ega see auto ja raha teda nooremaks tee.

Valli kehitab õlgu.

Kui Rita ja Valli pärast tööd koos väravast väljuvad, märkab Rita parkimisplatsil peainseneri auto kallal kummitsemas. Rita tabab tema pilgu. Valli seda pilkudevahetamist ei märka.

Järgmisel päeval on Rita üks viimaselt lahkujaid. Ta nagu eilegi, askeldab peainseneri ka täna auto juures. Kui Rita on juba tükk maad edasi läinud, peatub tema kõrva kõnnitee ääres auto, uks tehakse lahti ja küsitakse: «Tea, kas me läheme ühes suunas?»

Rita vaatab meest ilmega, nagu oleks teda sügavalt mõtetest eksitatud, tuleb siis maa peale tagasi ja vastab: «Mina lähen Koidu tänava lasteaeda.»

VARVIK: Siis on meil ju üks tee. Palun!

RITA (autosse istudes): Ah teie lähete ka lasteaeda?

VARVIK (naerdes): Ei, minul küll sinna asja pole, minu poisid on juba ammu täisinimesed.

RITA (ükskõikselt): Kui palju teil neid siis on?

VARVIK: Kaks. Aga teil?

RITA: Üksainuke, ja seegi tütar.

VARVIK: Miks «seegi»? Kas oleksite poissi tahtnud?

RITA (õnnistab meest sellise familiaarsuse eest karmi pilguga): Palju siin enese tahta on? Üksikul naisel on igal juhul kergem kasvatada tüdrukut kui poissi.

VARVIK (tagasi tõmbudes): Jah, eks ta vist ole, poisid on rahutu rahvas.

Edasi sõidetakse vaikides. Kui Rita lasteaia juures vaatab jub ja tänab, käib Varvik peale, et Rita lubaks end ka kutsuda sõidutada. Varsti on Rita tagasi. Kojusõidul pühendab tähelepanu üksnes tütrele. Kodu juures mõtiskleb ta külmadavalt: «Nüüd oleks vist viisakas teid kohvi jooma kutsuda, aga mul pole kodus kohviivagi.»

Ent kuigi Varvik teda kohvikusse kutsub, jääb ta kilelaks, tänab ja lahkub. Mees jätab aadressi meelde.

Kus tegijaid, seal nägijaid. Mõne päeva pärast jõuab kumu, et Varvik Rita lasteaeda viis ning kojugi sõidutaski ka Valli kõrva. Valli ei tee sellest Ritaga juttu, ta ootab kuidas asjad arenevad. Midagi uuemat ei tule. Varsti tehase pidu, seal on mõlemad asjaosalised, kuid Varvik ei tee Ritast väljagi. Ning peagi on rahvas selle autosõidu unustanud.

Tegelikult aga külastab Varvik Ritat nüüd juba

... Jätab auto mujale ja läheb sinna majja jalgsi. Kodust välja meelitada ei õnnestu, ning see polekski ta tegu. Ja otserünnakut mees ei ürita, ta on taibanud, et see poleks see üks tema ees igaveseks suletud. Nad on ikka «teie» peal, ja Varvik on jõudnud vaid niikaugele, et tunneb end temaga vabalt, lobiseb mitmesugustest asjadest, nad vaatavad koos televiisorit ja Rita teeb tema juuresolekul väikesi majapidamistöid: õmbleb lapsele riideid või parandab sukki. Ta lubab endale mehega isegi «võrd» edvistada, aga ainult Medi juuresolekul. Ning vähehaaval on ta mehe mässinud oma kodu vaiksesse õdusse, juba on tollel tema juures oma tugitool ja kohvik...

Mees, kellel on nelikümmend viis aastat elatud, arvab, et ta peaks naise juba piisavalt tundma. Vähemalt oskab ta naise puhul, keda kohe kätte ei saa, endalt küsida, mida on naisele vaja — abielu või tundeid?

Aga Rita puhul ta seda küsimust lahendada ei oska. Nii isemoodi on Rita. Kõigepealt tal justkui polekski must. Ta on nii tõsine. Samas võib ta olla üllatavalt meelik. Tarka juttu temaga ei räägi, aga hoidku tarkade eest! Kuulata oskab aga küll, nagu saaks kõigest...

... Itevaatus ütleb: sa ometi ei usu, et ta võiks sinu kiilas-... ja kõhukesse armuda? Aga mõnikord libiseb Rita ka nii hellitavalt üle selle kiilaspea ja kõhukese, et hakka isegi võimatut uskuma. Võib-olla ei hooli see naine tõesti vähimusest ega positsioonist, võib-olla paeluvad teda mehe elutarkus ja vaimukuserlismed? Rita kõrval hakkab ta oma aastaid unustama, tunneb huvi sellise naise-... tuhja-tähja vastu, millest seni üle vaatas. Ja kuigi ta mõnest naisest eemal olles kibedalt pilkab, tuleb ta ikka jälle tagasi — sest muudmoodi enam ei saa.

Mõtet abielust ta väldib. Nii teadlikult kui alateadlikult. Naine tõesti teda armastab, küll siis ükskord tuleb mis teema peab, ja on pealegi muidu saadud.

Aga ühel õhtul, kui Varvik tuleb, särab Rita üleni — ta on üle ilmatu aja teatris käinud. Üksi? küsib mees. Ei, ühe muusikursuste poisiga.

«Aga... miks te mulle pole kunagi öelnud, et tahate minna minna,» kokeleb mees.

«Te olete ju abielus.»

«Aga see siis on...»

«Miks ikkagi mitte armastus?»

«Ja siis algab tema jaoks katsumuste aeg. Paar kuud suu-

dab ta Rita majast eemale hoiduda, isegi liimimistest
võidab. Ent see aeg tundub aastate pikkusena. Juba on
tema kujutlustes jõudnud isegi mehele minna. Kord
ta hakkama koguni niisuguse narrusega, et kontrolli
kaadriosakonnas Rita andmeid — ei, veel ei ole ta
ellunud.

Ükskord sõidab ta Rita maja juurde, teatripiletid näpa
aga mõtleb viimasel hetkel ümber. See naine ei näita
temaga koos enne, kui nad on abielus.

Kui nad on abielus...

Pikapeale ei tundugi see mõte enam nii võimatuks.

Aga ikkagi... Ah, miks pole ta mõni tavaline Jüri või
Jaan, vaid suure ettevõtte peainsener ja parteilane! Kuid
mõne tavalise Jüri või Jaaniga Rita ei abielluks. Ent naine
võivad kas või igal aastal uue naise võtta ja ilal ei tõsta
sellist kohutavat kära perekonna lõhkumise pärast, nagu
tõuseb siis, kui tema... Jah, kui oleks mingi salajane
võim, kes tema eest kõik korraldaks ning ilmutaks ennast
alles selleks, et öelda: soo, nüüd võta Rita käekõrvale
mine perekonnaseisuametisse, sest kõik on kõige parema
korras — su naine oli lahutusega päri ja isegi rõõmus
selle üle; su pojad tulevad sinu registreerimisele tunnistata
jateks; naine sai küll korteri endale, aga sind ootab pea
linnas imeilus üksikelamu ja sa ei pruugi isegi autot
müüa, veel parem — me vahetasime ta uue vastu; too
kaaslased on kurvad, et selline hindamatu spetsialist lah-
kub, aga mis teha, kui pealinnas vägisi kõrgemat koha
pakutakse, ja niisiis saadavad nad su ara lilled ning kõn-
dega; need paar äärmiselt puritaanlikku kolleegi, kes su
viltu vaatasid sinu tiivaripsutamistele raamatupidamis-
Silvi ja teiste temataolistega, on jõudnud äratundmisele,
sa oled täitnud oma kodaniku- ja isakohuse, kasvatada
üles kaks tublit poega, ja kuna sa kavatsed veelgi po-
teha ja kasvatada, siis on sinu abiellumine ülimalt kiid-
väärne.

Oi jah, kui selline salajane võim tõesti oleks, milline
mees siis ei tõttaks ummisjalu uue õnne poole! Ent parat-
seda võimu ei ole ja kõik see must töö tuleb temal end
teha. Ja kõige hullem — pole teada, kas vaev üldse enn-
tasub.

Naist ei õpi enne tundma, kui juba abielus oled. Ja
Rita juba praegu sellise üllatuse valmistas, andes aimu
et tema koduse ja maheduse peidus võib olla halva
matu tahe ja arvestus, milliseid üllatusi ta siis veel
teha? Teiseks: ilus naine vajab kallist raami. Ja kol-

daks on olemas mingi tundmatu ämm... ning teab kes
võib...

Aga kuna Varvik on siiski tegudeinimene, hakkab ta
teepisi maad kuulama. Ta käib sageli pealinnas koman-
dantingutel. Mõningate nende sõitude ajal näeme teda:
ministeeriumis kellegagi usalduslikult vestlemas
või kõrges ametis oleva koolivennaga baarileti taga
aedlinnaosades ajalehekuulutuste järgi maju otsimas ja
nende omanikega läbirääkimisi pidamas.

See on esialgu kõik. Ja siis läheb ta üle hulga aja Ritale
kõrrele.

Rita on teda nähes üllatunud — ja rõõmus. Endalegi
tunnetult. Ta oli juba veendunud, et mees enam ei tule.

Seekord on mees tasemel. Teeb näo, nagu oleks ta alles
möödunud nädalal siin käinud, mainib hooletult, kui
märkamatu aeg tööd tehes kaob, ja küsib möödaminnes,
kas Rita teatris ka käib.

RITA: Jah, paar korda olen käinud.

VARVIK: Aga kas te siis tõesti minuga ei taha tulla?

RITA: Kui juba selle pärast nii palju juttu oli, et te mind
ükskord lasteaeda sõidutasite...

VARVIK: Ah nii... Jah, inimesed on enamasti väiklaselt
uudishimulikud. Ja kui sellised jutud teile haiget
teevad, siis ma peale ei käi. Aga ütelge — kas te siis
tuleksite minuga teatrisse, kui me abielus olek-
sime?

RITA (naerdes): Siis muidugi. Kuhu ma siis pääseksin.

VARVIK: Nii et... nõus?

RITA: Aga... me ju pole abielus.

VARVIK: Oletame, et... kolme kuu pärast juba oleme.
Seniks kõike head. Nägemiseni.

Kummardus, ja uksest välja. Hinge tõmbab ta alles täna-
võ. Sõidab oma lemmikkohvikusse, karastab end paari
ammuse konjakiga, et pea ees viskuda kõige ebameeldiva-
masse — selgitusse naisega.

Kõige hullem, et nad ei ela sugugi halvasti. Naisele on
tõlvedanud, seda peab ikkagi endale tunnistama, sest mõni
naine oleks ammu tema kõrvalehüpete pärast elu
põlguks teinud. Ajapikku on ta õppinud mehe eralõbudele
olevalt vaatama, ja küllap on need lõbud tundunud
tõusjärele magedad just sellepärast, et tee mis sa teed,
sa vaadatakse muiates nagu poisikesele: ei sa lähe kus-
ki, sest kus sul parem on. Mõnikord on küll just selle
te tekkinud tahtmine minna, aga mõistus ja kohuse-
us on need kihud alati alla surunud.

Aga nüüd on asi tõsine ja isegi sellest rääkimine raske. Naine vist muigab jälle üleolevalt: kas sa siis muidu teda kätte ei saa, kui pead kohe ära võtma? Oleks veel lausa tulemas...

Ei, seekord ei muiata üldsegi. Kui ta oma jutu kuidagi viisi räägitud saab, ütleb naine jäiselt, et peab selle üle veel järele mõtlema, ja sulgub magamistuppa.

Rital, kes omä tundi ootab, pole aimugi, mida mõtleb ja tunneb keegi naine, keda ta on ainult eemalt näinud, aga kui ta tunnekski toda naist ja teaks tema mõtteid, kehitaks ta vaid õlgu. Ja ütleks: minuga ei juhtu seda ilal.

Ja ta mõtleb hoopis vaikselt õnnevarinaga mehe viimaste sõnadele. «Oletame, et kolme kuu pärast...» Kum mardus, ja uksest välja. Isegi ei küsinud, kas ta nõus on. Just nii talitab tõeline mees! Selle eest võib teda isegi armastada, ja Rita juba usubki, et armastab.

Nii läheb piltniku toonane ennustus täide: kui mitte sunn, siis mujal. See mujal on juba pealinnas. Kolme kuuga need asjad ei lähe, ent nad toimivad nii tasa ja targu, et kellelgi aimu pole. Rita võtab enda töölt lahti, kolib pealinna üksikelamusse ja ootab, kuni mees heitleb oma heitlemisi, sest mingi salajane jõud neid tema eest ei toimetata. Ja Varviku naine osutab oma mehele tahtmatult viimase teene — lahutuse algatab tema, ja mees pääseb üldsuse hukkamõistust.

Muidugi ei ole Varviku registreerimisel tunnistajateks tema pojad, vaid uus ämm ja toosama kõrges ametis olev koolivend. Pärast sõidetakse aedlinnaossa, kus noorpaar ootab veetlev üksikelamu. Õunapuud pakuvad viimaseid õunu, lillepeenrad viimaseid sügishilli. Ja kõik on kõigiga rahul: mees naisega ja naine mehega, ämm väimehega, tütar uue isaga, maja pererahvaga ja pererahvas majaga.

6.

Vnie aasta pärast.

Tänavaäärsed üksikelamud paiknevad ligistikku üsna ühtlase reana ja igauks ulatuks naabri aeda vaatama, ent ometi tekib tunne, et nad on üksteisest vahemalt kolme meetri kõrguse planguga lahutatud. Peaaegu igas õues on koer, kes troonib üksikõiksel oma kuudri katusel või jookseb klähvides ja lõrisedes piki õueaeda.

Noormees, kes on penid üles ärritanud, seisatab iga maja juures ja uurib numbraid. Otsitav maja aga ei asu tänava

äärel, vaid natuke maad eemal mändide all, ja õues ei ole ühtki neljajalgset majavalvurit olevat.

Nagu teisigi elamuid piirab ka seda maja puittara. See on värskest värvitud. Õues on iga maalapike lillede ja kiviktaimla alla pandud. Maja kõrval asub garaaz, selle ees on muruplats. Varava juures on liivakast, kus vedeleb paar mänguasja. Maja tagant paistab ka natuke pärisaia — viljapuud ja kilelavad.

Kõik see jätab arglikule lähenejale meeldiva mulje. Too on kahekümneaastane või ka veidi vanem suurte ümmarguste sinisilmade ja roosade põskedega poiss, kel on peas lüügendimüts ja käes viiulikast.

Teda hämmeldab väike eredalillelises kitlis majapere naine, kes ukse avab — naine on tema meelest pimestavalt ilus. Naise selja tagant piilub tumedapäine poisipõnn.

Pärast viisakuste vahetamisi kutsub perenaine külalise etutuppa ehk salongi. Noormees hakkab esikus kohmetult klengi jalast võtma, perenaine keelab teda: «Oh, jälke, lap- ped tassivad nagunii kõik liiva täis. Ega me linnamajas ole.» See teeb noormehe veidi julgemaks, ta juhatatakse tugitooli istuma ning ta vaatab toas ringi.

Nii peenes kohas pole ta veel käinud. Mugavad ja nägu- mad tugitoolid, hele mööbel, aukartustäratavalt laia ekraaniga televiisor... ja valge klaver.

Perenaine ei lase teda kaua ringi vaadata, vaid asub maja juurde: «Tähendab, teie siis olete see noormees, kes ajalehes kuulutas, et otsib korterit ja võib anda muusika- tunde? Vaadake, me ei ole kunagi tube välja üürinud ja... poleks majanduslikus mõttes seda vajagi teha, aga... mõtlesin, et oleks hea, kui leiduks inimene, kes mu tütrele klaverimängu õpetaks. Kuid teie mängite viiulit?» NOORMEES: Jah, ma õpin viiuli erialal. Klaverist tean üsna vähe, kuigi algteadmised mul on. Aga kui teie tütar viiulit tahaks õppida...

PERENAINE: Nojah, ega ma teadnud. Kuulutuses oli, et olete muusikaüliõpilane, ja ma arvasin, et te kindlasti klaverit mängite...

NOORMEES: Kas teie tütar õpib muusikakoolis?

PERENAINE: Ei, ta käib oma kooli muusikaklassis. Aga, muide... ega see talle kahjuks tule, kui ta ka viiulit oskaks. (Hõikab teise tuppa.) Medi, tule siia!

Ütleb umbes üheksa-aastane tüdruk. Ta on kõhnavõitu, hõbeda peaga ega sarnane üldse emaga.

MIDI: Jah, ema?

PERENAINE: Kõigepealt ütle onule tere ja siis ütle, kas sa tahaksid osata viiulit mängida?

MEDI: Tere. Ma... ei tea.

PERENAINE: Sa mängid juba täitsa kenasti klaverit. Mõttele, kui tore oleks, kui sa ka viiulit mängida oskaksid! Teised sinu klassi tüdrukud ju ei oska?

MEDI: Ines mängib mandoliini ja Velta mängib viiulit.

PERENAINE: Ja sina mängiksid ka. Mõttele järele. Tule mängi meile midagi, siis onu ütleb, kas sul on üldse mõtet hakata viiulit õppima või mitte.

Ta tõstab klaverikaane üles, tütar istub kuulekalt klaveritoolile ja mängib algul heliredeleid, siis üht lastelaulukest.

«Ka sa veel midagi oskad?» küsib noormees.

Nüüd mängib Medi mingit valssi. Ta teeb seda püüdliselt, nagu loeks salmi või vastaks koolitundi. Ta mängib vigadeta, ent on raske vahet teha, kas see on vaid usinalt kätte õpitud või on tüdrukul siiski muusikalist kuulmist. Üht taipab noormees küll kohe: pill on väljaspool mängijat, too valitseb ainult teatud osa klaviatuurist ja inna asemel on lihtsalt kohusetunne. Ent kas seda öelda võib? Valetada ta ei taha ja leiab äkki väljapääsu.

«Hea küll, sina mängisid mulle, nüüd mängin mina sulle.» Ja ta võtab oma viiuli välja.

Ta mängib Fibichi «Poeemi» ja Sarasate mustlasviise. Ta on unustanud perenaise, talle on praegu kõige tähtsam leida kontakti lapsega. Kui ta lõpetab, ütleb Medi: «Mina tahaksin ka...», häbeneb siis ja jookseb toast välja.

Noormees paneb pilli ära ja tema kohmetus tuleb tagasi. Ka perenaine on millegipärast segaduses, ent kogub end ja ütleb: «Paistab, et talle meeldis. Aga kas ta õppida viitsib...»

Noormees ei vasta, sest talle meenub:

kahe keelega viiul kodutalu tagakambri, mis oleval olnud tema vanaisa oma,

üks võõras onu, kes võttis seinalt selle pilli ja oskas isegi kahe keele peal mitmeid lugusid mängida,

«Isa, paneme viiulile keeled peale!» — «Aga kes sind mängima õpetab?»

esimene oma teenitud raha süvel kolhoosipõllul töötamise eest, ja muusikariistade kauplus, kus ta viiulit valib

kooli muusikaõpetaja: «Viiulimängu ma sulle õpetada ei oska, aga meil on ju mandoliiniorkester. Kui sa tingimata tahad midagi mängima õppida...»

muusikakooli sisseastumiseksamid, kus talle püütakse loeks teha, et kuigi ta on viiulimängu iseseisvalt ja juba kuulumise järgi ära õppinud, on ta imelapse-east juba õppis ja vaevalt temast muud tuleb kui reaviuldaja kushil orkestris, aga tema: hea seegi!

Tema mõtisklused katkestab perenaine, kes ütleb: «Hea küll, kui ta õppida tahab, ostame talle viiuli.»

Noormees annab viiuli ostmise kohta asjatundlikku nõu, kuid nad lähevad teisele korrusele, et tema tulevast tuba valata. Neid on seal koguni kaks, mõlemad korralikult muutatud. Üüriline valib väiksema toa trepist paremal.

Kui nad on tingimuste suhtes kokku leppinud ja noormees lahkub, läheb perenaine magamistuppa ja peatub peegli ees.

Sellest, mis ta ennist tubade üürimise kohta rääkis, oli tal ainult see, et nad polnud varem üürilisi pidanud. Tuba kolimise ajal tekkis küsimus, mida nende tubadega teha. (Kummalegi ei tulnud pähe siia Rita ema elama kutuda.) Aga kui Rita poetas, et võiks ju need välja üürida, küsis mees, kas ta selle peale mõtleb, mida nende tulevased tuttavad raákima hakkavad. Lõppude lõpuks ei ole nad siiski vaesed, ehkki ta on uuel töökohal madalama ameti peal.

Paraku selgus varsti, et kuigi nad vaesed ei ole, ei tule majapidamine siiski ots otsaga kokku. Algas kõik pisiasjadest. Medi tuli kooli panna — aga iga ema tahab, et tema laps poleks kehvemini riides kui teiste lapsed. «Aga minul on... Aga minu ema või isa ostis mulle...», ja pärast tuleb kodus küsimus: «Ema, aga miks minul ei ole...?» Lihati kui teised on lihtsate inimeste lapsed, aga tema isa ikkagi ülemus. Ja edasi — mehe uued töökaaslased kutsuvad külla, aga kuidas sa lähed, kui pole midagi selga panna. (Moe suhtes oli Rita eriti tundlik: kergem olnuks olla alasti ja paljajalu kui midagi moest läinut selga või jalga panna.) Ja edasi — kutsud teised omakorda külla, aga nemad: «Kas teil veel ei olegi... Oi, ostke tingimata...», olgu see siis värviteler, uut marki külmutuskapp, välismaine serviis või mööblikomplekt... And — see lausa neelas raha, selle asemel et midagi sisse tuua. Ehkki Rita oli maalaps, polnud ta ilalgi huvi tundnud muuduse vastu. Ent nüüd pidi tundma, sest elati ju aedlinna. Muidugi tuli soetada tuttav õmbleja, juuksur, maniküürija, tuli soetada palju tutvusi, aga et neid enamasti ei saanud kinnitada vaid paber, mis nõudmise-pakkumise muutmisele vastavalt ka värvi muutis, tuli iga päev kodus

imet teha, et mees ja lapsed nälga ei jääks. Ent kui Rita pani ette, et ka tema võiks tööle minna, oli mees vast naine olgu kodus, kasvatagu lapsi, ja hea oleks, kui äsja sündinud Harriale veel õde või vend tuleks. Aga see õde või vend lükati aina edasi, algul uue auto, hiljem teiste hädavajalike kulude pärast, kuni nad jõudsid otsusele, et kahest lapsest on küllalt.

Kui Rita tegi kodus majapidamisimesid, pidi Märt Varvik tegema imesid tööl. Kõigepealt oli ta ise karjääril huvitatud, sest ei ole kerge olla ainult osakonnajuhataja, kui oled varem olnud peainsener. Aga olla direktori asetäitja majandusalal on hoopis tulusam. Midagi ebaseaduslikku ta ju ei teinud — muretses tehasele materjale ja seadmeid ja sõlmis vajalikke sidemeid, kõik tehingud olid vormistatud, ja loomulikult sai ta eeskujuliku töö eest preemiaid. Kasi peseb kätt, ja nii võis ta vabalt käia ladudes tagaukse kaudu ja valida ning ausalt kinni maksta kauba, mida oli tema jaoks hoitud. Eks ütle rahvasuugi, et küllus saabub alles siis, kui kõik on kõigiga tuttavaks. Ometi polnud hing päris rahulik: tema ajas küll omi asju seaduslikult, aga kes vastutab, et ka teised seda teevad, et olla teadmatu osalisena segatud mingisse afääri, mis ühel päeval võib kohtusse kas või ainult tunnistajapinki viia.

Ja kust kandist nad naisele kõiki neid asju ka arutasid, jõudsid nad ikkagi järeldusele, et peavad pingutama just teiste pärast. Mulje on kõik, ning selles olid nad üksmeelsed. Ja kui ollakse üksmeelsed kõige tähtsamal, on muud lahkkelid tühi.

Nüüd seisab umbes kolmekümneaastane naine peegli ees ja mõtleb, millise mulje ta sellele noorele mehele jättis, ent püüab ühtlasi alla suruda mingit häirivat tunnet, millest sarnast ta varem pole tundnud. Võib-olla tegi ta valesti, et poisi üüriliseks võttis? Aga poiss on ju nii armsake.

Võib-olla on asi lihtsalt selles, et ta pole varem üüriliselt pidanud ega tea nüüd, kuidas noormehega käituda — kas tõmmata tema ja pererahva vahele selge piir või koheldeda teda perekonnaliikmena.

Piiri tõmbab üüriline ise, kui on kolinud majja oma üht kohvrissi mahtuva varanatuksesega, väikese grammofooniga, hulga plaatide ja viiuliga. Koju tulnud, läheb ta kohe oma tuppa, kust siis hilise õõni kostab viiulimängu või muud muusikat. Aga kui ta alla Medit õpetama tuleb, kutsub Rita teda tingimata tassi kohvi jooma, pakub plaatide kuulamiseks oma radioolat — kahe kõlariga moodsaimat pilli — ja leiutab pisikavalusi, et tütre muusikatundides viibida. Ent

mees tunneb end vabalt ainult lastega. Medi on temasse kiindunud ja õpib viiulimängu usinusega, mida poleks oodatagi osanud, sest klaveri suhtes oli ta üsna ükskõikne. Ja muidugi on väike Harri alati Aol sabas ja tahab ka viiulit mängima õppida, ehkki ütleb viiuli asemel «tulu».

Märt Varvik suhtub oma perekonna muusikaharrastusse poole ühiskõikselt. Ta ei oska Aoga millestki rääkida, sest poiss ei tunne huvi ükskõik kui põnevate jalgpalli- või hokilahingute vastu, mis televiisoris käivad. Kui ta õues auto juures nokitseb, läheb poiss mööda ilmega, nagu oleks auto ainult aiakäru. See oleks küll pidanud tüdrukus tunduma, mõtleb Varvik oma üürilisest, rohkem ta temast ei mõtle.

Lõpuks leiab Rita siiski kokkupuutepunkti oma üürilise selgub, et Aog tunneb huvi tema aia vastu. Maalapõõsa armastab ta mulda ja seda, mis sealt võrsub. Ja kohe on ka Ritale tekkinud aiatöö vastu tõsine huvi, seni ta ainult kirus seda ajavõtjat. Tihti askeldavad nad nüüd aiajakesi — lapsed ka! — aias, neid näeb maad kaevamas, umbrohtu kitkumas ja saaki koristamas, õunapuid toetamas ja kilekatuseid tõstmas, ja nende naeru on kaugele kuulda.

Aga siis jõuab kätte majaperemehe juubel.

Juba aegsasti on Rita koduabilise võtnud, et kõigi töödega valmis saada. Õigeks ajaks on omandatud ka moodne tüme mööbel. Laud on roogadest lookas, sahvri, külmkapi ja baarikapi sööke-jooke täis tuubitud, keldris stiseb õllevaat. Mehel, temal endal ja lastel on uued rõivad, ta on kosmeetiku juures pilneldanud, lastes oma kulmud, mis liiga lihedad ja karmid on ning ainsa iludusveana ta nagu rikuvad, uusima moe järgi kriipspeeneks kitkuda. Pikas lillas kleidis valge pärlikeega, heidab ta viimast korda pilgu tagasi, et minna esimestele külalistele ust avama.

Ta on veendunud, et ka tänasel õhtul ei õnnestu ühelgi naisel teda üle trumbata, kuigi nad hoolega otsivad, millega kinni hakata. Ta on täielikult löögivalmis, sest see pole juba, vaid lahing: ta teab, et vähemalt pooled küllakutsutud naised on lausa tema surmavaenlased. Sest kui palju on olnud peoõhtuid, kus ta majaperenaise oma ilu ja rõivastusega on üle trumbanud ja meelitanud mehed nende vaenulike või ebaseaduslike naiste kõrvalt enda ümber. Ja tema vaenlaste hulgas mehi — neid, keda ta pärast paljutõotavat flirti on sinnapaika jätnud.

Lah, tegelikult pole ta kõigi nende aastate jooksul oma

meest kordagi petnud. Väike flirt ei tee midagi, eriti vahepeal inimesega, see on tema mehele isegi kasulik. Aga ma ei taha naistesse puutub, siis on üldse mõttetu püüda nendega meele järele olla — need on nagunii veendunud, et ta ei ole maganud nende meestega ja poole linna meestega veel ei taksapihta, ning vaene Varvik on ainus, kellel asi on aimu pole.

Täna aga peavad nad nägema, kui õnnelik see vaene Varvik on! Seda peavad nägema ka Varviku pojad — üks tüdruk ja teine autojuht (kes muuseas on jõudnud Varviku juba vanaisaks teha), nad on tulnud isa juubeli puhul õnnitlema. Neisse suhtub perenaine väga südamliselt, ent siiski väärilt, pugemise varjutagi. Ning noormehed, kes end algul ebamugavalt tunnevad, sulavad üles ja mõtlevad kumbki omaette, et isal on siiski vedanud, ehkki nad oma ema austavad.

Ka Ao on sünnipäevale kutsutud. Lapsed karjuvad teineteise võidu, et tahavad tema kõrvale istuda, niisama usaldabki Rita nad Ao hoolde. Noormees saab selle kohustusega suurepäraselt hakkama ja on selle üle isegi rõõmus, sest nii ei pea ta tegelema seltskonnaga, kus end võhivõõrana tunneb ja mis talle tõtt-õelda hirmsasti vastu hakkab. Ent võib-olla just selle tõttu, et ta teistest eraldub, paneb ta naisele teda eriti tähele.

I NAISKÜLALINE (Ritale): Oi, kas teil on tõesti juba nii suur poeg?

RITA: Mis suur ta ikka on — alles kolme ja poole aastane.

I NAISKÜLALINE: Ei, ma mõtlesin seda noormeest, kes seal laste vahel istub.

Ent Ritat tema sõjakas vaimustuses see torge ei solva, vaid hoopis lõbustab.

«Oi, kas te mõtlesite teda? Jah, minul poleks tõesti selle vastu midagi, kui ta minu poeg oleks, sest ta on nii hästi kasvatatud ja andekas. Aga ma olen temast kahjuks ainult üheksa aastat vanem, nii et ei tule kuidagi välja. Ta on minu tütre muusikaõpetaja, õpetab talle viiulimängu, õpib ise konservatooriumis teisel kursusel ja on meie ühiklaine.»

I NAISKÜLALINE: Ah muusikaõpetaja...

RITA: Ei, see on tore nali, seda peab kohe teistelegi rääkima. (Hõikab.) Teate, Ao, teid peeti minu pojaks!

Üldine naer, teravmeelitsemised, et Indias sünnitavad naised juba kümneaastaselt. Ao on tähelepanu keskpunktis ja muidugi kohmetunud, Rita esitleb teda seltskonnale.

... ja nüüd on tal paras juhus paluda tüdruktüdart kas viiulit või klaverit mängida.

Medi, kes niigi seltsiv laps pole, on tõsiselt segaduses ja ei oska Aolt, mis ta peab tegema. Ao taipab küll, et Rita tahab tüdrega hiilata, aga tal on lapsest kahju. Ja et ta mingil määral diplomaat pole, vabandab ta oma õpilase eest, öeldes, et nad on alles hiljuti õpinguid alustanud ega ole veel ühtki lugu korralikult mängida. Rita koitsutab küll kulmu, aga peale ei käi.

Ent Aod pole sellepärast veel rahule jäetud. Samale nais-õpilasele meenub ühe provintsiteatri etendus «Tantsuõpetaja», ta jutustab selle sisu teistelegi.

Nali levib kiiresti ja õhtu jooksul jõuab üks Rita visand austajaid jommispäi seda ka Varvikule rääkida. «No naine, kulla mees...» ütleb majaperemees nii ülbelt, et talalase suu kohe lukku jääb, aga... sõna on öeldud.

Vahepeal on Rita lapsed magama pannud. Tantsitakse, ka Ao on kaaslast leidnud — Varviku pojad ja paar samalast näitsikut. Lõpuks kaovad nad märkamatuks üles Ao tuppa, kus neil oma pidu lahti läheb.

Aga Rita, kes kõikjale jõuab, märkab nende eraldumist. Ta tunneb midagi senitundmatut.

Ta läheb vannituppa, et hetkeks aru pidada ja selgusele tulla, miks noorte lahkumine teda nii valusalt puudutab.

Noorte, just nimelt noorte. Täheleb, tema kuulub nüüd vanade hulka? Täheleb, tema koht ongi siin, teda nad kampa ei võtaks, isegi kui ta ei peaks perenaisekohuseid täitma?

Ta peab veenduma, kas see on nii. Milliste nägudega võtavad nad teda vastu, kui ta äkki nende sekka ilmub? Ja peab seda teada saama, ja võimalikult ruttu.

Ning ta varitseb hetke, kus teda tähele ei panda, ja lipeb trepist üles. Koputab ja astub sisse.

Nagu ta kartis, nii ongi — toasolijad vaatavad teda vandeseltslaste ilmel otsekui sissetungijat. Ent ta suudab oma tundeid varjata.

«Ärge laske end segada,» ütleb ta sõbralikult. «Igav teil päevi ei ole, tuln ainult vaatama, kas teil on küllalt oma-juua.» Ja kamandab ühe Varviku poegadest alla kooki ning surub talle söögi- ja joogipoolist kätte. Üks jäänud, tunneb ta korraga peavalu.

Õpilased aga tõlgitsevad tema ilmutumist omamoodi? Tal muusikaõpetajast on kõigi kõrva jõudnud peale asjatundlike eneste — Rita ja Ao. Peagi tuleb üks tüdrukutest alla ning jutustab naerdes emale, kuidas perenaine oli käi-

nud Aod kontrollimas. Ema jutustab seda kohe edasi. Tüdruk aga leiab äkki, et nüüd oleks väga pikantne tema perenaise armuke ära võrgutada, ja asub seda kohe teha. Tegema. Mis Varviku poegadesse puutub, siis nemad ei geerivad sellele omamoodi — vanem, tudeng, kehitab õhku noorem, autojuht, on aga isa pärast solvunud ja otsustab temaga mehejuttu rääkida, ent ei leia selleks õhtul võimalust ja hommikul on tal oma valutava peaga rohkem teha, mist kui isa arvatavate sarvedega.

Paar päeva hiljem meenub Varvikule äkki tolle külalise purjus lõmps. Ta usub küll, et tema naise ja tolle piinamine habeme vahel midagi ei ole, aga peab siiski õigeks nägude hoiatada.

Kui Rita taipab, mida mees oma kohmetute vihjetega öelda tahab, satub ta esiteks vihahoogu, mille ohvrina langeb paar taldrikut, siis nutuhoogu, nii et tükk aega ei saa temaga midagi mõistlikku rääkida. Kui mehel lõpuks õnnestunud teda rahustada, otsustavad nad, et tee teiste juttudest väljagi, rääkimata sellest, et nad üksteise minema saadaksid — see ju tõendaks, et klatšimooride oli õigus.

Ja ka Ao saab peaaegu samal ajal kõigest teada.

Tüdruk, kes talle majaperemehe sünnipäeval kaela vankrus, tuleb talle külla. Tuleb õhtusel ajal, võidurõõmsalt ja avalikult. Rita, kes ta sisse laseb, ei mõista, miks tüdruk teda nii väljakutsuvalt vaatab, aga kui külaline Aod küsib, on asi kohe selge. Ta tunneb, et punastab, ja tahab ise silmi maha lüüa. Kõõki tagasi minnes mõtleb ta äkki teistele juba uskumatult kaugele ajale, kui ta seisis pimedas toas ja karjus emale: pane sa tähele, mina lähen mehele ja lähen süütult mehele! Aga mis on sellel praegusega pistmist? Ah jaa, see õnnetu Vasja... ja Varvikki, keda piinas, aga kõige rohkem piinas ta ju iseennast! Ja miks nimel? Seal on see tüdruk, on tuhanded temataolised, kes endale midagi ei keela, vaid lähevad ja võtavad!

Eneli, see tüdruk, ei keela tõepoolest endale midagi, ei tea, mis on palumine ja ootamine. Tema isa on juba aastaid ühe trusti eesotsas püsinud ja see on tütre iseloom ning elukäiku suuresti mõjutanud. Eneli teab, et ta pole ilus, ehkki pole ka eemaletõukav, on igati normaalne tervisest pakatav ja pisut meheliku välimusega. Ta teab sedagi, et poisid, kes ta ümber keerlevad, arvestavad tema isa positsiooniga, autot, millega saab väljasõite teha, suvliht kus on mõnus pidusid pidada. Aga mis see loeb, mida nad arvestavad — peaasi, et nad on. Ja kui ta majandustead

lõpetab, on karjäär kindlustatud, ning küll leidub kes endale asjalikku ja elus edasijõudvat naist otsib. Tema eelistab spordipoisse, Aoga hakkas ta mõnda aega ainult sellepärast, et Varviku prouat vihastada ja et teistele rääkida, kuidas ta tema armukese üle lõi.

Eneli on küllatulekuks valinud kõige kohatuma aja. Täna Ao töötab parajasti: kuulab Beethoveni viiulikoncerti ühe noore jaapanlase esituses, võrdleb partituuri ja muusikamärkmeid. Ta on külalise vastu viisakas, aga äraolev.

Eneli tajub küll, et tema tulek poissi häirib, ent ei lase sellest segada ja teeb ettepaneku autoga tuulutama minna. Aga Ao vabandab: tal polevat aega. Eneli ei anna alla ja vihjab midagi keelamisest. Ao ei saa vihjetest aru. Lõpuks Eneli naerab ja ütleb otse välja, kes ja miks tema arvates Aod keelama peaks.

Ao istub sõnatult. Lõpuks küsib: «Kas sa ise mõtlesid minna välja?»

ENELI: Mõtlesin välja? Aga seda räägivad ju kõik.

AO: Kes need kõik on?

ENELI kehitab õlgu.

AO: Ja kui see nii olekski, miks sa siis tulid?

Eneli ei oska midagi vastata. Siis ütleb Ao endamisi: «Mis inimesed need küll on, kes selliseid asju välja mõtlevad?»

Ja Enelil on korraga nii häbi, nagu tal vist veel kunagi pole olnud. Ta ütleb vaikselt head aega ja jookseb trepist alla. Esikus kohtab ta Ritat. Ja nüüd on Eneli see, kes punastab, head aega pomiseb ja minema ruttab.

Mõne päeva pärast näeb Rita ajalehest, et keegi tuttava noormees otsib korterit. Nii saab ta teada, et ka Ao töötab. Aga küllap pole noormees saanud ühtki pakkumist, sest aeg läheb ja ta ei teata minekukavatsusest.

Majas on väga vaikselt jäänud. Naeravad ainult lapsed, need ei naera, nagu oleks neil lein. Kui Rita ja Ao mõtlevad millegi rääkima peavad, siis on nad püüdnud viisakad, nagu poleks nende vahel kunagi südamlikumaid suhteid valitsenud. Isegi Varvikule hakkab naise mõttunud olek silma ja ta teeb sellest omad järeldused — mõeldud järgsku usub ta, et Rita ja Ao vahel tõesti midagi oli olnud.

Lõpuks kannatab omaette, aga kõige rohkem kannatab Eneli Rita, sest temalt oleks justkui ära võetud midagi ilusat, midagi parandamatult rikutud. Ja nüüd, kui ta seda mõtleb, on hetki, kus tal keset mõimetamist käed rüppe langevad ja ta esitab endale veidraid küsimusi: mis mõtet

sellel kõigel on? Või: mis ootab mind tulevikus? Niisugused noruhetked olid viimati siis, kui tema abielu Harril lagunema hakkas. Aga nüüd ei ole ju enam kuskile talu. Nüüd on tal kõik, mida ta kunagi ihaldas.

Tuleb talvine koolivaheaeg ja Ao sõidab vanematekoju. Nüüd püüab Rita kujutleda, et teda pole siin kunagi olnudki — ehk läheb siis kõik jälle rööpassse.

II

REET

1.

Varemed paisu kohal. Need on vana villaveski varemed. Vesi langeb pahinal alla, moodustab väikese paisjärve ja voolab edasi suurde järve. Paremal kumab läbi lehestiku valge maja — endine mõisahoon, milles nüüd asub kesk kool.

Paisu kohal varemetes istuvad vaikselt ja mõttes kaks koolitüdrukut, Reet ja Riina.

Reet tunneb veel ihus koolimaja hämara koridori kiviseinte jahedust, kus ta pool tundi Riinat ootas, kuni ukse avaness ja Riina näost võis lugeda, et nende mõlema häälemad kartused olid täide läinud.

Reet ei leia praegu isegi sõnu telse lohutamiseks. Tegelikult oleks vaja lohutada teda ennast: oli ta ju suve lõpul Riinale järeleksamit meelde tuletanud, kuni too kähvis et lõppude lõpuks on siiski tema see, kes peab eksamit tegema. Aga kui lõi kaheteistkümnnes tund, oli hädaloo kohe platsis: aital Muidugi aitas, kuidas võiski mitte aidata. Aga kõik oli asjata.

Mis seal ometi juhtus? Kolme peale oleks Riina siiski vastata osanud. Võib-olla ta jälle tõrkus vastamast? Võib-olla ütles õpetaja talle midagi solvavat? Ei usu — õpetaja Tarm näitab oma teravmeelsust siis, kui tal on publikut.

Aga võib-olla kukutati Riina meelega läbi? Ega Riina üksnes Tarmule vastamast tõrkunud, ta tegi seda ka teiste õpetajatega. Isegi siis, kui tal tõesti oli õpitud. Tõmbus järsku klassi ees turri, suu oli justkui vett täis või ütles et ei taha vastata, sai ühe ja kõndis kohale tagasi. Nii et ta enda vastu meeles tanud peale õpetajate isegi klassi kaaslased, kelle keskmist õpiedukust ta alla kiskus, pean

sell tema pärast oligi klass võistlejate pingereas viimane. Aga, et talle ainul algebras järeleksam soolati.

Jah, Reet on Riina peale tige, nagu oleks too teda meelest alt vedanud. Kas siis see pole altvedamine? Kui palju on ta Riinale kirjandeid ja kontrolltööd valmis teinud, võrreldes tema kahtede pärast rohkem kui Riina ise, ja kõik selleks, et nad vähemalt samas klassis saaksid olla, kuigi nad koos ei istu.

Ning ka see on Riina süü.

Reet näeb veel praegugi seda sinist paberilipakat, mis õpetaja käes oli ja mille too klassi suureks naeruks ta luges. Ta mäletab, et kiri sisaldas nende arvamus oma klassi poiste kohta. Eks siis õpetaja ütleski, et püüab nende soovidele vastu tulla ja paneb nad istuma poistega, kes selle kõige rohkem meeldivad. Kirjas oli olnud juttu ühest matist, aga klassis oli kaks Matit — üks oli klassi suulise kakkukull, teine hästi tasane. Ja õpetaja pani tema istuma just esimese Matiga! Riina vist oli oma pinginaabiga rahul, aga tema — mida kõike ta kannatama pidi! Polss oli ta ainult siis, kui palus kontrolltööd maha kirjutada, muidu aga kiusas, kuidas oskas.

Eriti suurim alandus oli järgmisel päeval pärast seda õnust. Hommikul läksid nad Riinaga koolimaja ette vaatama õpetaja Tamme ja paluma, et too oma otsust muudaks. Ei aidanud. Sestpeale oli Reet veendunud, et õpetajad on kõikvõimsad ja halastamatud ning nende vastu midagi on võimatu.

Nii nad siis jäidki poistega istuma ja järgmistel koolipäevadel lahutati nad juba automaatselt esimesest päevast klases. Alles möödunud aastal jäeti kokku, küllap sellepärast, et nad said uue klassijuhataja.

Ja nüüd võtab Riina ikkagi kätte ning jääb istuma, justkui tema kiustel!

Riina äratas ta mõtteist: «Reet!»

«Jah?»

RIINA: Tead mis, tule ka ära! Lähme linna!

Mida see Riina nüüd välja mõtles?

REET: Linna? Mis me seal tegema hakkame?

RIINA: Lähme tööle. Kõike hakkame tegema. Mõttele ise! Mis elu see siiani oli! Kinno küsi luba, pidudel ei tohi käia. Me oleme ju juba suured inimesed, me ei ole enam lapsed. Hakkame ise teenima ja lõpetame õhtukooli. Eks? Tule ära!

Reet on juba täitsa fantastiline! Ei tea, miks tema peaks minema, temal on ju kõik korras. Aga Riina — jah, tal

on vist tõesti parem ära minna kui istuma jääda, see on alandav.

REET: Mis tööd me tegema hakkame? Mina ei oska midagi.

RIINA: Küll õpime. Me saame iga asjaga hakkama. Lähme vabrikusse.

REET: Ja kus me elame hakkame?

RIINA: Ma kirjutan Helmile. Ta tädil on suur korter võtab meid mõlemaid enda juurde. Ja siis saame korterid.

Ei tea, mis hea pärast peaks Helmi, keda Reet vaevamäletab, ehkki nad olid ühe küla tüdrukud, neid ei juurde võtma? Niimoodi võõra inimese juurde minna. Vanemad ei nõustuks sellega kunagi. Issake, vanemad!

«Ja mis lapsevanemad selle kohta ütlevad?»

RIINA: No seda nad küll ei taha, et me siia karjale jääksime. Neil on ainult hea meel, kui me ise raskust teenima hakkame.

Kooliraha? Vaat see on juba asjalik mõtel Reet mälestada isa sõnu, kui too teda keskkooli saatis: «Siitamaani oled suutnud sind koolitada, kui tahad aga edasi õppida, pead ise jaksama.» Muidugi tahab isa, et ta edasi õpiks, aga ka selge, et täiskasvanud inimene veel viieks aastaks vajab mate ülalpidamisele jääda ei tohiks.

Kooliraha? Oot! Aga ega siis praegu enam endised asjad ole, mil need, kes õppida tahtsid, pidid ise tööd tegema, et õpperaha saadal. Praegu maksab õppijatele riik, kannab kõik õppimiskulud. Igaüks, kes hoolsalt õpib, saab stipendiumi. Ja ei seda pruugi karta, et tema hoolsalt ei õpi, kui ainult ülikooli pääseb!

«Ei, Riina, mina küll vist ei tule. Ma tahan kooli lõpetada ja ülikooli minna.»

RIINA: Ma ju ütlesin, et õpime töö kõrvalt! Praegu õpivad juba paljud õhtukoolis. Ja mõtle ainult, kui lõbus meil kahekesi oleks! Käiksime igal pool, käitahame, kinos ja pidudel.

Nii jah, kinos ja pidudel... Tea, millal siis õpitakse. Ei, selge see, et Riina kõrval jääks temal endalgi keskkooli lõpetamata või nihkuks lõpp kaugesse tulevikku.

Kinno ja pidudele... Eks ole neil pidudel käidud, mõeldud ei tea mis lootustega ja alati tulnud tagasi peettunu. Kui saigi mõne tantsu tantsida, siis olid tantsima kutsutud alati mingid ebahuvitavad tüübid, teinekord haisesid isegi viinast, aga poisid, kellega tema ise oleks meelsasti tantsinud, kutsusid teisi. Ja kui sägeli needki tantsitajad ta

linna kohta küsitlesid, tahtsid tema kaudu Riinaga tutvuda. Ja pidudel koju minnes oli Riinal saatja, temal mõtte, nii et ta tundis iga ihukarvakesega, kuidas ta teisi vaatab. Kui nad nüüd koos linna läheksid, jätkuks kõik muut viisi — ta oleks ikka Riinale taustaks, aga sellest on ta kõrvini.

Jah, ehk hakkab ta üksi isegi paremini õppima kui seni. Tema oli õigus — mõnigi halvem hinne on saanud Riina kaudu. Sellest, et ta juturaamatut lugedes maa ja ilma ning Riinagi unustas, sai Riina veel aru, aga kui ta oleks mõnest suuremast üritusest loobunud, öeldes, et tahab õppida, oleks Riina esimesena ja teised takkajärele teda tuupuriks kutsunud. See oleks olnud vastik — ka Reet ise haletses ja mõniks neid vaesekest, kellel oli nii kõva pea, et pidid kaks nädalat rohkem tööd tegema kui teised. Kui keegi oli tark, siis sellepärast, et ta oli sündinud tark. Üldse oli efektne nagu muu seas viisi noppida, õppimist ei tohtinud teised teha.

Akki hüüatab Riina: «Reet, ära sina küll ülikooli minel!»

See tuleb nii südamest, et Reet hakkab naerma: «Miks?»

RIINA: Järsku saab sinust samasugune õpetaja nagu Krõhva.

REET: Minust saab ajakirjanik.

Ta on solvunud, et üldse võidakse mõelda, nagu saaks temast õpetaja.

No ja mis siis, kui saakski? Ja kui saaks, siis just selline nagu õpetaja Tarm. Tobedad plikad! Ise ei viitsi õppida, peas on neil ainult peod ja poisid, saavad kahteld — ja sõimavad õpetajat.

Nad vaadaku kas või sedagi, kui ilusasti ja korralikult nad endes käib, iga päev on tal soeng, aga teistel õpetajatel on alati midagi kortsus või ripakil, kingad lääpas ja juuked sorakil. Ja kas see oleks parem, kui ta pilkamise asemel õpilaste peale karjuks või iga tühja asja pärast direktori juurde saadaks ja päevikusse märkusi kirjutaks?

Ent kui õpetaja Tarm oma ülikoolipäevist jutustab, kuuavad isegi need, kes teda ei salli. Sest tema on seal olnud...

Ta sinna pääseb ka tema, Reet. Kõigepealt saab temast ajakirjanik. Seda võiks teistele öelda, seda ei pandaks naeruks, sest kõik teavad, et ta juba praegu rajoonilehele artikuleid saadab. Muidugi vaatab õpetaja Rulli need enne kui, nagu tema toimetatud seinalehegi. Aga kuigi õpetaja Rulli teda vahel naljatamisi kirjanikuks kutsus, ei aima ta, et Riina isegi Riina, millest Reet tegelikult unistab.

Et ühikoolis selleks ei õpetata, teab ta juba praegu, kõige lähem ala on ajakirjandus, ja mis oleks kirjaniku veel paremaks kooliks kui ajakirjanikuamet. Eks olnud isegi Tammsaare ajakirjanik.

Ent võib-olla aimab õpetaja Rulli tema unistust? Mida muidu kogub ja säilitab õpilaste parimaid kirjandeid esmajoonel Reeda omi? Igale õpetajale oleks uhkus, et kunagi öelda, et just tema õpetas kooliajal seda või teist kuulsust... Ja nad kirjutavad ju mälestusi! Mida kirjutavad nad temast? Mis siis, kui nad mäletavad ainult seda, et ta rikkus tunnis korda ja õpetaja pani ta poisiga istuma? Peasüüdlane — Riina — on selleks ajaks hoopis unustatud. Ja ometi ei rikkunud korda tema, vaid Riina, ja Riina rikkus ära ka tema tulevase biograafia!

Nii et tuleb nende kahe õppeaasta jooksul päästa teda veel päästa annab. Tuleb teha kõik, et õpetajad üksmeelselt kinnitaksid tema erakordset andekust juba kooliajal. Ja kindlasti pannakse kooli seinale mälestustahvel tema nimega, võib-olla antakse koolile isegi tema nimi. Reet Paali nimeline keskkool... Kui naljakalt see kõlab! Pea vist endale teise nime võtma, kirjanikunime, midagi ilusat ja kõlavat...

Ja siis kuuleb ta Riinat ütlevat: «Tead, ma tahaksin endale teise nime võtta. Kas see on võimalik?»

Reet on nii rabatud, et ei saa esiotsa sõnagi suust. Ega ta ometi valjusti mõelnud? Kuidas tuli Riina just praegu selle peale? Ja mispärast tema teist nime tahab?

«Perekonnanime? Kui sa mehele lähed...»

RIINA: Ei, eesnime. See Riina on mind ära tüüdanud. Ma tahan endale nimeks Ritat, see on nagu välismaalane, eks ole?

REET: Sellega on vist palju sekeldamist.

RIINA: Kui ma mehele lähen, siis võtan kindlasti. Aga sinna on veel palju aega.

Reet muigab: Riinal algab peaaegu iga teine lause sõnadega «kui ma mehele lähen...» niisama loomulikult, nagu teised tüdrukud ütlevad: «Kui ma keskkooli lõpetan...»

Rääkigu mis nad räägivad — saab näha, kui paljud need üldse keskkooli lõpetavad ja edasi õppima lähevad. Riina on vähemalt sedavõrd aus, et ütleb välja, mida tahab. Riinast tuleb aru saada — ta on ju tüdrukulaps. Tema ema Marta elab küll väga vaikselt ja üksildaselt oma nõmmemajakeses, aga ikkagi räägib külarahvas temast nagu mõnest lipakast. Ja et kõik ennustavad Riinale ema saatust või veel hullematki, siis on täiesti mõistetav, et Riina

jaoks on SEADUSLIK ABIELU midagi sellist, mis rehabilitatsiooniks tagantjärele isegi tema ema.

Aga kas tal see õnnestub? Linnas ajab vist juba esimene pikk brunett, kes pilli mängib, tal pea segi.

Olgu sellega kuidas on, praegu võib ikkagi ennustada: «Pole palju aega ühti, sa lähed varsti mehele.»

«Kust sina tead? Ei lähe. Tahan veel vaba olla. Siis pole muud kui igavene orjus.»

Sellega on Reet täielikult päri. Imelik, miks kõik tüdrukud nii väga mehele kipuvad? Just mehele, armastusest aga nagu pole juttugi. Mitu tüdrukut, kes olid kooli helipildimad pead, ei läinud pärast keskkooli lõpetamist üldse edasi õppima, vaid mehele. Ju nad ometi armastuse pärast seda tegid, aga miks nad siis õnnelikud ei ole? Niipalju kui Reet neid hiljem on näinud, on nad nagu tuhmunud, vanevaks jäänud, ja mehed, kellele nad läksid, on kohalikud faktorisid, autojuhid või kalurid, kes enamasti joovad. Kas siis see on armastus, seesama, millest ta nii palju ilusat on lugenud? Tõsi küll, need lood lõppesid enamasti pulmodega, armastus aga oli enne pulmi.

Kas armastusel ja abielul üldse on midagi ühist? Kas pole armastus ja elu hoopis iseasjad? Sest tegelikult elus pannakse palavalt-pakiliselt mehele sellepärast, et laps on tulemas, neis ilusais armastuslugudes aga lapsi polegi, või kui on, siis on nad hüljatud lapsed, kes suureks saades oma vanemates leiavad, talle kätte tasuvad või ta emaga paari panevad.

Ah, kindlasti on elu niisugune ainult siin, külakolkas, linnas on kõik teistmoodi! Ja kindlasti on seal ka armastus, mida siit on võimatu leida. Siin on ainult Arved, kellega teda on juba narrima hakatud, aga tema pole ometi kellegi Arvedi-suguse jaoks.

«On sul paberit?» küsib Riina.

Reet otsib paberit. Riina võtab portfelli raamatu, paneb paberi selle peale. «Tere, Helmi.»

Edasi Reet ei loe. Alles praegu jõuab tema teadvusse, et Riinal on tõsi taga — ta läheb ära!

Nüüd, kui lahkumine äkki tõelisusena tema ees seisab, ei teki enam ühtki kiusakat ega uleolevat mõtet Riina kohta. Tal on häbi selle pärast, mida ta asja mõtles.

Jah, Riina läheb ära. Ja mitte sellepärast, et ta koolis hakkama ei saa, vaid sellepärast, et seda kooli talle tarvis polegi, sest ta on eluks küps.

Aga tema ei ole, ning jääb siia.

Ta paneb jälle oma jalgratta esimesel koolipäeval kooli-

maja ette, aga Riina jalgratast seal enam ei ole. Kellega koos hakkab ta kevaditi ja sugiseti pikka kooliteed sõitma? Kellega istub tuleval aastal? Kes saab talvel internaatkooli? Tema voodinaabriks? Kellega ta pargis hulkumas ja polsoos nappimist käib? Kellega koos läheb pidudele? Kellele usaldab oma saladusi?

Muidugi kirjutavad nad teineteisele, aga Reet aimab juba, et Riinal jääb kirjutamiseks vähe aega. Ta pole kunagi usin kirjutaja olnud. Ja kas siis kirjad saavad asendada inimest?

Et see kõik nii äkki tuli!

Vahepeal on Riina kirjutamise lõpetanud ja naerab. «Huvitav, mis näo Krõhva sügisel teeb, kui ta mind ühekordsandasse klassis ei näe? Kui ma mehele lähen, saadan talu oma pulmapildi.»

2.

Ülikooli peahoones kella all. See on traditsiooniline kohtumispäik. Siin oodatakse lilledega äsja immatrikuleeritud või vastseid diplomande, siin närveeritakse enne harilikke eksameid ja pärast riigieksameid, kui hinded pole veel teada.

Just närveerimisega ongi tegevuses hulk noori inimesi. Ehkki nende hulgas on ka vanemaid ja paar sõdurimundris noorukit, on enamik väga noored, mistõttu võib oletada, et need on üliõpilaskandidaadid. Osa sagib ringi, osa suitsetab üksikõiksest, paljud toetavad sambaid ja selnu. Nad ootavad sisseastumiskirjandite hinnete teatavaksemist.

Üks noortest on meile tuttav: see on Reet. Ta on märgatavalt täiskasvanumaks muutunud, on oma heledad juuksed lasknud kähardada lühikeseks soenguks, mis talle üldse ei sobi, ja kannab vapralt kirjut kapronkleiti, mille kohta tema ajutine toakaaslane Ülle on juba öelnud, et kapron pole enam moes. Reeda ootamist jagab tema klassiõde Ilme, kellega koos ta eksamitele tuli. Ilme tahab hakata kaugõppes ajalugu õppima. Ka temal on lühikesed lokid ja kapronkleit.

Reeda toakaaslane ühiselamus, pealinna tüdruk Ülle jutleb rahulikult on tuttavatega. Peale tema märkab Reet sinu veel üht tuttavat.

Mõned päevad oli ta õppinud ühiselamus koos Ilmega, siis aga läinud raamatukogusse, et oleks nagu päris — isegi

kuul labi kukub, saab vähemalt teada, mis tunne on väljavalituil iga päev raamatukogus õppida...

Kohad olid juba täis, Reet istus ühe noormehe kõrvale, kes paistis samuti uustulnukas olevat. Raamat noormehele kõitis tema tähelepanu — see oli inglise keeles.

Poiss märkas tema pilku, naeratas ja lausus: «Hemingway. «Vanamees ja meri.»»

«Te... loete originaalis?» küsis hämmeldunud Reet.

«Kordan.» See oleks tundunud kelkimisena, aga poiss ütles kohe: «Kui loed originaalis, jääb keel pikapeale külge.»

Varsti olid nad «sina» peal. Selgus, et Alar tahab samuti eesti filoloogia osakonda, samuti ajakirjandusse, loeb peaaegu vabalt nii saksa kui inglise keelt, ja jutuaamine jätkus sellega, et nad hakkasid koos inglise keele eksamiküsimusi läbi võtma.

Praegu vestleb Alar kahe tüdrukuga. Ta on keskmist kasvu, hapra kondiga, tema näojooned on teravad ja peaaegu inetud, aga tal on väga huvitavad silmad — tumedad, maalvõibivad, nagu ei näekski ta seda, kellega parajasti räägib, vaid vaataks temast läbi kuskile kaugele.

Korraga tekib ootajate hulgas elevus. Kõik valguvad ühe auditoriumi juurde kokku. Kui ka Reet on auditoriumi trüginud, näeb ta kateedris seisvat kõhna, vimmast, täiesti valgete juustega meest, kelle paremal põsel on punane. Reet märkab enda kõrval Alarit ja küsib kiiruga: «Kes see on?» — «Jaanson. Tema annab eesti kirjandust. Haruldane mees.» — «Dotsent või professor?» küsib Reet. «Võib-olla, sest ta on juba kuulnud, et tiitlite teadmine on väga oluline, aga järsku jäävad kõik haudvaikseks ja tugev noor mees, mida kuidagi poleks oodanud sellest kleenukesest laugakehast, kaigub üle ruumi:

Ma ei hakka teile rääkima õigekirjavigadest. Ma rääkisin teie kirjandite sisust. Ja peab ütlema, et sisu poolest on teie kirjandid väga viletsad. Äärmiselt viletsad. Kui te küll keskkooli lõpetasite? Teie vabal teemal kirjutatud töid on lihtsalt häbi lugeda. Alustate jeenoveevaliitist, stilis, kuidas patsidega plika esimest korda kooli läheb, ja lõpuks lendate kosmosesse. Kes teid niimoodi kirjutama õpetas? Kas teil oma mõtteid ei ole? Kui te tahate kirjandust õppida, siis on selle esimene eeldus — mõtelda...»

Nii ta müristab, Alar sosistab valmustatult: «Vägevi!», aga Reeda põsed õhetavad — ka tema oli oma kirjandi lõpus kosmosesse lennanud.

Kooli lõpukirjandi oli ta suure mõnuga teinud. Vaig mää vängetest vanameestest, aga sisseastumiskirjandi pakutavate kirjandusteemade hulgas valida oli kogu lane — siin olid kindlasti tugevad võistlejad, kes kirjandust temast paremini tundsid, sisseastujate hulgas koguni kolm kirjandusliku kallakuga keskkooli lõpetanud. Ning ta järgis õpetaja Rulli nõuandeid ja muretses endale «Partei organisatsiooni ja parteilise kirjanduse», õppis seal mõne koha pähe, meenutas komsomolitöö kogemusi viimasel kooliaastal ja kirjutas enda meelest kena kirjandi, küll natuke kõrgelennulise, aga teema oli kord selline, et lõpus pidi paratamatult kosmosesse lendama.

Nüüd kardab ta, et on hoopis kuskile mujale lennanud. Aga kui ta eksamilehe viimaks kätte saab ja näeb, et hinde on neli, on ta siiski nõrduinud. Kirjandile lootis ta kõige rohkem. Kooliajal vaatas Rulli-maadam tema õigekirjavigadele läbi sõrmede, ta ei vaevunud ühtki grammatikareeglit pähe tuupima ja peab nüüd suuliseks eksamikaks kahekordselt tööd tegema. Ja kui siin on veel peale Alari selliseid, kes vabalt võõrkeeli loevad... Neli on halb algus, parem oleks vist koju sõita?

Ent ta jääb ja teeb eksameid edasi. Keskmiselt. Vahepeal tahab ülikooli komsomolikomitee uute üliõpilaskandidaatidega tutvuda. Reet jutustab prillidega noormehel oma tööst kooli komsomolikomitees, peab avaldama arvamust abstraksionismi ja Jevtušenko luuletuste kohta, ja avaldabki — seda, mida ta ajalehtedest nüüd on lugenud.

Viimane, ajaloo eksam, läheb hoopis kehvasti. Sel ajal kui Reet ette valmistab, hakkab vastama üks ilmatu paks maapoiss justkui tõrrepõhjast tuleva häälega ja toreda murrakus. Kuigi poiss kõike õigesti räägib, kipub Reedale hirmsasti naer peale, kipub ka veel siis, kui ta ise vastama peab, sest põhjalik poiss vastab samal ajal oma teisel eksamiküsimust. Ja Reet ei suudagi keskenduda, saab küll-dagi kolme, ning õhtul näeme:

teda ühiselamutoas kohvrit pakkimas,

Ilmet, kes hädalise näoga ümber Reeda käib,

Üllet, kes pilklikul ilmel huuli värvib ja soovitab koju sõitmisega oodata, kuni nimekirjad välja pannakse.

See on muidugi mõistlikum kui sõita koju ja piinelda teadmatuses, kas ülikoolist tuleb teade vastuvõtmise kohta või mitte. Vahepeal õpivad Reet ja Ilme linna tundma. Nad käivad kinos, istuvad kohvikus, jõuavad oma ränne kutel ikka jälle ainsa jaheda oaasini — valgete sammast-

lega hooneni, kus ühel päeval on vastuvõetute nimekirjad välja pandud.

Reeda nimi on üks viimastest. Sees! Vastu võetud! Aga ikkagi — peaaegu viimasena...

Paar nädalat hiljem on ta jälle siin, ent teises hoones, nõutult ühes kabinetis tumedapäise daami ees, kes lootab talle, et ühiselamus vabu kohti ei ole, lõpuks aga näki nii vastutulelik on, et annab Reedale mingi sedelli, ja enne rõõmu pärast ei leia Reet kohe tänusõnugi,

ja siis näeme teda Tiigi tänavas ühe vana, kunagi punase loonemüraka ees seismas. Majal on huvitavad nurgatornid, muidu aga jätab ta sünge ja räpase mulje.

Edasi kohtub Reet suure, meheliku ja pahura vanema poisterahvaga, kes juhatab ta keldrikorrusel asuvasse keldrisse ruumi, mis on vist kunagi klubi olnud, sest ühes nurgas on lava. Praegu on ruum voodeid täis, Reet laotab oma voodiriided esimesele ettejuhtunud voodile,

ja siis ilmub uksele väike tumedapäine tüdruk, kes nõrdimult ringi vaatab: «Kas meie oleme esimesed? Kui nii, siis võime vähemalt kõige paremad kohad», ja kolib oma asjadega lavale, Reet järgib tema eeskujul.

Ning esimene öö selles ruumis, kus uni väsimusest hoolimata tulla ei taha, ja ehmatus, kui paokil aknast hüppab suur must kass.

Jaanika on pealinna tüdruk. Tema küll ei ole õnnelik voodikoha üle keldris. Ta teab oma õigusi ja paneb need maksma. Ühe öö magavad nad veel keldris, siis kolivad keldrisse korrusele nurgatorniga tuppa, kus on kaheksa voodit, aga kuhu peab mahtuma kümme? kaks voodit tõstetakse teiste otsa, Reet ja Jaanika asuvad «ülemisele korrusele».

Toa päriselanikud on võõralt kursuselt, neile see täiesti muidugi ei meeldi, aga teha pole midagi — ei saa ju nõuda, et töökäijad inimesed elaksid keldris.

Sel ajal kehtib ülikoolis nimelt järgmine kord: kõik, kes pole pärast keskkooli lõpetamist vähemalt kaks aastat õppinud, peavad õppimise kõrvalt aasta aega töötama ühes tööstusettevõttes. Ning äsja moodustatud kursus algusest peale kaheks suureks rühmaks: «staažilisteks» ja «mittestaažikateks», nagu nad üksteist kutsuvad. Viimased kadestavad esimesi: sellal kui nemad peavad tööle minema, saavad teised tõelist tudengielu nautida. Töö ja loengud on vastavalt vahetustele kas hommikul või õhtul.

Töökoha määramisega Reedal veab: ta on kambas Ül-

ja Jaanikaga, need on aga esimesed oma tahtmist kuulutava — nemad tahavad trükikotta!

Uhiselamu, loengud, töö — kõik on uus ja huvitav. Väliste muljete keerises pole Reedal mahti märgata üht mõjujõudu, mis tema ellu on sekkunud ning üha suuremat kaalu omandab — see on tutvumine Ulle ja Jaanikaga.

Vähimusest on Ulle ja Jaanika väga erinevad. Suur rõõm Ulle on aeglane, aeg-ajalt esineb tal närvilisusepuhanguid. Väike Jaanika on heatujuline ja väga liikuv. Enne ülikooli nad teineteist ei tundnud, nüüd aga on mingi seose sarnasuse tõttu täielikuks tervikuks liitunud. Ja nüüd mõjutavad nad koos Reeta, kes asub endast välja rookima naiivsust, ujedust ja sentimentaalsust. Teiste pilgetest on talle seejuures palju abi.

Reet on avastanud iroonia.

Ulle ja Jaanika on teravmeelsed. Nad leiutavad tabavaid hüüdnimesid, naljakaid sõnademänge, kõnelevad isikutest ja nähtudest eepilises maneeris, aga kõige toredam on see, et nad oskavad ka enda üle naerda. Nende mänglev, küünalilisevõitu suhtumine elunähtustesse ja asjadesse, mida Reet oli senini pühaks pidanud, ärritab teda tihti, ärgitab vaidlema, ent ta võtab selle omaks, ta ei taha enam maa- kas olla. Talle on see hädavajalik kaitsekiht. Ta imetleb Ulle daamilikkust, Jaanika elukogemusi, ta ei tule selle pealegi, et ka neil on see ainult kaitsekiht, tegelikult on mõlemad tüdrukud range koduse kasvatusena ja üsna tugeva alaväärsustundega, sõnades on nad tunduvalt julgemad ja vabamad kui tegudes.

Jah, Ullel ja Jaanikal on ainult üks suur puudus: ka nemad tahavad pääseda žurnalistikasse. Sinna pürgib üle poole neljakümnest inimesest, kuigi kohtade arv on juba ammu teada ja rangelt piiratud — ainult viis.

Noh, aga kes sinna saavad, selgub alles kolmandal kursusel, aega on, ei maksa oma heade tuttavate peale vimma kiskuda, arvab Reet, teadmata, et Jaanika ja Ulle on juba hakanud teineteise eest salaja üht-teist tegema selleks, et nemad ükskord nende viie seas oleksid.

Juba paari nädala pärast avab tema silmad kolmanda kursuse tudeng toakaaslane Mare, kes on äsja pääsenud ihaldatud viie hulka. Ta pole kade jagama oma kogemusi ka Reedale, nagu natuke varem jagas neid Jaanikale.

Loengu teemal «Kuidas saada žurnalistika eriharust õpilaseks» peab Mare Reedale ühiselamu koridoris, kuhu nad on suitsetama tulnud. Jah, Reet on juba suitsetama õppinud, sest ka Jaanika ja Ulle suitsetavad, ning pealegi

on «tule, teeme-üks suits» kõige levinum ettekääne teiste oraldumiseks.

MARE: Teil on kursusel nelikümmend inimest, eks ole? Ja vähemalt pooled tahavad žurnalistikasse pääseda? Kindlasti kirjutasid sa juba sisseastumisavalduses: «Palun mind vastu võtta žurnalistika eriharusse.»?

REET (punastades): Jah, kust sa tead?

MARE: Eks ma olin ise ükskord niisama tume. Aga miks sa just leheneegriks tahad saada?

REET: Mulle see meeldib.

MARE: Kust sa tead, et see sulle meeldib? Oled sa kunagi ajalehe juures töötanud?

REET: Ei ole, aga ma saatsin juba keskkooli ajal rajooni-lehele sõnumeid.

MARE: Kas ainult nuppe või ka midagi pikemat?

REET: Ükskord tegin koolispartakiaadist ülevaate.

MARE: Kuidas sa ise tunned — kas sul sulg jookseb?

REET: Mul olid koolis parimad kirjandid ja ma toimetasin seinalehte.

MARE: Kas teil koolialmanahh ka oli?

REET: Ei olnud.

MARE: Kas sa lastelehtedele oled oma töid saatnud?

REET: Ei ole.

MARE: Kas sa luuletusi või jutte teed?

REET: Olen proovinud.

MARE: Avaldanud kuskil ei ole?

REET: Ei ole.

MARE: Noh, ehk on sul muid erilisi teeneid? Kas sa kooli komsomolielust aktiivselt osa võtsid?

REET: Viimastes klassides olin kooli komsomolikomitee liige.

MARE: Jaa... Ausalt öeldes ei näe ma sul mingeid välja-vaateid. Ära ehmata — kas sa siis veel kordagi ei ole oma šansse kainelt kaalunud? Peab kõigepealt selgitama, kus sul on üldse mingeid eeldusi. Asi on selles, et sa tahad hakata ehitama tühjale maale, aga sinu konkurentidel on juba pool hoonet valmis. Ehk täpsemalt: minu teada on teie kursusel vähemalt kaks inimest juba enne ajakirjanduses töötanud, peale nende on selliseid, kes juba liivakastist alates on lastelehtedele ja isegi raadiole kaastööd teinud. Siin on need, kes on oma luuletusi ja jutte suurtes ajakirjades või koolialmanahhides avaldanud. Ja siin on suure staažiga komsomolitöötajaid. Neil on kõik need eeldused, mida sina äsja enda juures loetlesid,

aga veel palju muud. Kõik need eeldused on eestmõistetavalt olemas kõigil, kes üldse ülikooli pääsenud.

Mare teeb pausi ja Reet on üsna norus. Siis aga tõsta pea ja ütleb jonnakalt: «Aga sina ju said lõpuks sinna!»
MARE: Jutt ei ole praegu minust ega teistest, vaid sinu. Sinu eeldustest ametiks, mida sa arvad end sobivat.

Tegelikult ei tea sina ega teised sinusugused ajakirjanikuametist tuhkagi, aga nad on kuskilt kuulnud, et ajakirjanikke ei panda õpetajateks. Ei panda küll, aga kui minul näiteks ei ole kahe aasta pärast valmis vaadatud töökoht, kust suunamistaotlus saadetakse, lähen minagi õpetajaks, sest ega diplomit tohi lasta kaotsi minna. Kas sa tead, et kui sa pärast ülikooli lõpetamist pole erialal vähemalt kolm aastat töötanud, kaotab su diplom kehtivuse? Ei tea. Sa ei tea veel palju muudki, näiteks seda, et kui sa oskad saada endale suunamistaotluse kuskile instituuti, muuseumi või kirjastusse, pääsed samuti õpetajaametist.

Mõttele järele: kolmandal kursusel pääseb ajakirjanduse eriharusse kõigest viis inimest ja pole kindel, et sina oled üks neist viiest. Aga peale žurnalistika on veel eesti kirjandus ja keel, kus on võimalus astuda aspirantuuri. On soome-ugri keeled – tõlgid on «Inturistis» hinnas. On rahvaluule, mis avab muuseumide ja instituutide ukseid. Ja isegi psühholoogiast-pedagoogikast, kust kindlasti õpetajaks suunatakse, on võimalik välja lipsata, kui oskad ennast ülikooli juures asendamatuks teha.

Nii et väga palju sõltub sinust endast. Kuivõrd ülikooli on nii kerge pääseda, tuleb siia paljalt rämpsu, eks need siis lähegi esialgu õpetajateks. Mõnele hakkab see töö ka istuma, aga enamik lähel sinna paratamatuse sunnil, ja kui nõutud kolm aastat täis, ei pea neid seal enam ükski vägi. Ja nii jääb nõudmine õpetajate järele alles ja ülikool jätkab nende tegemist, sest teadlaseks või õppejõuks võib jääb heal juhul üks viiekümne seast. Aga need alustavad juba praegu – valivad endale teema ja juhendaja ning eriprogrammi. Niisiis mõtle, kas poleks sul ehk parem hoopis midagi taolist silmas pidades.

REET: Aga... mis ootaks mind ajakirjanduses?

MARE: Võidujooks ja trügimine, mille lõppu ei paista

Kui sul veab ja oskad lasta end kohale määrata, siis pead seda ka oskama hoida ja pead kohe püüdma midagi veel paremat. Ja kirjutamisoskusest siin ei piisa. Kas sa oled näiteks mõelnud sellele, mis sinu kardetavamatel konkurentidel on ja sinul puudub?

REET (abitult): Anne...

MARE: Arvad? No mõtle, mõtle. Neil on...?

REET: Nimi?

MARE: Muidugi nimi! Jumaluke küll, mis ajakirjanik sinust saab, kui sa sedagi ei taipa.

REET (mõtlikult): Nimi...

MARE (võttes esimest korda vähemaks oma üleolevat-õpetlikku tooni): Nimi jah. Kui sa mõnest haritlasedünastiast pole, pead endale ise nime tegema. Ja selle tegemiseks on tõesti vaja annet, aga hoopis teistsorti annet kui sina mõtlesid. Ajakirjaniku tööks hädavajalik anne on suhtlemisoskus. Mis sa ise arvad: kas sa oskad inimestega suhelda?

REET: Ma olen vist liiga arg.

MARE: Argus on esimene asi, millest peab üle saama. Arg paluja tohid olla ainult siis, kui pead just sellena esinema. (Ja just kõige tähtsama osa juurde jõudes jätkab ta kiirkõnes ja nagu muu seas.) Suhelda tähendab inimeste hulgas liikuda, ja siin on väga palju võimalusi – igasugused klubid, kabinetid ja ringid. Nüüd oled sa tööliisklassi hulgas, ära sealgi kõrvaltvaatajaks jää. Mul ei maksaks vist öeldagi, et ülikooli ajalehe toimetuses pead olema omainimene ja et kohe alguses oleks hea saada endale patroon ka suure ajalehe juures. Kui sind miski eriliselt huvitab, näiteks sport või teater, siis tuleb ennast muidugi neis ringkondades tuttavaks teha. Uhesõnaga: hakkajale inimesele võimalusi on, ja mida varem alustada, seda parem.

Ja tahab ära minna, Reet peatab teda: «Kuule, aga... kas ajakirjanikuamet ka... kirjanikule midagi annab?»

Mare vaatab teda, nagu oleks tal raisatud ajast kahju: «Annab muidugi, aga kui sa kirjanikuks tahad saada, siis tuleb vist varest otsast. Muidugi, ega ta kahjuks tule, et ka kirjanikule on alustuseks kõige tähtsam ikka see-»

«...nimi,» lõpetab Reet.

Reet ka nimetegemise vajaduseta oleks Reet lasknud end kaasa kiskuda õhinast, millega kursusekaaslased lähevad igasugustesse ringidesse ja klubidesse. Ja nüüd

selgub, et see on võimalus ühendada meeldivat k... kugal Mis sellest, et vanemate kursuste tudengid... vaadates muigavad: küll rebased möllavad! Ise olid ku... samuti rebased.

Rebaseseisusesse jäädakse terveks esimeseks kursu... kuigi nad kõik esimesel vanemate tudengitega koos... raldatud kursuseõhtul suure Wiedemanni sõnaraamat... tudengiks lüüakse. Oma äsjasaadud vormimütsidega... vad nad ümber, nagu oleksid nende peale tulivihased, ... pärast alandavat kohtlemist peab müts kandjat ülend... üks õige tekkel on ikka nadi väljanägemisega.

Kui Reet esmakordselt pressiklubisse läheb ja sealt... ja Jaanika ning veel pool kursust eest leiab, ohkab J... nika: «Ka sina, Brutus!» Kui nad rahvusvaheliste suh... ringis kohtuvad, pahvatavad naerma ja otsustavad, et... vaste sõpruse klubisse ning ülikooli näiteringi minna... juba koos.

Koos minnakse ka kunstikabinetti. Üldse läheksid n... kui aeg ainult lubaks — kes küll mõtles välja selle ne... töөлkäimisel — kõikjale, kuhu tüdrukuid võetakse. A... kõikjale siiski ei pääse. Rahvakunstiansamblisse on tu... konkurss ja Jaanika läheb hoopis naiskoori. Ülle siu... teda ja hakkab äkki keelte kabinetis jaapani keelt õppi... Kas Reet peab siis neist maha jääma?

Mõnikord jääb Reet kauemaks tööle ja teda on üha sa... damini näha ka teistes tsehhides. Peale töökoha kom... molitegelaste on tal head suhted ka tavaliste tööinim... tega. Ta ise imestabki, et see nii lihtsalt läheb. Ülle ja J... nika on seltsivamad, nad kuulevad ja teavad kõike, n... trükikojas toimub, ent ometi on neis mingi hoiak, mis p... õpilasseisuse neid tööinimestest eraldab. Tööinimene... tunneb selle hoiaku ära ja kas respektierib või teeb... põrguks. Ülle ja Jaanikat respektieritakse. Reet... lihtsameelsele maalapsele, räägitakse meelsasti ja... üleolekuga oma elust ja tööst. Sest Reet tahab kõ... teada.

Kui ühkooli ajalehes ilmub Reeda olukirjeldus «Kui... valmib raamat», käivad Ülle ja Jaanika paar päeva R... dal kannul tema olukirjelduse lausetega, aga tegelik... kahetsevad, et nemad ise selle peale ei tulnud. Ülle p... seda enda jaoks liiga labaseks võtteks, Jaanika aga... olukirjelduse ühest töөлkäivast kursusekaaslasest.

Ega Reet ole esimene — nad kõik kirjutavad, oma t... ja iseendist, ja ka neist kirjutatakse, kätt harjutavad v... mate kursuste ajakirjanikud.

Kohu oma esimese olukirjeldusega satub Reet elu kes...

olukirjelduse keskne tegelane oli noor köitja Margit, ... tlane ja komsomolikomitee liige. Margit on Reeda olu... tust lugenud, aga ei paistagi meelitatud olevat. ... topidi: «Sa ju kirjutasid nii, et meister Kikas arvab, ... tahaksin mina teda enneaegu pensionile saata.» ... Reet on üsna ähmis. Nojah, ilmselt ta soolas üle selle ... rillise vahetusega». Ent siis ilmutab ta tulevase aja... janku väärilist leidlikkust:

«Kui ta nii arvab, siis kirjutan järgmise loo temast ja ... ta a s e n d a m a t u k s.»

Nii läheb esimene kooliaasta. Ei tunta veel kõiki kur... mikaaslasigi, sest üksteist nähakse ainult kursuse või... tuskonna ühisloengutel. Mittestaažikad tunnevad kõige... t leid, kellega koos tööl karvad, siis neid, kellega ühes... või sama koridori peal elatakse, siis kaaslasti õpperüh... loõprobleemid ei võta nende mõtetes vahem ruumi... õppimine, tööga on nad isegi rohkem kohanenud kui... kooliga. Nende jaoks on ülikool veel pidupäev, kõigi... õnnude koht, sest õppimise argipäev ja eksamite hirm on... aha võõrad.

3.

Ilgi tänava vana ühiselamu ehk Vana Tiigi teise kor... koridor. Koridori keskpaigas paotub uhe toa uks, sealt... nahtavale tume poisipea ja laseb kuulda sõjaka... «Jahuu!»

Reet, kes kartulipanniga söögituppa läheb, hakkab... anima ja hüüab vastu. Söögituas katab ta korralikult... tlele laua. Tema ise sööks küll otse pannilt, aga Ülle ja... nika on väga perenaisehikud ja hea lastetoaga. Kui nad... ühte tuppa elama olid asunud, asutasid nad kolme... kommuuni, ja täna oli tema kord süüa teha.

«Kaugel olete?» küsib Reet Jaanikalt, kes sööma tuleb. ... on peal,» vastab Jaanika. See tähendab, et eksami... mused on üks kord läbi võetud.

Esimese sessiooniga tõestas Reet, et ta oleks sisseastu... mestikus paremat kohta väärinud. Ehkki ta pidi oma... ühiskondliku tegevuse pärast loengutelt sageli... anduna või tegelema seal muude asjadega, pingutas ta... d tühlisti sessiooni ajal. Tema salajaseks unistuseks oli... latud stipendium. Praegusest stipendiumist piisas... eluparast söögirahaks, aga oli ju nii palju muid kulutusi.

Moodunud aastal sai ta palka ja harjus lähedalt eluga, aga kui ta praegu teistega kommuunis poleks, ei teadnud ta kuidas ilma vanemate abita hakkama saada.

Ulle tühjeneb oma taldriku ja ütleb ilmselt mõtet õppimise juures olles: «Huvitav, kas meie rahvas ise olnud võimeline kirjakeelt leiutama?»

Reet ja Jaanika haaravad õhinal sellest mõttest, nagu sageli, ei tunne Ulle vaidluse vastu enam huvi, on oma mõtte välja öelnud. Ta ei armasta vaielda, Jaanika aga vaidleb hasartselt, kuni Reet, kes ainsana tõsiselt asja juures on, mõne absurdse mõttekäigu peale taipab, et teine ainult tõgab teda. Siis ta solvub pisut ja ütleb, et ole ilus teda narrida, ta on alles esimese põlve haritlane. Jaanika vastab, et tema on samuti, aga mis mõtet on suguste asjade üle vaielda — õppejõude huvitab ju alati see, kui hästi nad on suutnud faktid meelde jätta.

Agä Ulle on teise põlve haritlane, tehnikainstituudi õppejõu tütar. Ta on lugenud selliseid raamatuid, mis olemasolust Reedal aimugi pole või mida ta pole lugenud teadnud. Nüüd avastab Reet Salingeri, Ulle lemmiku — on nii hea, et teeb haigeks —, Hemingway, Steinbeck, Remarque'i, Saint-Exupéry. Mõned neist on ta ka enne lugenud, aga pole osanud hinnata nende väärtusi. Ja nüüd mõtleb ta kibedusega õpetaja Rullile, tema kirjandustöödidele, kus positiivsed ja negatiivsed tegelased kriipsueraldati, luuletused aga pähe tuubiti ja peeneks hakiti.

Reet pole ainuke enesetäiendaja. See on tervete kooli suure suur avastuste aasta. Nüüd on nad lõpuks koos, avastavad üksteist tundma ja varsti koguneb Alari ümber kooli suse kirjandushuviliste tuumik, mille eestvedamisel korraldatakse luuleõhtuid pealinna kirjanduslike kolmapäevade eeskujul. Peaaegu igal teisipäeval kogunetakse küünla valguse ühte peahoone auditoriumi, kus loetakse eesti luuletusi ja lühiproosat, tõlkeid ja ka omaloomingut. Lugejad on enamasti näiteringi liikmed. Need teisipäevad omandavad populaarsust, varsti pole kuulajaid üksnes oma kursuse, vaid ka teistelt, ja isegi väljastpoolt ülikooli. Ükskord kuulajate hulgas pikk kõhn aukuvajunud tumedate silmadega mees, kellest nad alles hiljem teada saavad, et see on Alliksaar.

Siin avastab Reet Underi, Alveri, Talviku, avastab Visnapuu ja Enno imeliselt heliseva luule. Ja jälle tekitab etteheiteid õpetaja Rullile. Hea küll, programmis neid kirjanikke polnud, aga miks ta ei võinud neid välja programmi tutvustada? Ja ta mõtleb õudusega, et õieti

...kõik selleks, et tappa õpilastes igasugune huvi kirjanduse vastu. Et temas see huvi siiski säilis, selle eest ei ta ta tänu õpetajatele, vaid pööningult leitud vanale raamatule, kust ta esmakordselt luges Enno luuletust. «Pimedus käib väljas ringi, laulab; nutab tuulega» — see teda lapsepõlves ja lummab nüüd uuesti. Luule on nagu pealt helin, mõtleb ta, ja saladust seda helinat luuletajad ilmselt üksnes vanad luuletajad, helisevat luulet ei kuula enam keegi.

Ta mõtleb nii, ent ometi kirjutab ka ise luuletusi. Keda ei kiusa ükski teab kust tulnud luuletus, nagu kiu-Enno ja Visnapuu luuleread. Ega ta peagi ennast luuletajaks. Kooliajal oli ta kirjutanud seinalehte värssed lühikevadeks, teinud lugulaule oma klassist, oli ka kooli ühni sõnade autor, Iseenda lõbuks või sisemisest sunnist kirjutanud ühtki luuletust.

Siin liiguvad loengute ajal laualt lauale vemmaltvõrd epigrammid, käivad käest kätte isegi luuletusi täiskirjutatud kladed. Kui teised suudavad, miks mitte ka tema? Votab neist mängudest õhinal osa. Ja kui tuleb aeg kirjandusteooriaga ning «Kirjandusteooria lühikursusega» — vasti teha, murrab Reet pead ja sulge ka kõige raske-ke luulevormide kallal. Ta loeb luulearvustusi ja teab, et efektne on kirjutada heksameetrit või trioletti. Ta on vaimunud ka kaasaegsete luuleraamatutega ja teab, milline on olemas üks õige kogu.

Ta siiski oleks luuletamine ehk jäänud lõbusa vaimu-liku piiridesse, kui poleks olnud noorte autorite koon- ja Raivot, seda prillidega noormeest, kes toona teda osamolikomitees abstraksionismi ja Jevtušenko kohta ütles ning kes oli koondise esimees.

«Pane käsikiri kokku ja anna arutada, siis võtame sind koondise liikmeks,» oli Raivo öelnud.

Kui oli mitme kuu eest. Nüüdseks oli Reet jõudnud oma mõtusi saata peale ülikooli ajalehe ka teistele lehtedele nagu noorteajakirja «Esimese trükiproovi» rubriiki. Oli üsna kummaline, et tema kursuse luuletajatest polnud keegi veel koondisse astunud. Seda parem, siis saab ka olla esimene. Ja Mare, kellega ta peaaegu igal õhtul ülikooli lehe toimetuses kohtus, oli teda julgustanud: «Nad ei tavaliselt su nugin vastu, neil on uusi liikmeid tarvis. Ja kui suur pluss see sinu kontosse lisab.»

Reet ja Jaanika suhtusid luuleharrastustesse irooniliselt, loeti tabavate parodiatega. Ja oli veel keegi, keda ta tühin külmaks jättis — kursuse suurim kirjanduse-

tundja Alar. «Mina ei ole kirjanik, vaid kriitik,» teatas. Ja ta ei keelanud nõu kellelegi, kes küsima läks. Ka oli talle oma luuletusi näidanud. Alar noris natuke kallal ja teatas, et armastusluuletused ei kõlba kuskile.

Aga armastusluule peab olema, see on kõigis kogukust Reet oma kogu jaoks on retsepti võtnud. Kriitika nuriseb armastusluule külluse üle, aga kõik kirjutavad neil on, millest kirjutada, aga kust peab materjali võtta Reet, kes pole veel isegi armuda jõudnud?

Ja kas peabki tingimata need tunded ise läbi elama?

Sest ikka veel pole tulnud seda suurt imet esimesest tunde. Reet on sedavõrd realist, et ta ei armu mõne õppejõudu või näitlejasse. Oma kursuse poisid on aga peaaegu omal ajal klassivennad — neis pole midagi põnevat, polegi on neid ainult kümnekond. Ja Reedal pole aega armuda. Tõsi küll, armumine on midagi niisugust, mis planeerida ei saa, ent parem, kui see tuleks siis, kui ülikooli lõpetatud. Seni aga võib kirjutada oma kujutlustest, ja see on valts keegi uurima hakkab, kas midagi on olnud või mitte.

Aga Alar vist nägi seda läbi?

Reet peseb söögiriistad puhtaks, läheb tuppa, lappuuesti oma ja teiste luuletusi. Ah, õelgu Alar, mis tema luuletused pole teiste omadest põrmugi halvemad. Küllap koondis nende väärtust õigesti hindab.

Selle sessiooni teeb ta samuti viiltele ja ta esitatakse kõrgendatud stipendiumi saamiseks. Ja siis sõidab ta vabatahtlikult ajaks kodukülla.

Pakasest hoolimata kannab ta teklit ja tal on hea meel, et saab nõnda esineda Arvedi ees, keda kaupluse juht kohtab ja mõne sõna juttu ajab, et külarahvas pärast tema vanematele ei kaebaks, nagu oleks ta uhkeks läinud. Aga miks ta ei peaks uhke olema? Siinkandis puutub ta üheks oma lapsi kõrgemale ja kaugemale kooli saata ja kodus külla jäänutele vaadatakse nagu äbarikkudele. Reet mõtleb, et kui kõik läheb ka edaspidi tema tahtmist mõõdukalt, peab koduküla ükskord tema üle uhke olema.

Tema pole ainus, kes elab sellise «igavikutunnetuse» Kultuuriloost ollakse juba teadlikud. Neidsamu sedeleht vihkulehti, mis loengute ajal küsimusi-vastuseid ja pilte vahetades edasi toimetavad, ei visata puruksrebituina prügikastidesse, vaid säilitatakse hoolega muu kirjavahetuse seas või päevikulehtede vahel. Sellele igavikumaaniale andnud veel hoogu üks õppejõud, kes ettevaatamatult kuigi parimate kavatsustega, mainib loengu ajal, et võiks olla õpib praegugi nende hulgas keegi, kes tulevikus...

...heha, kui nad juba praegu talletaksid mälestusi oma meenekaaslastest.

Reet astub igavikuteel esimese sammu, kui ta oma kogu käsikirja kolm eksemplari Raivo kätte annab, kelle käest ta on järelekorras teistele koondise liikmetele edasi rännanud. Arutlusõhtuks on need kõigil läbi loetud. Ja siis Reeta istumas Õpetaja tänava majas pika laua taga ühele hulgas, kellest ta ainult mõningaid nägupidi tundis. Sosistatakse, pööratakse lehti. Raivo ütleb algus-...

Kuigi Mare oli ennustanud, et ta kindlasti vastu võetakse, närveerib Reet rohkem kui eksamil. Oma luuletusi ta käes nähes mõtleb ta hirmu ja rõõmuga: ja nad kõik on lugenud! Ja veel: kui nad teaksid, kuidas ta need loetud! Sel hetkel töötab ta endale, et ta luulega enam ei puutugi, vaid püüab tõsiselt kirjutada.

Parast Raivot ei taheta sõna võtta ja Raivo hakkab nimele küsitlema. Siis on kõigil midagi öelda. Et märkused koonditult vormi puudutavad, jääb Reedale mulje, et vorm on kõige tähtsam. Ja asi lõpebki nii, nagu Mare ennustas: midagi ära võtta, seal siluda, mõni luuletus juurde kirjutada... «Halvem ei ole kui teised.» — «Võiks kirjas-... anda?» — «Vara veel, las küpseb.» — «Ei, ega ta halvem ole kui teised.» — «Nojah, eks autor ise tea.» Ning ta koondisesse vastu võetud.

Aga kui tõepoolest prooviks kogu kirjastusse anda? Ta ei võta Raivolt nõu, ja kui ta on veel natuke käsikirja kallal olnud, saadabki selle pealinna poole teele. Varsti astub ta temaga läbirääkimistesse — vahest tahaks ta oma avaldada koos teistega noorte autorite kassetis? Sest juba paar aastat ilmuvad debüütikogud — kolm kuni viis — mis karbikeses, mahult küll väiksemad kui üksikkogud, ja kirjanduse üldpildis arvestatakse neid ikkagi kogu-...

Reet on senini oma nime all kirjutanud ja nüüd ta enam nime võtma ei hakka. Tehku nad seal kirjastuses oma koguga mis tahavad, peaasi, et see ilmub.

Peaaegu endal on nüüd õigus pika laua taga istudes algajate napunäiteid jagada. Tema eeskujul astuvad koondisse ka teiste teised kirjutajad. Ehkki Reet on alles värske, tunneb ta kaitub ta nende suhtes nõnda, nagu kuuleks ta koondisesse juba selle asutamisest saadik.

Õhtupoolikul tuleb sinna majja ka Alar. Seal valitseb komme, et võõraid minema ei aeta ja nad võivad arutlusest osa võtta. Parajasti arutataksegi üht käsi-

kirja. Reet saadab Alarile sedeli: «Miks sina midagi ütle?»

Alari vastus: «Vaatan kella. Kaksteist minutit keemist, kaksteist sosistamist, kakskümmend seitse kujutluse järamist, seitseteist üksteisele otsavahtimist ja haigulama. Miks keegi ometi välja ei ütle, et see on rämps?»

Alari bilanss on jumala õige, naerab Reet endale, vahetab poisiga pilgu, tõuseb, lipsab välja, Alar järel, koridoris ei saa Reet enam naeru pidada, nad jätavad sooja maivihma kätte ja Alar ütleb: «Lähme pöördumise kinno.»

Seansi alguseni istuvad nad kohvikus ja Alar küsib: «Milleks seda kõike vaja on?»

REET: Kuidas milleks? Noored autorid õpivad.

ALAR: Mida nad seal õpivad? Viisakalt igavust tundma.

REET: Ka see käib asja juurde.

ALAR: Kas seal kunagi kellelegi ka tõsiselt pähe antakse?

REET: Mis sa õige mõtled, noori andeld ei tohi ju hirmutada. Neil silitatakse hoopis pead.

ALAR: Mina küll eelistaksin kõrvakiilu ja jalahoopi talumikku, kui vaja.

REET: Aga miks sina kirjutama ei hakka?

ALAR: Sellepärast, et kirjutama ei «hakata».

REET: Kuidas see siis käib?

ALAR: Minu arvates peab see olema juba enne, kui ta ei mene tähtigi tunneb.

REET: Sa oled naljakas. Tähendab, siis sinu arvates neid kes hiljem kirjutama hakkavad, ei olegi kirjanikud.

ALAR: Seda ma pole öelnud.

REET: Selline anne, nagu sina kujutled, võib olla tulla ka ühest ühel, aga kui ta sellega midagi ei tee, siis ei tule temast midagi. Talenti tuleb arendada ja see tehakse ainult kõva tööga.

ALAR: Talenti ei saa arendada. See kas plahvatab järgmisel või seda ei olegi.

REET (hüües): No eks sa siis plahvata.

ALAR: Milleks mina? Jutt ei olnud minust.

REET: Jutt oli ju sinust, ma küsisin, miks sina ei kirjuta?

ALAR: Aga sina ütle, milleks mulle seda vaja on?

Sellele küsimusele ei oska Reet vastata. Ta tunneb ebamugavalt Alari ainitise pilgu all. Nüüd, kui Alari on juba enam hajali ja kaugelviibivad pole, leiab Reet jälle, et neis on midagi metsikut. Ja aimab, et ta Alarit õigustab. See poiss, kes algusest peale oli nii tuttavlik

...mine olnud, on vist tegelikult hoopis muud, kui laseb

Milleks Alarile kirjutamist vaja on? Milleks talle endale? Vaja on, teab ta algusest saadik. Ta tahab saada ajakirjanikuks, hiljem kirjanikuks, nii üks kui teine tähendab tulevikust. Ent niipea kui ta seda mõtleb, tunduvad taolised mõtted järsku narrikalt pretensioonikatena.

Jah, tõepoolest, milleks Alarile kirjutamist vaja? Õppeaasta lõpp läheneb, kõik, kes žurnalistikasse tahavad pääseda, on veel aktiivsemaks muutunud, aga Alar on hoopis hõlguks jäänud. Seda parem, üks konkurent langeb vist jälle välja. Staažikate rühmast on juba mitu ähvardavat võistlejat ülikooli pooleli jättnud, isegi Ülle paistab orienteeruvat soome keelele. Kui nii edasi läheb, äkki saabki võimatu võimalikuks?

Tema ise on sunnitud oma harrastusteringi koomale tõmbama. Esimesena jättis ta kunstikabineti, siis näiteingi — NAK asendab tema jaoks mõlemad. Ta on Raivo kujukul hakanud tõlkima ingliskeelset aafrika luulet, sest see on moodi läinud, ja ta on avastanud vahavärsi. Kui lasti läheb, ilmub tema kogu kassetis juba tuleval aastal. Kunstusel on tal luuletaja maine ja ka õppejõud vaatavad teda teise pilguga. Praegu aga läheb ta Kääriku spordibaasi õppelaagrisse, kus nad saavad ettevalmistuse suviseks plioneerilaagripraktikaks.

4.

Reet on seminarkas, ajaloo-keeleteaduskonna raamatukogus, mis on pärast tulekahju restaureeritud. Barjääridega lundade asemel on nüüd tavalised lauad ja Reet kaheksa taga endist intiimset eraldatust. Meelsasti õpiks ta ühiselamus, Tiigi tänava uue ühiselamu ehk Uue Tiigi mugavas kaheinimesetoas, kus nad Jaanikaga elavad, aga ühishomseks kirjanduse eksamiks tuleb tohutu hulk raamatuid läbi hekseldada. See oleks võimatu ettevõtte, kui ta ei oleks juba õppinud diagonaalis lugema. Ka on ta Jaanikaga ja veel paari teisega omavahel ära jaotanud kirjanduse nimekirja ning õhtuti jutustavad nad üksteisele sisukokkuvõtteid, aga ikkagi jääb ajast puudu. Ükskõik, Reet on kindel, et professor Jaanson suhtub temasse leebemalt kui teistesse, sest ta on ju luuletaja, üks kogu on juba kasvatatud ilmunud ja teise käsikiri valmis.

Raivo leiab ta kibedalt töötamas. Raivo on vahepeal ülikooli lõpetanud, aspirantuuri astunud, aga on endiselt NAK-i esimees. «Kuidas läheb?» küsib ta.

REET: Ei tea, kas tulevased tudengid ka meid ükskord kiruvad? Kui ma oleksin teadnud, et eesti kirjanikke nii palju on jõudnud kokku kirjutada, poleks muldse kirjutama hakanudki.

RAIVO: Laheb veel palju aega, kuni nad meieeni jõuavad. Uusim kirjandus mahub ühte eksamipunkti.

REET: Nojah, Jaanson õpetab, et kirjandus vajab selgima aega. Eks ta sellepärast uuest kirjandusest ainult vaevalt pool tundi rääkiski.

RAIVO: Jaanson ei tahtnud teid hinnangutes mõjutada. Tegelikult on ta noorte kirjanike suhtes väga kaugooriline.

REET: Tõesti? Aga... kuidas ta tudengitest autoriteetiga suhtub?

RAIVO: Võid ise arvata.

REET: Issand, sa hirmutad mu päris ära!

RAIVO: Päris ära hirmutada ma sind ei taha, aga panev ikkagi karta kui kahetseda. Jaanson noori autoreid kergelt läbi ei lase. Aga ma ei tulnud hirmutamiseks, vaid tõin sulle ühe käsikirja. Arutelu on näda pärast.

REET: Kes see hull on, et sessi ajal käsikirja arutades pakub?

RAIVO: Teie Alar.

REET: Alar?

RAIVO: Jah, ja ta ei pakkunudki, meie ise pressisime selle suure vaevaga välja. Loe, sa ei kahetse.

REET: Ma pean ju selle paari päeva jooksul edasi andma ja ülehomme on eksam! Ja mul on juba igasuguse kirjandusest liveldus.

RAIVO: See on sulle heaks vahelduseks.

Ta paneb selle vahelduse Reedale ette lauale ja lahkub. Reet istub ega tihka käsikirja avada.

Jälle Alar.

Jälle Alar, kellest ta midagi teada ei taha.

See oli nii ammu, kahe aasta eest.

Ei, see oli alles kahe aasta eest. Seal Kääriku laagris, kuni nad pioneerideks ümber kehastusid, rividriili said, luupisid, mängisid ja õhtuti isetegevust tegid või tantsisid.

Ühel õhtul, kui hämardus ja lõkke ümber istuti, pugus Alar koduselt tüdrukute keskele, pani pea Reedale sülesse ja jalad teise tüdruku sülele. «Su rüppe heidan puhkama, Reet, püha Eestimaa. Vaata seda pilve — kas ta ei ole kaame sarnane?»

Reet mängis Poloniust, nad jätkasid dialoogi. Akki m...

... ta pilku langetades, et Alar ei vaatagi pilvi, vaid ainult teda.

Ta võpatas ja tõukas Alari sülest maha, püüdes naljatada: «Sa laiskelajas!»

«Täpselt õige,» vastas Alar ja sirutas end teise tüdruku sülele.

Reet tõusis, lahkus tehtud aeglusega, ei teadnud ise, kuhu läheb. Ta värises ikka veel.

Lõpuks leidis ta end järve äärest. Istus järvekaldale, pöördus ennast koguda ja küsis: mis siis õieti oli juhtunud?

Mis oli juhtunud? Kas ta oleks täpselt samuti erutunud, kui keegi teine poiss oleks nõnda oma pea tema põlvedele pannud ja talle silma vaadanud? Ja miks Alar vaatas, mida mõtles sel hetkel?

Ei, ei olnud ju midagi juhtunud! Järvelained laksusid tona, kaugelt kostsid hääled, naer ja laul. Maailm oli täpselt samasugune nagu eile ja saab olema homme.

Ei. Ei olnud see maailm enam endine.

Olid kursusekaaslased, olid teised tudengid ja õppejõud, oli terve linnatäis rahvast. Ahmaselt oli tagaplaanil kogu inimkond. Olid nimed ja näod, sümpaatiad ja anti-paatiad. Järsku need kõik kadusid, sulasid nägudeta ja kujutuks massiks, ja selle seast astus esile üks, üksainus, kellel oli nägu ja nimi. Üksainus, keda ta polnud senini märganud, ehkki oli temaga kokku puutunud peaaegu iga päev.

Astus esile. See oli kõik. Seisis selle ähmase inimhulga taustal nüüd ootavalt nagu siluett, nagu ahvatlev ja piinav mõistatus.

Hoidku küll, see on ju jamps!

Vaat milleni viib lugemine!

See veel puuduks, et ta nüüd laseks kujutlusel kaugele minna! See veel puuduks, et ta kujutleks: nüüd on ta tema käes! Nii see algab! Ei, sa tobe, sentimentaalne maapõhka, elu oled sa juba pisut näinud, elus need asjad nii ei algaks. Elus lihtsalt ei ole nii. Elus vaadatakse ennekõike võimalust või veel midagi muud, näiteks iseloomu, varandust, positsiooni, ja siis tehakse üsna kainelt otsus: too sobib mulle.

Ta sellepärast tuleb nüüd teiste juurde tagasi minna, tuleb just nimme Alarile julgelt silma vaadata, temaga rääkida ja lõbus olla. Ja kui see juba kohe täna õhtul ütleb, et lahe, siis homseks on kindlasti mõõdas, homme ta juba naerab enda üle.

Ta tõusis ja siirdus oma plaani teoks tegema.

Ent kummaline oli see õhtu. Reedal ei tarvitsenud ennast sundida, et olla lõbusam ja vaimukam kui kun varem. Aga temas eneses valitses vaikus. See vaikus hõlmas, vibreeris, imes ahnelt endasse iga pilgu, sõna, lihtsuse tollelt, kelle profiili ta vargsi vaatles.

Ja nõnda see algaski. Ei teinud kaineaks järgmine hommik, ei aidanud enda üle irvitamine. Ei aidanud, et ta püüdis Alarit vältida — varsti ta märkas, et Alar ei olnud tema seltsi, ja see tegi haiget. Ning siis hakkas ta klõpsu valvama, kelle poole suunduvad Alari pilgud, kahtlustades mitmeid tüdrukuid, kuid ei leidnud midagi.

Ja siis pidi ta juba ise enda järel valvama, sest ta hakkas lausa alateadlikult kippuma Alari lähedusse. Oli hirm, et seda märkavad teised, märkab Alargi, kes ei tohtinud sellest aru saada. Oli piinlik enese ees — kuidas, tema jooksib poisile järele! Ja ometi ta tahtis, et Alar saaks aru. Ja ometi oli nii hea istuda Alari kõrval ning lihtsalt vaikida, tajuda endas jälle seda värelevat vaikust ja ulatada sügavat rahu, nagu oleks ta nüüd leidnud oma koha, nagu oleks tema ainuke õige koht Alari kõrval.

Laager lõppes, nad kõik lahkusid praktikale eri pioneerilaagritesse. Kui sügisel taas kokku tuldi, polnud Reeda tunded midagi muutunud, lahusolek oli neid isegi tugevdanud. Ning Alarist oli endiselt võimatu seigust saada — kas oli see, mida Reet tema pilgust luges, ainult sõbralik poolhoid või oli ehk midagi enam?

Võib-olla olekski ta lõpuks oma tunnete järele andnud, neid kuidagiviisi Alarile väljendanud, kui kõik oleks endiseks jäänud. Peagi aga tänas Reet õnne, et ta seda ei olnud teinud. Kursusele oli kaugõppest tulnud uus tüdruk, kelle nimi oli Marju ja kellega Alar hakkas kohe esimesest päevast sõbrustama.

Kursusel oli palju tüdrukuid ja vähe poisse, ometi saadeti rahumeelselt läbi. Oli juba algusest üks kindel paar ja teised poisid valisid endale sõbratarid muudelt kursustelt või teistest teaduskondadest, ka väljastpoolt ülikooli.

Alaril ei teatud olevat ühtki tüdrukut ja oma kursuse tüdrukud ei võtnudki teda tõsiselt. Aga nüüd, kui ta kohal avalikult Marjuga käima hakkas, olid paljud nõrdinud. See ju tähendas, et Alar polnud seni kedagi neist enda variliseks pidanud! Sellest ei kõneldud, aga kursuse naispoiside suhtumine Alarisse jahenes tunduvalt.

Muidugi tõtati uurima, mis imeloom see Marju on.

Marju oli lihtne ja sõbralik tüdruk, kohe esimesest pilgust nagu peopesal. Keegi oli teada saanud, et Alar

hüüab Marjut Rukkililleks. Seda naerdi, aga nimi oli üsna sobiv tolle imehapra blondi suurte sinisilmadega tüdruku jaoks.

Aha, Marju vastu polnud kellelgi vimma, isegi mitte Reedal. Marju tuli ja võttis tolle, kes ei olnud kellegi oma, ja Alaril polnud ju Reeda tundetest aimugi.

Nüüdseks oli Reet juba psühhoanalüüsi nuusutanud ja põhjendas endale Alari valikut nõnda: küllap oli Alaril mingi alaväärsuskompleks, ta vist pelgas tüdrukuid ja tundis end julgelt ainult seni võõra Marjuga. Ja Reet võis kindlasti üksnes ennast, et ta polnud aktiivne, kui Alar veel vaba oli. Aga kui ta üldse oleks teadnud, kuidas olla aktiivne!

Ja kes see Alar siis lõpuks oli, et temasse armuda ja teda taga nutta? Poiss, kellel polnud isegi auahnust ja kes kindlasti laseb end tavaliseks maaõpetajaks trügida. Tema, Reeda kaaslane pidi olema ainult väljapaistev isik, kelle poolt oleks imetluses ja aukartuses saanud üles vaadata! Teised harjusid Alari ja Marju käimisega varsti. Reet mitte — võib-olla lootis ta, et tark Alar keskpärasest Marjust tüdineb.

See aasta oli üldse kriisiaasta, nii Reedale kui mitmele teisele. Hakati kahtlema oma valikus, polnud veel hilja kuskil mujal uuesti alustada — oli just keskpaik, mitte lõpp, kus oleks olnud narrus end diplomist ilma jätta. Aloned jätsid ühikooli pooleli või laksid kaugõppesse sellepärast, et nad ei saanud valitud erialale.

Reeta sellised mured ei vaevanud. Žurnalistikasse ta tahtis, ja sinna ta määratigi. Aga ta tundis pingelangust pärast suurt võidujooksu. Ja veel Alar. Ehk olekski ta mingil nõrkusehetkel lahkumisavalduse andnud, aga siis oli ühikooli põlemine, ja — imelik isegi endale tunnistada — Reet ei tahtnud hüljata *alma mater*'it sel raskel ajal.

Tema ei jätnud ülikooli ja Alar ei jätnud Marjut. Pärast kevadsessiooni olid kursusel kolmed pulmad, nende seas Alari ja Marju pulmad.

Aga selles, mis edasi juhtus, peab Reet praegugi süüdlaseks ainult Alarit.

Mis siis, et ta teab, et Alaril pole sellega tegu. Mis siis, et ta teab, et ta peab vastutama oma tegude eest. Tema polnud vastutusest kuhugi põigelnud. Aga — kui poleks olnud Alarit, poleks ju seda kõike olnud!

Reet ei suuda ega tahagi olla objektiivne.

See oli Alari süü, et Reet ühel hommikul varsti pärast Alari ja Marju pulmi ärkas võõras ühiselamus võõraste

tüdrukute toas mingi tehnikainstituudi poisi kaisus, kelle nimegi ta enam ei mäleta. See oli Alari süü, et ta suud kaamel kevadhommikul seisis sillal, täis jälestust maailma ja enda vastu, ning kaalus tõsiselt mõtet vette hüpata. Oli Alari süü, et ta vajus lohutust ja läks seda otsima meeselt tuttavalt, keda kohtas, ning see juhtus olema kuresusekaaslane Mart.

Ning Alari süü oli, et siis algas mingi päevi, isegi nähtu laid kestev pidu kohvikute ja restoranidega, saatjaks ikka seesama Mart, tuntud eluvend. Mardisse ta muidugi polnud armunud, ta lootis hoopis leida kedagi, keda võiks enda armuma panna kauemaks kui üheks öhtuks. Ei olnud võimalik, et temasse keegi ei armu — oli ta siis ära nõutud? Ent eks sellepärast, et ta ise oma ettevõtmisse tõsiselt ei suhtunud, vaid alateadlikult võrdles kõiki mehi Alari otsis neist Alarit, jooksis see tühja.

Ühel hommikul ärkas Reet jälle halva enesetundega, mis oli juba tavaline sellise lõbusa elu puhul, ning otsustas, et nüüd aitab. Ei olnud muud kui tüdimus, ei olnud isegi midagi meenutada. Ja mida küll leidsid sellisest elust neid, kes igal öhtul või lausa hommikust õhtuni kohvikuis või õllekeldris istusid? Senini oli ta mõningase jmetlusega vaadelnud neid kunstiinimesi, kes sellist elustiili harrastasid, pidanud seda omamoodi aristokraatlikukski — eks olnud see ju kunagiste boheemitraditsioonide jätkamine. Nüüd, olles ise nende hulgas igavlenud — aga midagi muud seal ju ei tehtudki —, kehtas ta neile mõeldes õige.

Mis mõnus oli jälle töösse sukelduda!

Aga vahepeal oli kaotsi läinud suvi, mil ta oleks ühõp lasmalevas pidanud olema. Et kaotatud vähegi tasa teha ja olnud uute elamuste abil unustada, kauples ta end looma vaguni saatjaks Moldaaviasse. Ja reisi ajal tuli ta lõpliku endasse tagasi, talle näis koguni, et see, mis vahepeal oli juhtunud, sündis kellegi teisega.

Pikapeale hakkas ununema ebameeldiv. Siis juba meenusid mõned lõbusad seigad. Ja viimaks uskus ta, et need tuleristsed olid isegi vajalikud.

Kõigepealt oli tal nüüd elamusi, mida sai luulesse panna. Lühikese ajaga kirjutas ta valmis uue luulekogu.

Teiseks võis ta teatava üleolekuga vastu vaadata oma ülikorrahkele kursusekaaslastele, kes teda veidi imelikult olid seirama hakanud. Las vaatavad. Enestel ei ole julgu ega elulusti, ja hapnegu siis oma vooruses!

Neil puhkudel kujutles ta end väga elukogenud naisena.

Vastupidi oli aga nende kursusekaaslastega, kes täht

monul nautisid boheemlaselu võlusi, nii et õppimine ja ühiskondlik tegevus selle kõrval täiesti unarusse jäi. Neile võis Reet nüüd öelda: jah, see elu on kena küll, aga pikapeale paneb tervise ja tuleviku nahka. Kas te siis ennast kokku võtta ei suuda? Näete, mina suutsin.

Ja ta uskus tõesti, et temas enam ei peitu teadvusele allumatuid jõude, mis võiksid äkki pinnale murda. Uskus, et ta on nüüd iseenda käskija.

See enesekindlus oli väga väärtuslik. Sest nüüd võis ka tema kasutada naiste sõjakavalusi meeste vastu, kellelt oli ta mis midagi saada. Varem oli ta seda pidanud ebauskaks — sest ise ei osanud — või lihtsalt kartnud kuidagi ohu seada ennast ja oma reputatsiooni. Jah, nüüd oskas ta paljutki, mida oleks pidanud oskama siis, kui ta oma teel Alarile komistas. Aga Alari suhtes oli kõik juba hilja: Marjul oli hiljuti sündinud poeg.

Nii et ka Alar on lõpuks otsustanud kirjutama hakata. Kullap häda sundis, sest millest ta Marjut ja last elatab, ei olegi ometi stipendiumist.

Reet avab käsikirja.

Osa luuletusi on vabavärsis, osa riimis. Enamasti on nad väga pikad. Ta püüab lugeda üht lühemat ja turtsatab: mõnad põimuvad mingeis mõttetuis ja naljakais ühendeis. Mõnes luuletuses seob ridu ainult riim, Reet ei leia mingit ühtset mõtet. Ta paneb käsikirja kerge üleoleku- ja haletsemistundega kõrvale.

Vabavärss pole eesti luules mingi uus nähtus, aga viimastel aastatel on tema ümber nii palju lärmi tehtud, et üksnes vähesed sõandavad selles vormis kirjutada. Vabavärsi vastaseid ärritab kõige rohkem assotsiatiivne kujund, vabavärsi koelõim. Tegelikult on see kõik juba ammu olnud — Rimbaud, Barbarus... Raivo abiga on Reet aafrika luulet ja T. S. Elioti poeeme tundma õppinud. Tehnika näib imelihtne: võta paber ja pane kirja, mis pähe tuleb; tegelikult peab selliste keerukate assotsiatsioonide loojal olema kas pillav fantaasia või virn sõnaraamatuid ja tohutu tööisu. Tähtis on vaid, et tulemusel higilõhna juurde poleks.

Oma teise luulekogu ongi Reet kirjutanud vabavärsis, ja tal on käes kunst seda näilist kergust ning voolavust saavutada. Tõttahet tal piisab ja sageli tunneb ta ehtsat loomingu rõõmu kõige ootamatuid kujundeid kokku sobitades, mis on tore mäng.

Ilmselt on ka Alar omandanud selle võtte ja veel liialdusteni edasi arendanud. Ta peab olema tohutu vaeva näi-

nud, mõtleb Reet tunnustavalt, aga tulemus on koomiline. Ei usu, et keegi peale tema enda sellest aru saaks. Küll Raivo just selle õnge läkski, sest ta jumaldab kõike kehtelist. Ja lasta endalt käsikiri arutamiseks välja pressida — väga peen taktika!

Ta on oma otsuse teinud, võtab käsikirja ja konspekti ühiselamusse kaasa ning seal läheb lahti järgmine ring loetu ümberjutustamine. Järgmisel päeval annab ta käsikirja edasi ega mõtle muule kui homsele.

Professor Jaansonisse suhtutakse kursusel kahtmoosiga. Ühed näevad temas Suitsu kunagist õpilast, üht vana kultuuripõlvkonna viimastest esindajatest, ja austavad teda piiritult. Teiste arvates — ja nende hulka kuulub ka Reet — on professor liiks minevikukirjanduse külje kinni ja peab kõike uut ainult vana jäljendamiseks. Aga tema loengud on selged ja jõulised, ta ei kõhkle avaldada oma arvamusi ja kõiki, nii oleviku- kui minevikukirjanikke paika panemast.

Esimene hoiatussignaal eksamil on see, kui professor keda Reet on sageli kirjandusringkondades kohanud küsib: «Mis teie nimi oli?» ja vaatab õpinguraamatut. Kui põhiküsimused on vastatud, otsib professor tavaliselt piletipakist lisaküsimusi. Nii talitab ta ka seekord. Reet muutub vastates ebakindlaks, professor parandab tema eksimusi kuivalt ega lõpeta küsitlemist. Reedal hakkab tunne, et ta on vist läbi kukkunud.

«Teie teadmised on üliõpilase kohta head, luuletaja kohta aga ainult rahuldavad,» otsustab Jaanson viimaks.

Ja ime küll — Reet sõandab vaielda. Ta kuuleb end täiesti võõra häälega ütlevat: «Ma arvasin, et mind eksamineeritakse kui üliõpilast.»

«Kui te teistel eksamil luuletajana esinete, miks peaksin mina teile erandi tegema?» vastab Jaanson irooniliselt. Reet läheb välja ja puhkeb nutma.

«Ma ju hoiatasin sind,» ütleb Raivo, kes on eksami käiku jälgima tulnud.

«Jah, aga liiga hilja,» nuuksub Reet.

«Sa pead eksami ümber tegema. On häbi, kui noorel autoril on kirjanduses kolm!»

«Mitte mingi hinna eest!»

«Su kõrgendatud stipp läheb siis.»

«No ja mingul Teist korda ma seda sauna ei taha! Sel line õel vanamees, ta on ainult oma Suitsu küljes kinni nagu oleks maailm seisma jäänud!»

«Kas sul häbi ei ole?» ütleb Alar, kellel eksamiruuna

mitte veel ees seisab. «Kas sina oleksid pidanud vastu kinnile, mis kestab terve päeva? Aga tema ise on Suitsule niimoodi vastanud. Ta ei tahtnud sulle hinnaalandust «ha»

See on juba liig, et ka Alar oma nina siia topib! «No sina oled õnne, et pole veel jõudnud oma kogu avaldada,» kähvab ta Alarile ja lahkub.

Kõige hullem, et Jaansonil oli õigus. Õppejõud suhtusid Reedasse eksamil tõesti leebelt. Kes ei teadnud teda luuletajana, teadis ajakirjanikuna või komsomolitegelasena, sest samal, neljandal kursusel oli ta valitud ülikooli komsomolikomitee liikmeks. Aga ikkagi tundis Reet end süüta süüdlasena — kui õppejõud tema vastu niisugused olid, siis oli see nende endi asi, tema polnud oma isikut kuidagi tõhutanud.

Raivol on õigus: eksam tuleb ümber teha. Ent ta ei taha sellele praegu mõeldagi. Kõige vähem loeb talle Jaansoni suhtumine, vanamehel pole nüüdiskirjanduses enam midagi kaasa rääkida, arvab ta.

Ja siis jõuab kätte Alari kogu arutlusõhtu.

Reet on vahepeal püüdnud Raivo arvamust teada saada ja see, mis ta kuulis, viis hoopis segadusse: Raivo ülistas Alari lausa geeniusseks. Noh, Raivo arvamuste suhtes oli Reet skeptiline, kuigi ta enamasti need omaks võttis või neld enda omade pähe teistele kordas.

Reet läheb Kirjanike Majja meelega otse viimasel minutil ja on juba ust avades üllatatud: ruum on rahvast täis, pole enam kuskile istudagi. Ta poeb nurka ja vaatab ringi. Raivo istub Alari ja Marju kõrval ning seletab kohmetule Alarile midagi erutatult. Siin on koos peaaegu kõik linna kirjanikud ja kirjandustegelased, keda Reet enamasti ka juba isiklikult tunneb. Ja oi imet! siin on ka professor Jaanson!

Kas tõesti on sündinud messias?

Loengutel oli professor Jaanson sageli korranud: «Luule on kõige tundlikum kirjandusliik, mis esimesena reageerib ühiskondliku mõtte muutumisele. Alles siis, kui on luule mõõnaaeg, võib otsustada, mida tõeliselt väärtuslikku on loodud. Luule tõusulaine toob alati kaasa palju väärtust — konjunkturlasi, haituuregijaid. Elus otsustame nende üle karmilt, aga kirjandusteadlased peavad neile koguni tänuvõlgu olema, sest neil on täita oma ülesanne: luua taust, millel tipud silma paistavad.»

Kõige järgi otsustades on praegu luule tõusuaeg. Seda on naha arvustustest, ja isegi lugejad teevad häält: ena-

Kas sus Alar ongi see messias?

«Tuglas on Liivi kohta öelnud, et ta ei kirjutanud oma luuletusi, vaid kannatas need. Vormil ei ole siin tähtsust. Olgu vorm lihtne või keeruline, tõeline elamus leiab alati lugejas vastukaja. Õige looja on see, kes loob uue maailma, ja meie praeguse luulekülluse juures on eriti õnnelik see, kes suudab selle luua tühjale maale.»

«Ilus väljend, aga mõttetu,» pareerib professor. «Kõik» käib üksnes eesti luule kohta, siis see on praktiliselt võimalik. Aga konkreetses ajaloosituatsioonis, konkreetsel maal peaks siiski leiduma asju, mida pole enne öeldud. See uus peab olema ümbritsevast maailmast võetud ja läbi kannatatud, see pole kodaniku ega mõtleja luule, vaid lihtsalt inimese luule.»

Kui teemad juba ringlema hakkavad, teeb Raivo ümmar guse lõpu: oli väga huvitav, nad on tänulikud autorile, kelle teos nii palju mõtteid esile kutsus, see tuleb võim, kuidas kiiresti trükkida, et ka laiem lugejaskond selle osa saaks.

Temas käib äge heitlus. Ta on mitu korda tahtnud tõusta ja ära minna, aga ometi on nii põnev olnud, midagi sellist pole ta siin majas veel kogenud. Vimm professor Jaanson ja Alari vastu taandub, tärkab hoopis uus, seletamat

138

Ja istub Alari käsikirja taga terve öö.
Ja on nagu lastel, kes ei taha magada.

Ja ta küsib: mida nüüd hakata peale oma maailmaga, oma eluga, oma luulega? Alari luuletused on ohtlikud: ohtlik on nende küsimine, ohtlik nende olemasolugi. Neid luges ei saa enam endiselt elada.

Läheb päevi, isegi nädalaid, kuni ta taas endasse tuleb, oski endine olemata. Aga elu tahab elamist. Ta ei pea luuletusi enam millekski, ometi saadab kogu kirjastusse. Luulega on lõpp. Aga muu?

5.

Reet istub akna all ja jälgib tuimalt nende langemist. Ma tuba on mugav ja puhas, aken aia poole. Ent ei mõõdu, vaibad, pildid ega raamatud selles toas kuulu kedale. See on dotsent Tullami maja ja Reet on tema hooldaja.

139

korterit, ta kulutas asjata suud ja asutuste uksi, ning Tullam poleks talle seda tuba pakkunud, oleks Reet südametäiega läinud maale õpetajaks.

Kui ta Tartusse tööle sai, rõõmustas ta, et on pääsenud mõne provintsilehe toimetusest, kuhu inimene võib ehk ajaks hallitama jääda. Kas tõesti tasus viis aastat õppida ainult selleks, et kirjutada, mitu hektarit Jüri künnab ja mitu liitrit piima Mari lüpsab? Neile Jüridele-Maridele see küll väga tähtis, niisugused artiklid loigatakse välja ja pannakse perekonnaarhiivi, aga see ei hüvitaks teda raisatud elu vaimuandeid.

Siin arvas ta end sellisest saatusest pääsenud olevat.

Aga mis tuleb välja? Kirjade osakonnas, kus ta töötab, on üksnes pisiprobleemid: katkised katused või veetorud, külmad saunad ja kurjad koerad. Kui kuskilt minna, tõsisem signaal tuleb, saadetakse asja uurima vanem kogenum ajakirjanik. Põnevad teemad näpsab end noorteleht, mõttevahetusi alustatakse suurtes lehtedes, ja et näib, nagu oleks tõeline elu oma probleemidega tõesti pealinnas, aga siin hakka või jooma, kui sa pole ju vaimuhiiglane, kes vaikuses oma elutööd teeb.

Võiks ju endiselt kaasa elada ülikooli olemisele-tegevusele, aga ta tunneb end olevat sellest üle kasvanud. Ja mis on juhtunud inimestega? Miks nad ei ole enam vaimukad? Kus on särtsuvad vaidlusõhtud? Miks muutub järjest akadeemilisemaks ja igavamaks maja Õpetaja tänavas? Miks on kirjanduslik noorus pärast üürikest almanahhide puhanguid tõmbunud tagasi olesklemisse õllelaudade taga? Aga ajalt raputab linna elevile mõni teaduslik või kirjanduslik sündmus või teatrietendus, aga see küpseb vaikuses.

Komandeeringute ajal on Reet pealinnas maad kuulnud, ent alati on öeldud: jah, natukese aja eest oli seal vaba koht, aga enam ei ole. Muidugi, tema ei ole käeulatuses, kui kuskil koht vabaneb. Ja tal pole pealinnas kedagi, kes võtaks kohamuretsemise südameasjaks. Kui teda juhuslikult nähakse, on kokkusaamisest küll hea meel, aga kui ta silmist on kadunud, siis unustatakse. Et on juba kord selline, Reet ei toimiks ka ise teisiti. Ja selle pärast ei pane ta Jaanikale pahaks, et too siiani oma lubadust pole täitnud. Nimelt oli Jaanika pealinna tööminnes lubanud, et esimesel võimalusel tõmbab ka Reet sinna. Aga ise Reet Jaanikat otsima ei lähe — ega ta sõbrataja ole.

Jah, Ülle ja Jaanika on mõlemad pealinnas ja neil oma kodud, mehed ja lapsedki — kõik, mida Reedal

hupca olema ei saa. Sest Ülle ja Jaanika oskasid armuda ja mehele minna õigel ajal.

Võib-olla on tõesti õige armuda alles siis, kui kõik soodsa asjaolud ühte satuvad: kui sul on kool lõpetatud ja kui vilmapiiirile ilmub vallaline mees, kellel on peale meeldiva valimuse veel korter pealinnas, hea palk, auto või selle ostmise võimalus, ning ämm hästi kaugel. Siis pole aga muud kui armu, sest tänapäeval minnakse mehele ainult andamehääle järgi. Küllap Reedale pole lihtsalt veel ette juhtunud meest, kelle puhul kõik need asjaolud nii õnnelikult kokku satuksid. Ja nii elab ta oma nunnakambrikeras, nagu ta seda nimetab, juba teist aastat ikka kohvrisõltas nagu ühiselamuski, ning kui seal valvas tudengineidude voorust range valvur, siis siin kaitses seda suur hundikoer Ronald ja Reeda enda reputatsiooni, sest ega pererahvas teab keda endale üüriliseks võtnud, ikkagi kirjaniku.

Jah, kirjanikul oleksid siin parimad töötingimused. Niipea kui Reet koju tuleb, pererahvast tervitab ja oma tuppale mulgub, ei tülita teda keegi. Nad arvavad, et ta töötab. Tegelikult istub ta sageli akna all nagu praegu ja loendab vilmapiiisku või õisi, mis aias puhkevad ja närbuvad.

Kas temalt tõesti oodatakse midagi? Isa ja ema — vist meheleminekut. Aga kursusekaaslased ja professor Jaanik? Too hakkas temasse küll leebemalt suhtuma, sest peale kui Reet kirjanduse eksami ümber tegi...

Reet ei luuleta enam.

Kui ta vahetevahel mõne värssi paberile panebki, uskuks, et see on nüüd see õige, mis iseenesest tuleb, pettub ta juba järgmisel päeval, sest kirjapandus leiab ta aina Alari intonatsioone. Niisiis plirdub ta lühijuttudega, ainet saab oma päevatööst. Muidugi võiks ka kirjutada groteski, sest see on moes ja selle tehnilisi võtteid on kerge omandada, aga ta ei taha.

Võib-olla on seegi, et ta enam teisi ei jäljenda, samm edasi, võib-olla kirjutab ta ükskord midagi tõelist? Aga milleks tuleb veel palju elada, palju kogeda — ja palju kannatada.

Ja kui see aina süvenev umbsusetunne ongi kannatamine, siis on ta seda juba küllaga teinud. Elada — see tähendab hoopisalt elada, ja kus mujal seda saaks kui pealinnas.

Ta peab sinna pääsema!

Ja ohkab, tõuseb, teeb diivanile aseme ja heidab magama, ehkki väljas on veel üsna valge. Aga sellistel

õhtutel ja selliste mõtetega pole tõesti targemat teha magada.

Ent järgmisel hommikul ilmub Reet toimetusse särav ja reipana. Tal on töölkäimiseks oma stiil: tuleb näha ainult rõõmsat nägu ja jätta mulje, et kuskil mujal, peale tööd elab ta lõbusat elu ning käib töögi vaid sellepärast, et oma kuupalka välja teenida.

Töökaaslastega saab Reet hästi läbi, aga tõeliselt suurt paatne on talle vaid kolleeg kirjade osakonnast: Mõlder ajakirjanduse lahinguis vintskeks muutunud keskeas meesterahvas, Millegagi, küllap oma terava keelega nutab see mees Ullet ja Jaanikat. Teised teda ei salli, arvavad, et tema ütlemiste pärast, sest ta oskab nii peenelt paika panna neid, kes kolleege kõlavate sõnadega ja kerge ideedega materdavad. Et ta aga harva ilmub töökojast kainenena, ei võeta teda tõsiselt. Ent temagi ei võta teisi tõsiselt, eriti nende nägelusi kõrgema palga, karjääri, hoonetite ja korterite pärast, ta elaks nagu sellest kõigest gemal.

Täna on Mõlder õigel ajal tööl ja peaaegu kaine, sest sena on ta tusane ja igav. Reet keedab kohvi, püüab meelealjatustega turgutada ja süveneb hommikuse posti uurimisse.

Korruga hüppab ta püsti ja tormab, lahtine kiri käes, toimetaja kabinetti.

Kui toimetaja on kirja läbi lugenud, paristab Reet: «Õpetaja, kellest seal juttu on, on minu kursusekaaslane ja mina küll ei usu, et asi niimoodi on! See on laim! Minu tunnen seda poissi.»

«Laim või mitte,» arwab toimetaja, «aga kiri on signatuur ja toimetuse peab sellele reageerima.»

«Siis las lahen mina!»

«Sina? Sa ju pole erapooletu.»

«Aga igale arusaajale inimesele on ju selge, et sel kirja on kirjutanud keegi äärmiselt nõme inimene.»

«Nõme või mitte, meie jaoks on ta lugeja, kes abi otsib. Muidugi peab kohale sõitma ja selgitama, milles asi on. Ehk aitab, kui inimese endaga rääkida. Aga näib, et tema on juba raagitud, kui ta isegi direktori peale kaebab.»

Ent Reeda olekus ja ilmes on nii tungiv palve, et toimetaja naeratab: «Hea küll, eks sõida.»

Reet helistab oma juuksurile ja bussijaama, õiendab komanderinguasjad ja varsti näeme teda maaliini bussirajooni kaugemasse kanti sõitmas.

Milline õnn, et Alar töötab just nende rajoonis ja kirj

tanud seetõttu nende lehele! Reet asub tegema oletusi toimetajate kohta, mida ta lahendama sõidab.

Nailiselt on asi üsna tühine. Õpilane on kodus kaevanud, et kirjanduse õpetaja loeb neile roppe luuletusi. Lapsevanem on ärritatud, et tema tütre süütud kõrva taga muidugi niisugust kuulma peavad, ja kaebab õpetaja peale direktorile. Aga direktor, selle asemel et õpetajale noomimist teha või teda koguni vallandada, õigustab õpetajat. Õige direktor, arwab Reet. Ja mis saab parata, kui inimene luulet ei mõista ning ise sealt vastavaid sõnu välja otsib. Sellised lapsevanemad keelaksid isegi Vilde ja Tammela ära.

Kindlasti luges Alar klassis kas Visnapuu noorealuulet või moodsate maskuliinsete poetide värse, kus kõik otse välja öeldakse. Ent kas leidub veel tänapäeval koolitõukut, kelle kõrva niisugused asjad häiriks? Reet mäleb küllalt hästi oma kooliaega — maatüdrukud olid juba varakult selliste sõnade tähendusest teadlikud, kuigi neid kuulates häbelikult kihistati ja vuh! öeldi.

Nii et pähkel pole vist mitte see, kuidas ühele lapsevanemale moodsat luulet vastuvõetavaks teha — pähkel tuleb alles leida. Ja kes teab, kas ta suudabki seda katki hamustada? Üks probleem tõmbab tavaliselt kaasa terve probleemideahela ja mõnedki neist on sellised, millest ei oska kirjutada enne, kui ühiskond nad on lahendanud.

Iust seda kardabki Reet, kui ta sõidab oma esimese ülesande juurde, aga ta ei kahetse. Siin on tegemist Alariga, ja tolle süütuses on ta veendunud. Muidugi sõidaks ta isegi siis, kui oleks tegemist ükskõik millise kursusekaaslasega, kinnitab ta enesele.

See siin on täitsa heal järjel maanurk, veendub Reet bussiaknast välja vaadates. Kolhoosikeskuses on uued hooned ja koolimaja on moodne kahekorruseline kivimaja. Kellest peaks alustama? mõtleb Reet koolimajja minnes. Küllap direktorist. Ja kindlasti tuleb Alar üles otsida ja talle asi ära seletada.

Koolis on parajasti viimane tund. Esimene õpetaja, keda Reet trepist üles minnes kohtub, on Alar.

Reet on temaga kohtumiseks valmistunud, ometi tunneb ta sudames valukihvatust. Küllap oleks asi hullem, kui ta Alarit pälis ootamatult kohtaks, käib tal läbi pea, samal ajal ulatab ta koolivennale tervituseks käe.

Alar näib kohtumise üle rõõmustavat. «Mis sind meie meile tõi?» küsib ta.

Kes muu kui sina.»

ALAR: Kuidas mina?

REET: Sa oled nii eesrindlik õpetaja, et sinust kirjutatakse isegi ajalehele. Tõsi küll, kirjutas üks inimene, kellele vastu hakkas, et sa nii edumeelne oled.

ALAR: Ahaa, ma aiman. Nii et sina tulid siis minu kohut mõistma?

REET: Ma ei tulnud kohut mõistma, vaid advokaadiks, et sa ju jumala selge, et sind küll süüdistada ei saa.

ALAR: Kui sa juba ajakirjanik oled, siis advokaat sa ei tohi. Ajakirjandus on avalik arvamus, avalik arvamus aga on ikka kohtumõistja.

Reet kinnitab veel kord, et ta ei tulnud kohut mõistma, aga peab asjaoludega tutvuma. Alar juhatab ta direktori kabinetti ja lahkub.

Direktor on mõnusa olekuga vanem meesterahvas. Reet jutt võtab ta hetkeks tõsiseks.

«Ah siis kirjutas ajalehele? Nojah, ta ähvardas, et jätta seda asja niisama.»

Nagu Reet oli aimanud, nii ongi. Õpilane, kelle ema ajalehele kirja saatis, on üldse üks kümnenda klassi halvimaid õpilasi, eriti terav vahekord on tal aga eesti keele kirjanduse õpetajaga, see tähendab Alariga. Direktor püüab erapooletu olla: «Ta on ju alles noor õpetaja, vähe range ja tahab, et kõik tema ainet hästi oskaksid. Tal on ehk liiga kõrged nõudmised ja klassis on vähe õpilasi, kes suudaksid neid täita. See õpilane oleks võinud kooli pooleli jätta ja tööle minna, aga vanemad tahavad, et ta kesk kooli tingimata lõpetaks. Teda välja visata pole põhjust, veerandi lõpuks tõmbab ta oma hinded kolmedeks, nii istuma jätta ka ei saa.»

Mingit nõu direktor ei anna. Reet küsib luba järgmise päeval Alari tunnis olla ja läheb klassijuhatajaga rääkima.

Klassijuhatajalt, heasüdamlikult keskealiselt naisterahvast kuuleb ta sama mis direktoriltki, ent siis tuleb midagi huvitavamat: tüdrukul olevat Alariga sellepärast nii terav vahekord, et ta olevat Alarisse armunud.

Ajad on muutunud, mõtleb Reet. Tema koolis oli noor ja nāgus võimlemisõpetaja, kellesse paljud tüdrukud armunud olid, aga ega teised ja eriti õpetajad seda teada tohtinud.

Ja abituurjumis juhtuski, et see õpetaja hakkas ühe Reeda klassikaaslast tähele panema. Teised tüdrukud kandsid väljavalitu peale vimma, õpetajad aga olid lausa õelad. Õnneks abiellus võimlemisõpetaja kellegi teisega enne kui oleks skandaaliks läinud.

Aga siin suhtutakse armunud kooliplikasse täiesti mõistvalt ja isegi kaastundega. Naiste asi, mõtleb Reet natuke mõtteliselt, neile ainult lausu sõna «armastus», ja juba nad hakkavad ning pöörivad silmi, olgu vanatüdrukud või abielulised, eriti just sellised vanemad naised.

Õngi õhtu käes ning Reedal tekib mure, kuhu ööseks minna. Võõrastemaja siin ju pole. Klassijuhataja kutsub teda enda poole, aga tema eelistab internaat, eriti kui kuulda, et osa kümnenda klassi tüdrukuid internaadis elab. Tüdruk, kelle nimi on Anne ja kelle pärast Reet siia sõitis, elab kodus.

Reeda arvestused osutuvad õigeks. Õhtul teeb ta tüdrukuatega tutvust. Ta on ise põline internaadielanik ja tajub selgi sama erinevust, mis oli nende klassi internaadis elavate ja alevitüdrukute vahel. Esimesed on hommikust õhtuni õpetajate järelevalve all nagu lapsed, kodunkäijad, aga naudivad pärast kooli vabadust nagu täiskasvanud inimesed. Vaen teeb silma teravamaks, Reet kuuleb Annest mõndagi.

«Armunud?» turtsatavad tüdrukud põlglikult, kui Reet jutlu sellele juhib. «Ta on täpselt sellesse armunud, keda tal on vaja pehmeks teha. Ta lootis, et õpetaja Reinasto talle siis paremad hinded paneb.»

Ka Anne vanemate suhtes on neil oma arvamus.

«Nad tahavad, et Anne läheks ülikooli. Isa on kolhoosi pedagoog ja ema pearaamatupidaja. Anne teab, et tema kindlasti kooli lõpetab, õppigu või ärgu õppigu.»

Reet seletas tüdrukutele juba alguses, miks ta siia on tulnud, ja nad on temaga võrdlemisi avameelsed, ent jutt Annest jääb siinkohal katki.

Alarisse suhtuvad tüdrukud hästi: tema tunnid olevat huvitavad, kuigi rasked. Ja pahandust teinud luuletustega olevat olnud järgmine lugu: õpetaja olevat neid lugenud laste endi palvel. Ta olevat tutvustanud moodsat luulet.

«Kas neid?» küsib Reet ja loeb ette paar luuletust kogust, mida oli igaks juhuks kaasa võtnud. Jah, olevat küll. Ja tüdrukud ei pirtsuta kuulates sugugi. Ka Anne olevat klassis naernud.

Järgmisel päeval läheb Reet õpetajate tuppa ja ütleb Alarile, et tahab tema tundi tulla. Tüdrukutel on ta palunud vaikida nende eilsest kõnelusest ja oma tuleku põhjust, aga sellegipoolest piilutakse teda terve tunni jooksul.

Alari olekust küll ei paista, nagu oleks tal ühegi õpilasega kana kitkuda. Ta on lihtne, leebe ja asjalik ning tundub huvitav isegi kõvalisel kuulajale. Teiste hulgas küsib

ta ka Annet, Matsakas tudruk, näo poolest üsna kena, mitte hepik iludus, nagu Reet teda oli kujutlenud. Vastu kobamisi ja kehvasti.

Pärast uurib Reet klassipäevikut. Kahtesid on Annet mitmes aines, aga Alari aines on olukord üsna kriitiline. Täna sai ta küll kolme.

Ja siis läheb Reet Anne koju.

Ilus maaelamu on tõepoolest kahe «pea» vääriline. Puudu sin garaaž ega aed. Mingit lauta pole näha. Kuigi perenaine ostab piima ja mune mujalt. Ja kui Reet naist näeb, on talle kohe selge, miks siin lehma ega kassid pole, samuti on selge käitumisjoon selle naisega. Tõenäoliselt siin ei tule öelda «seltsimees», vaid «proua», ka tema käitumisjoone määrab Reet vaistlikult kindlaks, see on meie, elu näinud inimesed... Ja vestluse teema: Anne tulevik.

Jutt kohvilaua taga, millel on palju head-paremat, kui tubas. Anne näitab end vahetevahel. Reet kuulab palju kolhoosi elust ja selle perekonna rõõmudest-müüdist, kuni tal õnnestub jutt vajalikule teemale juhtida. Siingi on proua Maasikas järeleandlik, kohe ei usukski, et sama inimene oli käinud direktorile peapesu tegemas ja selle tige da kirja kirjutanud. Šokeerivaid luuletusi ta ei maini, aga kurdab, et Anne olevat koolis mõneti erandlik korras. Mitte et õpetajad teda kiusaksid, aga... «Saate aru: kui lapsel on vanemad majanduslikult nii heal järjel ja nii vastutaval kohal nagu meie, siis oodatakse lapselt ka nagu midagi erilist? et ta oleks andekam kui teised, va kahtlustatakse, et ta püüab vanemate positsioonile toetuda des kergemalt läbi saada, ja ollakse siis sellevõrra range mad.» Ühesõnaga, Anne ema kahtlustab nii õpetajaid kui õpilasi kadeduses!

Kui jutt Anne tulevikule läheb, kutsub ema ka Anne lauda. Anne jääb oma rolli juurde: tagasihoidlik koolitõud ruk ja ema kuulekas laps. Enamasti räägib ema tema ema. Kui Reet kuuleb, et Anne ei tea veel kindlasti, mida ta edasi õppida tahab, soovib Reet tal paar aastat oodata. Ema vaidleb vastu: siis minevat kogu koolitarkus meele parem juba kohe õppima minna. Ja kui Reet lõpuks otsustab, küsib, miks Anne just eesti keeles ja kirjanduses nii huvitatud hindend on, ütleb ema, et oma emakeelt oskavat igaüks õppimatagi ja kindlasti ei lähe tema tütar kirjandust edasi õppima.

Kokkuvõttes ei saa Reet põrmugi targemaks. Pole küll kilt kinni hakata, kõik nurgad on ümarad. Vahest saab

Anne endaga rääkida, oleks ehk jutt natuke asjalikum? Aga tudruk poeb ema selja taha ja Reet aimab, et ka nelja silma all ei saaks temalt tõde kätte.

Koolijärel läheb Reet Alari koju.

Kolhoos on õpetajatele ehitanud kahekorruselise maja. Kohetoaline korter alumisel korrusel vasakut kätt on Alari ja Marju ning nende kahe poja päralt. Marju on kodune. Kõiknamisel sai ta vabadiplomi, sest ootas parajasti teist kooli, ja siinsel koolil oli pakkuda ainult üks eesti keele õpetaja koht.

Kui Marju ukse avab, ei tunne Reet teda esimesel pilgul üldgi. Endisest Rukkilillest pole peaaegu midagi järele jäänud. Marju ilmutas kalduvust tüsedaks minna juba esimese lapse puhul, nüüd on ta aga peaaegu vormitu. Kõige rabama muudatus on siiski toimunud näoga: peened näojooned on laiali valgunud, kunagi suured sinisilmad oleksid justkui väiksemaks jäänud ja luitunud nagu lõikuskuu taevas.

Jah, perekond Maasikate peale võiksid Alar ja Marju tõesti kadedad olla, sest nendega võrreldes elavad nad tõusa viletsalt. Kõik hädavajalik on küll olemas, ent mitte mingit luksust. Kõik on korras ja puhas, isegi hubane, ent see on sadu kordi pestud ja triigitud nagu vaese tüdruku almus kleit.

Perekond Reinastod pole aga ei perekond Maasikate ega ka kellegi teise peale kadedad. Marju näib olevat rahul ja rõõmus. Ta ei saa küll tööl käia, ent võib Alaril aidata vihkuid parandada ja tunde ette valmistada. Kui Alar vaid saaks mõned tunnid juurde. Ühe inimese palgaga on raske nelja toita. Ja Alar ei oska enese eest põrmugi seista. Kui algkoolis vabaneks õpetajakoht, võiks Marju selle võtta. Ka võiks ta anda inglise keele tunde.

Suvis tuleb Alar õppenõukogu koosolekult koju.

Ja Reedast käib taas valukihvatus läbi, kui ta näeb lapsi kooli vastu jooksvat. Õnneks ei demonstreeri Alar kaua tüdõnne, vaid paneb kooliasjad ära ja istub lauda. «Et sa ka varem õhtule ei saa,» kurdab Marju.

«Homme pean valijaid agiteerima minema. Ülehomme on üheteistkümnendas klassis suur kontrolltöö. Inspektorid ja puha. Ja pühapäeval pean valimisjaoskonnas istuma.»

«No kas pole hull. Ei arvestata üldse, et sa perekonnaliikmeline oled?» imestab Reet.

«Koolmeister on juba ärkamisajast peale olnud rahvaalgustaja. See ei tähenda, et nüüd on maal palju ka iga-aastaseid muid valgustajaid ja et rahvas ehk enam valgus-

tamist ei vajagi. Funktsioon ei sure niipea välja. Ja mulla pärast, kallid naine, tee süda kõvaks ning too lapsed päeval koolimajja, et ka isa neid natuke kasvatada saaks. Lõõbib Alar. Siis küsib ta Reedalt: «Noh, kas süüdlane selgunud?»

«*Audiatur et altera pars*,» tsiteerib Reet vanu roomlasi.

«Sain tänagi tema pärast peapesu,» ütleb Alar. «Direktor ja teised õpetajad arvasid, et ega see mul tükki kulja võta, kui ma talle veerandiks kolme panen. Ütlesin, et kui ta edaspidi kahtede asemel mõned kolmed või neljad saaks, siis on see muidugi võimalik. Igasuguste meetodikate asemel oleks meile ülikoolis pidanud pigem õpetatama, kuidas õppeedukuse näitude nimel iga hinna eest mõned kahemeenat välja vedada. Õpilase eest vastutavad õpetaja, komsomoli organisatsioon, kaasõpilased ja teab kes veel, aga mitte õpilane ise. Kui teised õpetajad oleksid niisama järeleandmatud nagu mina, poleks see tüdruk kümnendasse klassi pääsenud. Aga asja konks on see, et ta vanemad on «pead», ja kes siis nendega halvasti läbi tahab saada. Mitmed õpetajad kasutavad kolhoosi soodustusi — ostavad midagi odavamalt, peavad lehma. Kahe asemel kolm ja kolme asemel neli panna on niisama kerge kui esimehele paar sõnakest poetada. Aga minul lehma ei ole. mina saan läbi oma palgaga ja minu eest ei pea keegi esimehele kostma.»

«Lehm oleks siiski hea,» tähendab Marju tasakesi, «lapsed saaksid värsket piima.»

«Kas see piim, mida sa kolhoosi laudast ostad, ei ole värsket?» sähvab Alar.

Aga Marju suud see ei sulge. «Ega siis ainult värsket piima pärast. Ulejäänud piima võiksime meiereisse saata nagu teisedki, oleks ometi kuskilt raha tulemas.»

«Sa räägid, justkui oleksime lausa näljas.»

«Hea küll, aga millal see jänt siis algas?» püüab Reet perekonnatüli algeid summutada.

«Algas juba möödunud aastal. Ähvardasin ta suvetööle jätta, siis vastas mõned korrad järele ja venitas kolme välja. Ja sestpeale see vägikaikavedu käib. Tema ja ta vanemad on hoolega uurinud minu isikut ja minevikku, ent silani ei leidnud midagi kahtlast, nüüd siis said sellest luuletuste lugemisest kinni hakata,» vastab Alar mõrult.

«Klassijuhataja rääkis, et ta olevat sinusse armunud,» ütleb nüüd Reet.

«Loba. Keskkooliplikad ja isegi nooremad püüavad ikka meesõpetajate peal oma naiselikke võluseid proovida, ja

poisid teevad noortele naisõpetajatele silma. Seda küll armumiseks nimetada ei saa.» Ometi on Alar seda öeldes justkui kohmetu ja Marju pilgus vilksatab midagi ärevat ja Reet peab jälle jutu mujale juhtima.

Ka siin ei saa midagi teada, nendib ta endamisi. Ainuke diagnoos, mis ta sel õhtul on pannud, käib hoopis Alari ja Marju kooselu kohta: nähtavasti pole see enam nii harmooniline kui alguses. Ja see teeb Reeda veidi nukraks.

Alguses olid nad ju nii õnnelikud, lausa liigutavad. Ja kui Reet oli Alari luuletusi lugenud, mõtles ta, et need lapsed olid tõesti avastanud armastuse.

Kas siis argielu hakkab nüüd neistki jagu saama?

Ta tahab Alariga nelja silma all rääkida, ent sellist võimalust ei tule. Nüüd meenutavad nad ülikooli, kursusekaaslast. Jutt läheb Tartu kirjanduselule ja siis küsib Reet, kas Alar polegi oma kogu kirjastusse andnud.

«Tegin küll selle lolluse ja pakkusin,» ütleb Alar häbenedes, «aga siis ei võetud vastu ja praegu ei huvita ta mind enamasti enam. See on läbikäidud etapp.»

«Kas sul on siis midagi uuemat?» küsib Reet õhinal.

«Ei ole.» Ent väike kõhklus ei jää Reedale märkamatuks.

Ta tahab siiski teada, miks Alari kogu vastu ei võetud. Pärast sellist vaimustatud arutelu! Ent ka Alar ei tea. «No millegagi nad ju pidid seda põhjendama?» käib Reet peale. «Arvati, et lugejad ei saa aru,» ütleb Alar.

«Nüüd, pärast Paul-Eerik Rummot, Alliksaart ja teist peaksid nad ju juba saama,» arvab Reet.

Reet on millegipärast kindel, et Alar ka praegu kirjutab. Ta paneb ette, et Alar vähemalt ajakirjanduses midagi avaldaks. Ent nüüd segab vahele Marju.

«Õnneks ei tea keegi, et Alar kirjutab. Aga kui tal juba teiste luule lugemisega pahandusi on, mis siis veel tuleks, kui teataks, et ka tema on luuletaja.»

«Jah, luuletajad on huvitavad küll, kui nendega kohtumiseõhtuid korraldatakse, aga hoidku nendega koos töötamast,» muigab Alar. «Rahvas on alati vastandanud tõsist mimest ja luuletajat. Nali naljaks, aga Marjul on õigus — veidrik olen ma siinsete inimeste silmis nagunii ja pole mõtet asja hullemaks ajada.»

Reet on juba mitu korda kella vaadanud: teist ööd ta siinkandis enam veeta ei taha ja varsti läheb viimane buss. Nüüd ütleb ta üsna resoluutselt Alarile: «Sa võiksid džentelmeni mängida ja mind bussi peale saata.»

«Miks sa arvad, et ma džentelmeni ainult mängin?» lõõbib Alar ja ajab pintsaku selga. Reet jätab Marjuga

hüvasti, mõlemad kutsuvad teineteist külla ja mõlemad teavad, et see on paljas viisakus.

Kui nad bussipeatusse jalutavad, räägib Reet Alarile mehejuttu.

«Ma ei selgitanud siin midagi muud peale selle, et ma ei amet sulle ei sobi, kuigi sa oma tööd tunned ja võib-olla ka armastad. Aga nii on ikka esimestel aastatel. Siis tahetakse tõsiselt anda endast parim, kasvatada ja õpetada uut põlvkonda. Esimesed kokkupõrked on ka paratamatud. Sa pead oma põhimõtetest kinni, nõuad õpilastelt maksimumi ja satud konflikti lapsevanematega ning keskmise õppe-
edukusega. Ühel päeval sind kas süüakse välja või sa van-
nud alla, paned kahtede asemel kolmesid ja kolmede ase-
mel neljasid. Ja alla vanduma sa pead, sest sul on peale
sipu enda veel kolm inimest toita, kui lisagi ei tule. Ning
siis algab rutiin. Sa elad siin sisse, kasvatad kõhtu ja pead
lehma. Kirjutamisest aga mõtled nagu kunagisest nooruse-
unistusest. Hakkad jooma ja tuletad purjuspäi pisaratega
meelde, et ka sinust oleks võinud midagi saada. Loed kade-
dusega omaealiste raamatuid. Ja lõpuks hakkad süüdis-
tama naist ja lapsi, et need su elu nahka panid.»

«Sa räägid nagu mõni sibüll,» naeratab Alar. «Aga mis
siis, kui ma ei hakka jooma, naist ja lapsi süüdistama? Kui
ma pole kellegi peale kade?»

«Siis ei saa sinust tõesti midagi, isegi mitte joodikut,»
vastab Reet. Ja tõsisemalt: «Kas sul siis ei ole süütunnet,
et jätsid oma ülesande täitmata?»

«Millise ülesande?»

«Kui inimesel on selline anne, siis peab ta kirjutama.
See on tema ülesanne ühiskonna ees.»

«Minu ülesanne on kõigepealt oma lapsed üles kasva-
tada, sellega toon ma ühiskonnale rohkem kasu kui mõne
raamaturäbalaga.»

Reet talitseb ennast, et mitte käratada: mida kuradit sa
eputad oma lastega!

Nagu poleks juba küllalt valus teadmisest, et need lap-
sed oleksid võinud olla, oleksid pidanud olema tema
lapsed.

Ja tema toon on üsna mürgine, kui ta vaidlust jätkab.

«Mis rõõm, et on olemas vähemalt üks isa, kes oma
ülesandeid nii tõsiselt võtab! Aga millegipärast pole ma
kuulnud, nagu ei suudaks kirjanikud oma lapsi kasvatada.
Olen kuulnud hoopis, et nad saavad sellega paremini hak-
kama kui lihtsurelikud. Ma saaksin aru, kui alternatiivi
ette oleks seatud naisterahvas: looming või lapsed? Sest

peale laste kasvatamise on naisel kaelas kõik kodused toi-
metused, muuseas ka mehe eest hoolitsemine. Ja paljudest
sa praegu oma lastega tegelda saad? Noh, ja kui sa raha
mõtlesid, siis oma õiget tööd tehes teenid igal juhul
rohkem.

Nii et leia mingi parem ettekääne, kui tahad, et ma sind
usuksin.»

Alar vaikib.

Vahepeal on nad jõudnud bussipeatusse. Hämardub. Nad
naevad vaevalt teineteise nägu. Bussipeatuses on juba paar
inimest, nemad jäävad nagu kokkulepitult veidi kauge-
male seisma ja siis ütleb Reet:

«Sa ütled, et oled oma luuletustest üle kasvanud. Sa ei
tea, mida nad minule omal ajal tähendasid. Minu jaoks oli
see nagu maailma uuesti avastamine. Ja kindlasti ei olnud
mina tookord ainus, kellele nad nõnda mõjusid. Mõtles, et
neid, kes sinu loomingut ootavad, on veelgi. Kas sa tõesti
tahad neid sellest ilma jätta?»

Hämarus annab tema sõnadele kummalise kõla ja Alar
vaatab talle otsa küsivalt ning hämmastunult. Võib-olla
reetis ta toon midagi rohkemat? Ta punastab, kuid loodab,
et Alar seda ei näinud. Ja siis tuleb buss.

Tagasisõidul on Reedal aega rahuneda.

Mis see siis nüüd oli? mõtleb ta kainenenuks. Kas siis ei
saagi sellest üle?

Alles praegu annab ta endale aru, mida ta sellelt koman-
deeringult õieti lootis.

Mitte artikli jaoks, mitte Alari kaitsmiseks polnud talle
seda vaja. Ta tahtis kõigepealt näha, kus ja kuidas Alar
elab, ja siis lootis ta, et Alari nägemine igapäevases mil-
jões, eriti aga kodus laste ja Marju juures hävitab tema
mälestused, kainenestab erutusest, millesse ta sattus, leides
tollest kirjast Alari nime.

Ja küllap lootis ta näha ka elust muserdatud Alarit, sel-
list, nagu ta äsja Alarile endale oli kirjeldanud. Ent kui
see protsess ongi juba käimas? Ja kui on — kuidas saab,
kuidas tohib tema selle üle rõõmu tunda?

Sest võib-olla ei kirjuta Alar tõesti enam? Eks ole selli-
seidki, kes plahvatavad ainult korraks, pimestavad — ja
kustuvad, sest enamaks neil annet või energiat ei jätku.
Võib-olla elabki Alar praegu üle sellist kriisi? Võib-olla
sellepärast ütleski tema, Reet, need tagantjärele naeru-
väärselt eksalteerituina tunduvad sõnad — ta ju tahtis
midagi Alarile toetuseks ja lohutuseks jätta.

Naeruväärne... Ta silmitsseb oma peegeldust bussiaken-
Ja jälle pole ta endaga rahul.

Kuidas oli ta hoolitsenud enne väljasõitu, et tema välja-
nagemine — soeng, kosmeetika, riietus, maniküür — ole-
tipp-toppl Kuidas oli ta kahjurõõmutsenud, nähes Mar-
ni vormist väljas olevat. Kuidas ta oli mõelnud: Alas
peaks küll pime olema, kui ta teda hetkekski Marjuga ei
kõrvutal

Ah mis! mõtleb ta enda rahustamiseks. Võimalik, et
Marjul on mingi tervisehäire, et ta nii paks on, aga see ei
vabanda sorakil juukseid ja määrdunud kodukitlit. Kui
naine on kodune, siis peab ta leidma selle pooltunnikese
et ka kodus korralik välja näha. Kui tema, Reet, kord
abiellub, ei jata tema ennast kunagi nii lohakile.

Hea küll, aga tema komandeeringu ametlik põhjus?

«Ja mis on sellel kõigel pistmist tolle kirjaga?» küsib
järgmisel päeval Mölder, kellele ta esimesena oma koman-
deeringust on aru andnud.

«Kuidas ei ole? Need on ju selle kirja tagamaad.»

«Hüva, aga mis järeldusi sa nendest tagamaadest teed?»

«Nojah...»

Seepeale loetleb Mölder talle vähemalt kümme prob-
leemi, millest igaühest annaks arendada omaette artikli.

«Seda ma mõtlesin ja kartsin,» ohkab Reet. «Üks prob-
leem tirib kaasa teised ja lõpuks ei jäägi muud üle kui
pühendada end kooliasjade uurimisele...»

«Kuni võid kandidaadi- või doktoritööd kaitsta,» irvitab
Mölder. «Lõppkokkuvõttes saad sellest kasu ikkagi sinä,
vahepeal aga jõuab see plika kooli lõpetada ja sinu kooll-
vend on kas kohanenud või närvivapustuse saanud.» Möl-
deri küünilisus on meeltlahutav, aga Reedal on siiski vaja
praktilist, mitte teoreetilist järeldust.

«Kuna ma kandidaadi- ega doktoritööd ei kavatse kir-
jutada, artikli aga pean kirjutama...»

«Kas rääkimisest ei aidanud?» küsib Mölder.

«Mida ja kellele ma rääkima pidin? Et tüdruk hakkaks
paremini õppima või et õpetaja talle paremad hinded
paneks?»

«Kas siis kiri oli selle kohta? Minu meelest oli seal juttu
ainult luuletustest.»

«Sul on ju tuline õigus!» särab Reet. «Ja mina murrin
pead probleemide üle, mis üldse asjasse ei puutul. Aga
artiklikas on sellest liiga vähe,» jätkab ta pärast hetkelist
mõtlemist. «Mul tuleb vist hakata mõõda koole käima ja

uurima, kuidas õpetajad ja õpilased moodsasse luulesse
süvenevad.»

Selle plaaniga ta lähebki toimetaja juurde. Aga toime-
taja pole päri: probleem polevat nii eluline, et sellele aega
ja ajaleheruumi raisata.

Niisiis nüüd, kui Reedal on oma PROBLEEM, mis tema
jaoks ikka on eluliseks jäänud — tarvitseb vaid meenu-
tada enda ja oma eakaaslaste koolipõlve —, peab ta sellest
loobuma?

Seda ei ole! Ja kui otse ei saa, siis minnakse ringi.

Reet hakkab jälle agaralt käima Õpetaja tänava majas,
uuendab sidemeid ülikoolinoorusega, eriti esimese kursuse
tudengitega, kirjanduse kateedriga, pedagoogikateadlas-
tega ning külastab ka linna koolide kirjandusringe. Kõike
seda teeb ta mõistagi väljaspool tööaega. Kogunud hulga
erinevaid arvamusid ja kirjutatud täis mitu märkmikku,
leiab ta ühel päeval, et probleem on avardunud ja selle
tuum veidi nihkunud, aga kokku saab ikkagi ilusa ümmar-
guse jutu teemal: kas õpetajad peavad kirjanduse õpetä-
misel ainult programmi järgi kappama või on nende kohus
eelkõige õpetada õpilasi kirjandust armastama? Umbes sel-
line probleem on algatanud diskussiooni juba «Literatur-
naja Gazetas». Ja kui toimetaja siiski peab seda oma aja-
lehe jaoks liiga tühiseks, võib artikli saata õpetajate- või
noortelehele.

Ta valmistab toimetuses maad ette. Mõistagi ei hakka ta
enam ise rääkima, vaid kasutab selleks teisi. Näiteks rää-
gib toimetajaga üks kirjandusteadlane, kes parajasti õpi-
laste ja luule vahetõrja uurib. Ja viimaks annab diplo-
maatia tulemusi: toimetajale meenub, et Reet kord midagi
taolist oli ette pannud, ja teeb talle ülesandeks sellest kir-
jutada.

Siis üllatab Reet teda paari päeva pärast juba valmis
artikliga.

See on õel ja vaimukas kirjutis, mis algab tsitaadiga tol-
lestsamast kurikuulsast lapsevanema kirjast, siis meenutab
autor omaenese koolipõlve, teeb kokkuvõtte suure ajalehe
diskussioonist ja oma väikese uurimuse tulemustest.

Artiklit loetakse mõnuga, ent mingit diskussiooni ei
järgne. See-eest kutsuvad ülikooli sotsioloogid Reeta endi
hulka ja umbes nädala pärast helistab talle Jaanika, kes
on parajasti kohvikus siinsamas linnas.

Kõrgel-kõrgel maa kohal lendab lennuk.

All on pimedus, ülal kuuvalgus. Kuu on otse lennuki kõrval, lennukitiiva tumedal metallil peegeldub tema helk. Salongis on vaikne, ent seintes vibiseb tohutu jõud, mis lennukit edasi kannab. Lennukit ja inimest, seda nii nõrka ja kaitsetut olevust, kes oma mõistuse jõuga on loonud endale tiivad.

See pole kuu peegeldus järvesilmades, mis all tumeduses aeg-ajalt läigatab. Need on linnad. Sajad linnad ja asulad. Ja siis valib lennuk välja ühe nendest. Laskub. Sätkendav pilv sügavikus üha läheneb, muutub aina eredamaks. Eristuvad majad, tänavate tuleread, üksikud aknad.

Ja ühe maja, ühe akna valib reisija, kes nüüd taksoga kihutab, ei, lennukiga võrreldes roomab majade vahel, mis on kasvanud hiiglasteks ja vaatavad teda tuhandete tulesilmadega. Üksainus maja, üks trepikoda, üks uks. Kodu. Kodu, kus saab hetkeks liikmed lõdvaks lasta, et hommikuks koguda uut jõudu, mis soontes pulbitseb ja käsutab; edasili edasili.

Just selline ongi praegu Reeda elu: lend, kiiruserõõm.

Töö. Nõupidamised. Konverentsid. Kongressid. Intervjuud. Komandeeringud. Delegatsioonid. Külalised. Teater. Kontserdid. Laulupeod. Spordivõistlused. Kohvikud. Restoranid. Hotellid. Külaskäigud. Toimetused. Kirjastused. Tagauksed. Paraaduksed. Tehased. Kolhoosid. Plaažid. ABC-d. Näitused. Ateljeed. Stuudiod. Jne. Jne.

Ta on televisioonis kirjandussaadete vanemtoimetaja.

Töökoormus pole eriti suur ja sellepärast võtab Reet endale rõõmuga muidki ülesandeid, mida talle usaldavad vanemad kolleegid, kelle energia on aastatega kahanenud ja kel on perekonnad. Neil on hea meel, kui saab ühiskondlikke kohustusi veeretada kellegi kaela, kes on täis tegutsemisõhinat. Las sekeldab, kui see talle meeldib. Ja see meeldib Reedale.

Meeldib, et päevad on ülitäidetud. Et on arvel iga tund ja minut. Et kalendrid ja märkmikud on tihedalt täis nimesid, aadresse ja telefoninumbreid. Et ta võib vastata teadjana väga paljudele küsimustele. Ja esineda kaamera ees. Ja kohtuda lugejatega, kelle juurde Kirjanike Liit teda saadab, sest pärast proosaraamatu ilmumist on ta sellegi liidu liige.

Ta on vajalik inimene. Kas ka asendamatu? Asendama-

luid ei ole, teab ta. Asemele tulevad uued energilised inimesed, neid jätkub alati, ja sellepärast ei tohi vasida.

Ta justkui püüaks tagasi võita neid paari aastat, mida kaotas provintsis — nüüd nimetab ta Tartut juba nõnda.

Kõigepealt alustas ta oma välimuse põhjalikust muutmise. Ega ju jäänudki muud üle, et end mitte halvasti tunda nende noorte kaunitaride seas, kellest stuudio kubiseb.

Seni oli ta valvanud, et tema riietus oleks korras, lasknud oma juuksed mingiks ilmetuks munaks puhvida ja üldse jälginud, et ta mitte milleski ei erineks tavalisest normist.

Pealinnas veendus ta, et siin valitsevad teised normid. Et ei ole tähtis olla nagu teised, vaid vastupidi — tuleb teistest erineda. Et selle nimel võib teha väga palju: muuta juuste värvi, lasta teha plastilisi operatsioone, east hoolimata kanda julgemaid moerõgatusi.

See vahest oli midagi! See ei olnud väiklane provintsi-likkus, see oli tõeliselt suurilmalik, vaba ja uljas! Ja Reet kasvas juuksed pikaks, värvis nad kuldblondiks, leidis tee kosmeetiku juurde. Oppis kasutama moodsa naise moearsenali, orienteeruma välismaistes kosmeetikatoodetes, rõivastuskunsti peenima isännssides. Nii, nagu ta ülikoolipäevil oli arendanud oma bulvariromaanidest toitunud kirjandusmeelt maalimakirjanduse tippteoste maitsmisega, nõnda arendas ta ennast nüüd maistes asjades ja elukunstis.

Sest elu oli tõepoolest kunst, mis muutus üha keerukamaks.

Nüüd, kui Reet oli oma teadmised ja tuleviku pühendanud massiteabevahendite teenimisele, imetles ta üha enam võimu, mis neil vahenditel oli inimeste üle. Ja kui ta meenutas oma koolipõlve, mil ajalehed ja raadio olid tema ainsad sidemed suure maailmaga, hakkas ta mõistma, kuidas kujunesid temataolised naiivitarid — sellised, nagu ta oli ülikooli astumisel.

Eks veennud ju needsamad teabevahendid teda ja teisi temataolisi, et noortele on kõik teed lahti. Aga sellest, et higa palju minejaid on ühel teel, et tekivad liiklusummikud, ei lausunud nad sõnagi. Pidi see ikka olema sisend jõud, kui ta uskus rohkem neid kui seda, mida nägi ümber ringi, ja mõtles: ah, siin külakolkas on kõik teisiti, aga mujal...

Nüüd oli arenenud tema ise, olid arenenud ka tema jumalad, aga elukunsti pidi ta ikkagi õppima elult endalt.

Pealinna saabudes teadis Reet juba, et ta ei saa lootma jääda kellegi juhuslikule heasüdamlikkusele, nagu oli tookordne dotsent Tullami abi. Siin pidi ise läbi lööma, see tähendab — pidi tegema end vajalikuks.

Kahjuks oli sama tarkus selge teistelegi. Ei piisanud endale võetud lisakohustustest ja usinast tööst. Noh, aga peale selle oli Reet veel kirjanik. Seda pidi taas teistele meelde tuletama, sõna ja teoga.

Ja ei tohtinud endale lubada liigset tundlikkust. Ei tohtinud mõelda, tuli tegutseda.

Mis see lõpuks tema asi oli, et oli korterijärjekord ja selles järjekorras perekonnainimesed? Kui nii võtta, siis oleks temal isegi suurem õigus elamispinnale: perekond on ühiskonna algrakuke, iga üksik naine on aga perekonnavõimalus. Sest ajad on põhjalikult muutunud: kui vanasti mees kavatses naist võtta, pidi ta muretsema kas või ainsa toagi, kuhu naine panna, tänapäeval otsivad aga mehed ise valmis pesa, kuhu pugeda. Nii et antagu vaid pesa, kõik muu tuleb iseenesest. Antagu kas või kooperatiivi eelisjärjekord, raha muretseb ju tema ise.

Ja telefonid huugasid, kulutati kohviku- ning baaritoole. Ja avaldati tänu ette ja taha, lilledega ja materiaalsemal kujul.

Ja kui see ühetoaline kooperatiivkorter uues elamurajoonis lõpuks käes oli, ei oleks keegi tohtinud teha Reedale etteheiteid, et tema tõttu oldi millestki ilma jäänud. Ta oli lihtsalt vajalikum kui teised ja sai, mis talle õigusega kuulus.

Aga või siis sellega nõustuti. Lausa hämmastav, kui palju tähelepanu selline argine, loomulik sündmus tekitas. Ja kui paljud pärast seda Reeta märkama hakkasid.

Ühed pidasid teda osavaks ja ohtlikuks, nende hoiak oli ähmasem kui teistel, kes olid avalikult tõrjuvad. Ei teatud nimelt, kui osav Reet on ja kui kindel on ta jalgealune, ei teatud ka, kas tal on kavas kellegi asemele trügida. Sellepärast oldi temaga sõbralikud, lausa lipitsevad. Reet täitsa imestas, kui palju sõpru talle korraga tekkis, kui palju tuli kohvikusse- ja küllakutseid. Et ta rõõmsalt sellise südamlikkuse õnge ei läinud, selle eest võlgnes ta tänu Jaanikale, kes teda endiselt protežeeris, arvatavasti omadel kaalutlustel.

Ka Ullega oli Reet uuendanud katkemakippuvaid suhteid. Ülle meenus talle siis, kui tal oli vaja põhjalikumaid teadmisi Jaapani ja jaapanlaste kohta. Sest Ulle oli äsja

naasnud Jaapani-reisilt. Reet oli aga otsustanud oma vastse kodu sisustusele lisada eksootikavürtsi.

Nüüd, mil tal lõpuks olid oma neli seinat ja katus, tekkisid isegi suuremad mured kui tollal, mil tal neid veel polnud.

Mis siis, et elati standardmajas — oma ukse taga pidi algama oma maailm. Ei tulnud kõne allagi osta kõige hädapärasemaid mööbliesemeid, mis olid igal teisel. Ei olnud tasku järgi ajada kokku kõige luksuslikumat ja välismaist. Sest kuigi Reet ei saanud sissetulekute üle nuriseda — kuupalk, honorarid ajakirjandusest, raadiost ja televisioonist —, oleks selline luksus tal siiski üle jõu käinud. Kui alustatakse kõrgelt, tuleb minna ainult veel kõrgemale. Moed aga vahelduvad kiiresti.

Jah, ja lõpuks oli ju hakatud tõusikuid pilkama. Aga pilka mis sa pilkad, kadedaks võtab ikkagi, kui sind kutsumakse külla korterisse, kus juba esikust alates on kõik tipp-topp. Kus kõik on kooskõlas: sisustus, rõivastus, kombed, söögid-joogid. Kus ei ole midagi labaselt toretsevat ja luksus näib lihtsusena. Kus pererahvas ei riputa igale esemele külge hinnalipikut ja võib ainult aimata, kui kallid ning milliste kombinatsioonidega need on saadud.

Midagi taolist oleks Reet tahtnud omada, midagi sellist seadis ta endale kaugemaks eesmärgiks. Praegu aga tuli valida teine stiil — intelligendimiljöö, mida mõne ehtsat jaapani päritolu või imiteeritud rekvisiidiga isikupäraseks sai muuta.

Ja et vorm oleks sisuga kooskõlas, hakkas Reet õppima jaapani keelt, tutvus Ulle'abil selle maa tavade ja kultuuriga, omandas isegi ikebanakunsti alged. Oskas külalistele korraldada teetseremooniasid, mispuhul asjalik toasisustus kõrvale lükati ning sirmide ja millegi tatamitaolise abil vastav õhkkond loodi.

Kõik see oli muidugi mäng, aga mäng, mis jättis külalistele muljet. Kaugemas kavas oli Reedal turismireis Jaapanisse. Viimaks oli tal endalgi tekkinud tõsine huvi selle maa vastu. Ja nüüd ta juba häbenes pisut oma maskeraadi. Igatahes ei kutsunud ta kunagi külla neid, kelle teadmised Jaapanist olid põhjalikumad ja huvid teisesuunalised.

Ent veel üks külg oli sellel mängul.

Seda ei teadnud isegi Reeda kõige lähemad tuttavad. Teadsid vaid mõned üksikud mehed, kes kadusid linna neljasaja tuhande elaniku hulka, Eestimaa kolgastesse või hoopis väljapoole Eestit. Ei olnud neist keegi käinud Jaa-

panis, jaapanlannasid aga olid nad heal juhul vaid filmides näinud.

Aga kui Reet oli hommikul külalise välja saatnud, kimono ja paruka kappi peitnud ning peojälgi koristades tundis ta alati sügavat nukrust. Ja alati töötas ta endale, et enam ta seda tobedat etendust ei tee. Kuni järgmise korran.

Sest kellele ta neid etendusi õieti korraldas — meestele või iseendale?

Ja millise eesmärgiga? Ei olnud nende ühe-öö-tuttavate seas ju ühtki, kellega ta oleks tahtnud tutvust jätkata, vastupidi — ta tegi kõik, et neist kähku lahti saada, ja mitmed nendest olid isegi šokeeritud sellisest teguviisist.

Mida ta õieti tahtis? Võib-olla toimis ta siiski alateadlikult, nõnda nagu paljud üksikud naised: otsis tervet, füüsiliselt ja vaimselt normaalselt meest, kellega võiks saada lapse?

Muidugi oli ta sellele mõelnud, kuid otsustanud, et lapse jaoks on vara, ta pole veel õieti elada saanudki.

Kui ikka lahtiste silmade ja kõrvadega ringi liikuda, saab tänapäeva naine olla teadlik peaaegu kõigest, mis lastesse ja nende kasvatamisse puutub, ja Reet ei kiirustanud teiste kogemusi enda peal proovima. On muidugi tore ja õilis ülesanne kasvatada üles ja kinkida maailmale inime, aga hind on liiga ränk, parem selle maksmist veel edasi lükata. Seniks, kuni tõesti enam muud pole jäänud, kuni pole enam lootust leida enda kõrvale teist inimest. Alles siis võib selle inimese ise ilmale tuua ja üles kasvatada.

Lootusi Reedal praegu justkui oleks.

Tihti käib ta kohvikus ja teatriskis ühe noore kolleegiga, tolle nimi on Vello, kõik kutsuvad teda Veltsiks.

Velts on spordireporter, Reedast mitu aastat noorem, elurõõmus ja vaimukas. Tore on jälle leiutada lööksõnu, panna pilkenimesid, aasida teiste ja teineteise kallal. Tore on, et selline noor mehise välimusega meesterahvas eelistab Reedat seltskonda nooremate ja ilusamate naiste seltskonnale.

Siiski Reet ei tea, kas see on tavaline kolleegidevaheline sõprus või väike flirt. Mäng käib väga piiri peal. Muidugi ei tule Reedal mõttesegi kutsuda Veltsi teetseremooniale, ja poiss suudleb tal ainult kätt. Reet on väga ettevaatlik: ei tohi poisile muljet jätta, et ta teda vajab, ei tohi näida ka päris ükskõikselt sõbralikuna.

Velts on tõusev täht. Temal on suurejoonelised plaanid.

Ta peab ainult endale nime tegema omandamiseks nende plaanide elluviimiseks vajaliku autoriteeti. Reet teab, et Veltsi välise muretuse taga on tohutu auahnus, tahtejõud ja töövõime. Niisugune mees saab ise kellekski, temale ei ole vaja naise sära. See on vägagi tähtis, sest eks leidu ka hõlbuelu otsijaid mehi, kes nimega naistele jahti peavad.

Ja peale selle on Reedal Veltsiga käies hea kindel tunne, et teised naised ei vaata neid nõnda: ahah, Velts käib nüüd tolle, enne käis sellega, minuga oli ka. Eks ole kindlasti Veltsil nagu teistelgi meestel mõni selline naistuttav, keda ainult öösel külastatakse. On või mitte — Reet igatahes ei tea endal senini ühtki rivaali, ei endist ega praegust olevat.

Ning käesoleval momendil Veltsiga esindushotelli kohvikus istudes vaatab ta üsna rahulikult kauneid naisi enda ümber. Parajasti läheb mööda sihvakas leegivärvi pluusiga ja pikkade juustega iludus ning Reet tahendab teda pilguga saates: «Külliki Pelisaar.»

Ka Velts vaatab noorele moesolevale näitlejannale järele ja lausub: «Ta pole enam Pelisaar. Ta abiellus hiljuti ühe noore luuletajaga.»

REET: Kellega?

VELTS: Oot, mis ta nimi oli... Rajandu? Ei, Reinasto. Teatri kirjandusala juhataja.

REET: Kuule, sa sonid! Reinasto on ammu abielus, tal on kaks poega. Mina ju peaksin seda teadma, ta on minu kursusekaaslane.

VELTS: Võib-olla ma eksisin. Aga ega kaks poega ole tänapäeval takistuseks, kui tahetakse uuesti abielluda.

REET: On ikka küll. Mehed on ju poegade järele hullud. Ja kui neid on koguni kaks, siis neid niisama lihtsalt maha ei jäeta.

VELTS: Minul pole veel ühtegi, mina ei tea kaasa rääkida. Aga kui meil juba vaidluseks läks, siis võib selle üsna lihtsalt lahendada: seal istub Henno Arrus, tema peaks kindlasti teadma, kellega Pelisaar abiellus.

REET: Nõus. Ei! Pea! Enne veame kihla.

VELTS: Olgu. Kaks korda sada veini.

REET: No tead! Mina oma koolivenda nii odavaks ei pea. Kaks korda sada konjakit!

Nad kinnitavad kihlveo ja Velts läheb kutsuma Henno Arrust, üht radio tippreporterit, kes juba elukutse tõttu on kohustatud kõigest kõike teadma.

Uksi jäädes katsub Reet end koguda. Ta loodab kõigest hingest, et Velts eksis. Kahtlus on küll külvatud, aga see on liiga koletu, et teadvusse juurduda.

Ometi vaatab ta lahenevat Arrust nagu kohtunikku, kes võib tuua armuandmisteate või süüdimõistmise.

«Tere teenistuses, madam,» tõmbab Arrus endale naaberlaua äärest tooli.

Velts seletab lühidalt, millist informatsiooni temalt soovitakse.

Arrus kissitab silmi. Info-otsisüsteem tema ajus hakkab tööle. Juba paari sekundi pärast tuleb vastus.

«Pelisaar abiellus Alar Reinastoga, teatri kirjandusala juhatajaga, Pelisaar abiellus esmakordselt, Reinasto teistkordselt. Reinastol oli vist ka paar last.»

REET (oma säravaima naeratusega): Kaks poega. Reinasto oli minu kursusekaaslane. Ei tea, kuhu ta siis oma lapsed pani?

ARRUS: Kuhu nad ikka pannakse — alimentide peale. Noh, Reinasto võib seda endale lubada: sügisel läheb ta uus näidend käiku, raadios on üks kuuldemäng, kirjastuses kuulukse ka midagi olevat.

REET: Kas sa tema endist naist tundsid?

ARRUS: Ei, pole au olnud. Olevat vist kuskil maakoolis õpetaja.

REET: Mina tundsin neid mõlemaid — ka tema naine oli minu kursusekaaslane. Jah, küll see elu on ikka imelik.

ARRUS: Kui siiralt sa veel imestada oskad!

REET: Siirus on ju meie lipukiri.

Ta vaatab kella, teeb kohkunud näo ja ütleb, et peab helistama minema.

Aga telefonikabiini asemel kiirustab ta hoopis teise kabiini. Kumardub klosetipoti kohale. Kui ta end viimaks sirgu ajab, nõrgana ja higisena vastu seina toetub, mõtleb ta hirmuga konjakile, mille ta kihlveo järgi peab tellima. Ei, seda konjakit ta ei puutu! Kui tema organism niisuguseid enneolematuid vempe viskab, ei või kindel olla, et keelepaeladki akki lahti ei lähe ja ta Veltsi rinnal nutma ei kuku.

Aeglaselt korrastab ta peegli ees oma välimust.

Ta ei suuda mõelda. Mõtete asemel vilksatavad ajus seotud pildid:

hele kevadpäev, tema ise oma kreemis krimpleenkostüümis ja kannikestekimbuga rinnal mööda Harju tänavat minemas, rahul enda ja maailmaga, ja vastu tuleb Alar,

kuidagi norus, eksleva ja kartliku pilguga, seljas sellise rooja ilma puhul täiesti kohatu paks mantel,

ja öö, tuled, vitriinid, neonreklaamid, üksikud autod, tühjusest kõmisevad tänavad, nii tühjad, et omaenese sammutest hakkab hirm.

Ja nende vahele mahtus terve päev, öhtu ja öö. Päev, öhtu ja öö, mille iga hetke ta praegu mäletab jubeda selgusega. Mida ta on tänini tahtnud mäletada, korranud uksinduses nagu videolinti — ja mida ta nüüd tahaks teha olematuks. Täiesti, absoluutselt olematuks!

Ta mäletab isegi kuupäeva. Nüüd on südasuvi. Niisiis kaks aastat ja kakskümmend seitse päeva tagasi.

Ta mäletab oma ehmatust Alarit nähes. Oli nagu kummitus. Oli tahtmine üle tänavaga põigata, teha ennast nägematuks. Selle impulsi surus ta muidugi kohe alla ja astus julgelt Alarile vastu. Alari üllatunud ja imetlev pilk, kui ta tema ära tundis.

Seejärel vedas Reet Alari kohvikusse. Alar tõrkus küll, aga sulas pikapeale üles ja rääkis, mis teda vaevas: tema luulekogu oli jälle tagasi lükatud.

Ning siis leidis Reet, et Alarile oleks vaja päris praktiliselt abi: võtta need õnnetud luuletused ükshaaval ette ja katsuda parandada, mis parandada annab. Ja kuna kohvikus oli seda ebamugav teha, kutsus ta Alari oma koju.

Nad töötasid pingeliselt öhtuni, pimeduse saabumiseni. Vaidlesid, tegid ümber, jätsid samaks, muutsid järjekorda. Arkasid alles siis, kui käsikiri oli jälle kaante vahel ja Reet ütles: «Soo, nüüd ei tohiks kellelgi enam norimist olla.»

Ja siis vaatas Alar kella ning muutus näost.

Reet taipas otsekohe olukorra piinlikkust.

Ilmselt oli Alar kas bussist maha jäänud või unustanud lepitud kohtumise Marjuga, kui too oli linnas.

Iga teise puhul oleks Reet küsinud: kuule, mis siis nüüd lahti on? Kui su naine on linnas, otsime ta üles ja jääte siia öömajale. Või: kas sa jäid bussist maha? Jää siis siia, ma võin ise mujale minna.

Aga praegu ta lihtsalt kartis Alari vastust. Sest siis oleks ta pidanud otsustama, ja see hakkas talle hirmsasti vastu.

Ta oli juha endast jagu saamas, tahtis küsida, kuid Alar oli vahepeal otsustanud: ajas mantli selga ja valmistus lahkuma.

Reet poleks talle pahaks pannud, kui ta oleks lihtsalt head aega öelnud ja välja tormanud. Sellised endassesüve-

nenud vaimuinimesed suudavad hädavaevu tavalistest viisakusreeglitest kinni pidada. Provints muidugi kombelt ei paranda. Ja pealegi ei oodanud ta tõesti Alarilt mingit tänu. Tundis hoopis piinlikkust, et oli läinud parandama teise loomingut, nagu oleks tema autorist targem ja andekam.

Paljud neist luuletustest, mida ta nüüdsama halastamatult oli kitkunud, olid need, mida ta omal ajal oli endale ära kirjutanud ja mis olid talle lausa pähe kulunud. Aga temal oli toimetuse nõuete suhtes rohkem kogemusi. Jah, neid luuletusi puutuda oli justkui pühaduserüvetamine. Aga seda oli vaja teha, Ja Alar lubas.

Niisiis seisis Reet keset tuba ja tundis juba kergendust, et Alar kohe lahkub ja kõik on lõpetatud, kui Alar järsku ukse juures ümber pöördus ja ütles: «Reet, kui ma oskaksin sind tänada selle päeva eest!»

Jumal, aga mis ta oleks teinud, kui ta mind poleks kohanud! käis Reedal äkki peast läbi. Olid siis asjad tõesti nii hullud?

Ja ta vastas sama spontaanselt: «Mis tänu mulle tarvis on? Ma olen õnnelik, et... sain sulle kuidagi kasulik olla.»

Siis oleks Alar võinud minna. Aga ta ei läinud, vaid tuli tagasi.

Ja siis ei olnud enam midagi parata. Ei saanud ju tagasi tõrjuda seda, keda oli nii kaua oodatud. Ainult teda. Teisi polnud olemas, neid polnud üldse olnudki. Oli tema — esimene ja viimane.

Nil mõtles ja tundis ta sellel ööl. Aga miks, miks küll oli ta nii rumal, et seda ütles! Eriti praegu ei jõua seda ära kahetseda, eluilmas ei jõua.

Mitte kuskilt polnud Reet kuulnud ega isegi lugenud, et mehele ei meeldi, kui naine tunnustab, et armastab teda, on alati armastanud. Tema arvates pidigi seda ütlema, tema arvates oli see suurim rõõm, mida teisele anda võis.

Aga kui Alar jäigastus ja temast eemale tõmbus, tundis Reet, et on teinud mingi kohutava vea.

Kell laual tiksus vaikust ja see vaikus kasvas nende vahele, muutus iga hetkega ülesaamatumaks.

Ja üha võõramaks muutus mees, keda äsja iga tema ihurakuke, iga verelible oli pidanud omaks, nii uskumatult omaks. Kelle kõrval ta tundis, nagu oleks ta jõudnud lõpuks koju, leidnud puhkuse pärast pikka teed.

Taas oli ta paisatud teele. Ei olnud lõppu sellel teel, ei olnud kodu. Midagi ei olnud enam.

Ta ei suutnud pisaraid tagasi hoida, aga ta pigistas hambad kokku — puudub veel, et ta Alarile pisaratega stseeni teeks! Ja kui ta jälle suutis rahulikult hingata ning oma häält valitseda, sosistas ta: «Hästi, unusta, mis ma ütlesin. Seda pole olnud. Unusta.»

Alar vaikis, aga ta silmad olid avatud.

«Maga,» sulges Reet ta silmad.

Ja kui mehe hingamisest oli aru saada, et ta tõesti magab, julges Reet teda veel hellitada, hästi ettevaatlikult. Kas ongi üldse palju neid õnnelikke naisi, kes võivad hellitada seda, keda armastavad? mõtles ta äkki. Ja veel: kui ta eile poleks Alarit kohanud, siis poleks tema vist lial seda õnne tunda saanudki. Jah, ja tal polnud endal aimugi, kui õnnetu ta tegelikult oli olnud.

Kõik on nii suhteline...

Ta ei suutnud uinuda. Ta ei tohtinudki seda. Ta pidi valvama iga hetke sellest ööst, sest see ei kordu.

Ent siis ta mõtles: öö lõpeb, saabub hommik ja ärkamine. Ja mida mõtleb Alar, leides end siin, tema kõrval? Milliste sõnadega kõnetavad nad teineteist? Mida ütlevad hüvasti-jätuks?

Kole on vaikimine, ja kole on igapäevaste sõnade vee-retamine. Kole on näidata end sasisena ja unekortsudega, aga parem pole ka ennast üles mukkida ja katta kohvilaud kahele. Igati on halb.

Ei, mitte mingil tingimusel ei tohi Alar ärgates leida teda enda kõrvalt. Alarile ei tohi meenuda tema olemasolugi. Ja ehk unustab ta siis ka öeldu.

Jõudnud viimaks sellele otsusele, tõusis Reet vargsi, riie-tus ja pidi juba välja hiilima, kui meenus üks argipäine asi: võti.

Ei saa ikka olematusse haihtuda. Ta rebis märkmikust lehe ja kirjutas tänavavalgustuse nõrgas kumas: «Alar, palun viska võti postkasti.» Mõtles veel hetke ja lisas: «Kui on midagi vaja, siis helista.» Märkis oma telefoni-numbri. Nime ei pannud.

Jättis varuvõtme koos kirjaga lauale, hiilis esikusse ja lipsas välja.

Aga kuhu ma lähen? toibus ta tänaval.

Muidugi oli tal selliseid tuttavaid, kes oleksid ta isegi nii hilisel ajal sisse lasknud. Aga ta ei tahtnud näha ühtki inimest. Ta oli liiga õnnelik, liiga õnnetu, ta tahtis olla üks.

Kuid ta oli unustanud, et ei viibi maal, vaid linnas. Pole

põldu ega metsa, jõe- ega merekallast, üksildast maantiid. Kus võib jalutada, kui tahetakse olla üksi. On linn, on õnnelisel kellaajal ei jaluta valjas ükski daam. Aga igal mees, kes öösel väljas viibib, on veendunud, et üksik naine vajab tingimata tema seltsi.

Nii et Reet pidi võtma takso ja sõitma kesklinna. Seal liikus rohkem rahvast, oli restoranide sulgemise aeg. Seal tülitati teda vähem. Ta tegi südalinnale tiiru peale, aga ikka oli veel liiga vara. Lõpuks läks ta jaama. Seal ei tülitanud teda keegi ja ta sai süveneda enesesse. Ja kuju võttis üks mõte, üks lootus: kui ta nüüd saaks Alarilt lapse!

Kui rumal, kui piinlik, kui kurb on seda praegu meenutada!

Päeval töö juures oli ta nii tõsine, et teisedki seda märkasid. Lõunale ta ei läinud. Natuke aega pärast lõunat helises telefon.

Veel enne, kui Virve hõikas: «Reet, sulle!», tundis Reet: see on Alar!

«Ma kuulen,» ütles ta ega tundnud oma häält — see oli katkev ja kähe.

Vaikus. Ometi oli keegi teisel pool, oli justkui kuulda isegi hingamist. Reet ei julgenud hõigata? hallol, ka tema vaikis.

Siis kostsid lühikesed signaalid: toru pandi ära.

Ka Reet pani toru ära. Käed värisesid nii, et ta tükk aega ei suutnud midagi teha.

Ja see oligi kõik.

Edasi ei olnud Alarist hulk aega midagi kuulda. Siis ilmus tema luulekogu. Siis ilmus veel üks luulekogu. Ja siis kohtas Reet Alarit ühel Kirjanike Liidu luuleseminariil.

Nad tervitasid teineteist eemalt. Kumbki ei läinud teise juurde.

Nad kohtusid veel mitmel korral. Ikka eemalt, ikka teiste seas.

Siis lavastati Alari näidend. Ja siis võeti Alar teatrisse kirjandusala juhatajaks.

Ja nüüd on ta abiellunud. Ilusa noore näitlejannaga.

Oi õudust!

Muud nime ei oska Reet anda sellele tunde, mis ajab teda uuesti iiveldama.

Aga Veltsi juurde tagasi läheb ta rahulikuna, värskelt jumeatatuna ning tellib ettekandjalt oma kihlveokaotuse.

Läheneme koos tulijaga pikale uuemaaegsele talumajale.

Maja elamuosa on kunagi katnud kollane krohv, nüüd on see suurte latakatena alla kukkunud ja paljastanud alusvõrestiku, mõnes kohas ka pehastuvatest palkidest seinad. Katust on tükati paigutatud värskete heledate katuse-laastudega. Aga kirjustest põllukividest seintega rehala katus on täiesti hooletusse jäetud, see on nagu sõelapõhi.

Lillepeenardel õitsevad saialilled majaseinte ääres lokkava nõgese taustal. Üldse on kogu õu pikka umbrohtu kasvanud.

Tulija — Reet — näeb nagu esmakordselt kõike seda, millele ta oma seniste lühikeste koduskäikude ajal tähelepanu pole pööranud. Ega selleks olnudki aega — tuli bussi pealt või sõitis kellegi sinnakanti juhtunud tuttava autos kohale, ruttas majja, ütles tere, ladus kingitused ja muu kaasatoodud kraami lauale, keetis teed või kohvi, rääkis vanematega nende elust-olust, peamiselt siiski omaenese tegemistest, puges siis tagakambrisse magama, hommikul aga ruttas jälle bussi peale.

Aga nüüd on tal aega laialt, sest nüüd ei ole ta enam läbisõidul, vaid on tulnud kodukülla puhkusele.

Ta ei kiirusta majja minema. Paneb oma pakid trepi kõrvale ja vaatab ringi.

Oi sa pagan, kus olid küll seniajani tema silmad!

Millal ta üldse viimast korda pikemat aega kodus oli? Ülikoolipäevil, esimese kursuse vaheajal. Ja sestpeale on ta oma puhkustel aina lennus olnud: üliõpilasmalev, ekskursioonid, pubkekodud, turismireisid.

Ja ta pole isegi mõelnud, et vanemate elus võiks midagi korrast ära olla. Oma neli-viis korda aastas on ta ju kodus käinud, vanematele toetust pakkunud, aga nemad: oh, meile pole midagi tarvis!

Reet käib õues ringi, avastab üha uusi hooletusenähte.

Muidugi, ega nemad siin päevast päeva elades märkagi enam, mis nende ümber toimub. Õige hindaja on ikka võõras silm.

Võõras? Kas tema on siis nüüd võõras?

Kuidas saab ta olla võõras, kui ta end ise võõraks ei pea? Ukskõik kui harva ta siin käibki, on ju ikka teadmine, et see on tema lapsepõlvkodu, et see ei kao kuhugi.

Ta surub maha need segadust tekitavad mõtted ja astub majja.

Suures köögis, mis kunagi oli valge, nüüd aga ebamääraseks, paiguti mustaks tahmunud, näeb ta kõigepealt pliidi juures askeldavat ema. Ja Reet märkab, kui kühmu-

vajunud ta on. Juuksekrunn kuklas on hõredaks ja halliks muutunud. Ning ka isa, kes eeskambrist tuleb, oleks nagu vaiksemaks jäänud.

Reet on hetkeks isegi kohmetu, kui ta neile tervituseks kätt annab.

Siis vaatab ta hindajapilguga köögis ja tubades ringi. Köök tahab valgendada, tubades pole teab mis aegadeist tapeeti vahetatud, põrandatelt on värv täiesti kulunud, akpakardinateks on kirju sitsiriie.

Hüva, see kõik saab korda tehtud!

Katust ta küll parandada ei oska, aga külast võib leida mehe, kes vastava tasu eest töö ära teeb. Ja muuga saab tema ise hakkama. Puhkus kestab terve kuu, tema ei ole tulnud siia logelema.

Õhtulauas hakkab ta oma plaane vanematega arutama.

Ema kuulab, ütleb: jajah, ja kiirustab oma toimetamisi toimetama. Isa vaikib. Lõpuks ütleb: «Ei tea, kas siin mak-
sabki enam midagi suuremat ette võtta? Niikaua kui meil elupäevi on, peab see maja vastu. Aga kui sa teda endale suvilaks tahad...»

Suvilaks? Hea mõtel! Natuke kaugel küll, aga auto ostmine on Reedal nagunii plaanis.

Ent isa arutleb edasi: tema arvates on maja sellises seisukorras, et remont läheks niisama palju maksma kui uue ehitamine.

«Jah, kui sina oleksid koju jäänud, eks siis oleks ikka vaadanud ja parandanud, aga meie endi pärast...»

Selle peale pole Reedal enam midagi öelda.

Ta kraamib laua, peseb nõud puhtaks ja läheb õue.

On augusti lõpp. Metsa kohale on tõusnud kuu. Lõhnab õunte, kartulipealsete ja sügise järele. Kusagil haugatab koer — või metssiga. Ja väsimatult rääksub rääk.

Õieti peaks magama minema. Mõelda on nii palju, et tuleb mõelda puhunud peaga.

Ta võtab voodiriided ja ronib lakka. Aga heinad krõbisevad ja uni ei tule. Ta avab lakaluugi, istub selle servale ja suitsetab.

Aegamööda saab ta teadlikuks vaiksest surinast enda ümber. Algul arvab ta, et kõrvus suriseb tema enese veri. Ei, need on rohutirtsud. Kui kummaline, et ta on jõudnud unustada kõik suveöö hääled.

Aga võib-olla on see siiski veri? Veri ja mõtted, mis ei kannata välja vaikust, on harjunud kihutamise ja nüüd inertsist edasi kihutavad, tekitades peas talumatu surve?

Niisiis esiteks; talle ei antud Jaapani tuusikut. Teine —

saadeti puhkusele. Ja kui ta nüüd tööle tagasi läheb, tehakse talle võib-olla selgeks, et ta oma kohale enam ei sobigi.

Kõike seda oleks võinud ette aimata, kui ta natukenegi oleks mõtlema vaevunud. Võib-olla aimaski, aga löi käega.

Ja nüüd peab tagantjärele mõtlema, mis siis ikkagi temaga lahti oli või on.

Võib-olla tõesti hakkasid närvid üles ütlema? Või annab üksindus ennast nõnda tunda? Võib-olla just see mõjubki närvidele? Mispärast on vanatüdrukud enamasti õelad? Ja mis ta ise muud on kui vanatüdruk, ehkki nimetab ennast uhkelt teise nimega: vaba naine. Küsi ükskõik kellelt siin külas, see ütleb: vanatüdruk.

Ja kui tõesti on kõige alus seks, nagu viimasel ajal üha tungivamalt räägitakse, siis ei tohiks enam abiellumisega viivitada. Ei tohiks enam valida. Ükskõik kes, peaasi, et tervis oleks korras. Ah, miks ta küll Veltsi eemale peletasi Velts ju oligi tema esimene ohver.

Ei, esimene ohver oli siiski Alar. Alar ise.

Sellest päevast alates, kui Reet sai teada tema abiellumisest, hakkas ta Alariga kohtumist otsima. Käis üha sagedamini teatris, võttis kaasa Veltsi. Ja ühel õhtul ta nägigi Alarit direktsiooni loožis.

Vaheajal suundus Reet Veltsiga muretult lobisedes sinnapoole. Astus sisse. Alar polnud üksi, seal oli ka paar Reedatuttavat näitlejat.

Vahetati viisakusi ja etendusemuljeid. Siis pöördus Reet Alari poole: «Kuulsin, et sind peab vist õnnitlema?»

«Kas peab? Mina arvasin, et lihtsalt õnnitletakse.»

«Noh kui ei pea, ega ma siis ei õnnitlegi.»

Alari pilk muutus veel valvsamaks. Aga Reet jätkas naeritades: «Minu ülesanne on kõigepealt oma lapsed üles kasvatada. Sellega toon ma ühiskonnale rohkem kasu kui mõne raamaturäbalaga.»

See oli öeldud küllalt vaikselt, ja kes kuulsidki, ei saanud aru. Ainult Alari nägu muutus maskiks.

Rohkem Reet talle tähelepanu ei pööranud, rääkis veel natuke teistega ja lahkus koos Veltsiga.

Velts oli tõsine ja mõtlik. Ilmselt aimas midagi, aga jättis selle enda teada.

Kui Reet temaga hüvasti jättis, ei pakkunud Velts end kojusaatjaks.

Järgmisel päeval kohtusid nad juhuslikult stuudios. Siis oli Veltsil kole kiire. Aga selle asemel et öelda: kui

kahju! ning vusakalt edasi minna, vaatas Reet talle olma nii pilkava ja ülbe naeratusega, et Velts lõi silmad maha ja kiirustas minema. Ja sestpeale ei otsinud kumbki enam teist üles.

Jah, Reet sai aru küll, et oli rangalt eksinud hea tooni vastu; viisakad inimesed ei näita kunagi oma tundeid välja. Ega anna mõista, mida nad teisest mõtlevad. Aga kui mõnus oli naha neid maskiks tardunud nägusid ja maha-loodud pilke. Sellist naudingut polnud Reet varem tundnud, see oli väärt isegi suuremat hinda kui uhe võimaliku mehekandidaadi kaotamine.

Senini oli ka Reet olnud kena viisakas inimene. Kui oligi tarvis mingit intriigi sepiitseda, ei öelnud ta kellegi kohta otseselt halvasti, ei suu ees ega selja taga. Sellele põhimõttele oli ta rajanud oma diplomaatia ja sellega jõudnud kaugemale kui need, kes ei suutnud endale keelata väikesi seljataguseid öelusi. Muidugi oli Reeda käitumisjoont tähele pandud, sellega arvestati ja tunti end temaga suheldes üpris kindlana. Sellepärast oligi täielik ootamatus, kui ta nüüd teistele mõndagi ebameeldivat otse näkku hakkas ütleva.

Ta ei öelnud palju ega labaselt. Torkas lihtsameelsele ja sõbralikule ilmel vestlusse lause, mis täkkesse läks, ja jätkas juttu nii süütult, et paljud ei saanud arugi, kas öeldi meelega või kogemata. Aga maske sai ta sestpeale küllalt näha. Ja temast hakati eemale hoiduma.

Ning nüüd tundub, et ta peab oma väikese lõbu eest maksma ehk suurematki hinda, kui see väärt oli.

Reet süütab ühe suitsu teise järel ja katsub meenutada, mida ja millal ta kellelegi ütles.

Pikapeale võtab kuju teadmine, et ta vist ei lahminudki päris sihitult. Ega olnud ka kellelegi liiga teinud. Igatahes said oma jao kõik need, kes teiste kohta mingi vale lendu lasid, ja said ka need, kes ennast tahtsid ülendada. Ei teinud ta vahet töös ega isiklikes asjades — ta ei halastanud saadetele, mis olid hooletult kokku klopsitud või millesse mõni vale lipsas. Jah, see mida ta instinktiivselt oli jälitanud, oligi vale!

On siis temast nüüd, keskea künnisel, äkki saanud maailmaparandaja? Kas see pole siiski lihtsalt vanatüdrukuelus?

Nüüd on ta enda kallale ässitanud hulga inimesi, kes kindlasti tahaksid temast pärieks vabaneda. Aga vaat seda rõõmu ta neile ei tee! Alandatagu teda kas või ametis,

alandatagu lausa koristajani — isegi tollel on õigus suud pruukida!

Sellises rõõmsalt võitlusvalmis meeleolus heidab ta magama.

Ja järgmistel päevadel asubki ta teoks tegema oma positiivset programmi: vanematekodu kordaseadmist.

Külas on teada saadud, et Reet kodus on. Mingil ettekäändel astub üks või teine sisse, nad on ebalevad, ei tea, kas öelda «sina» või «tele» — oleks nagu Juhani tütar, aga on ka inimene, keda on televiisoris nähtud.

Reet aitab nad kitsikusest üle: on kõigiga lahke, tunneb nende elu vastu huvi. Nad saavad julgust, küsivad, räägivad ise, mis kodukandis viimastel aastatel on juhtunud. Ja muu hulgas saab Reet ka teada, et klassivend Arved, tema esimene austaja, poiss, kes teda kunagi talgutelt koju sõidutas ja kes ainsana on öelnud, et tema, Reet, on teistmoodi kui teised, — seesama Arved olevat ennast umbes aasta tagasi üles poonud.

Arvamused on erinevad: ühed räägivad, et Arved olevat hirmsasti joonud, teised — et Arvedi naine olevat olnud joodik, kolmandad arvavad, et Arved tappis enese sellepärast, et naine ta maha jättis. Järele jäid kaks last.

Sellel päeval ei tee Reet enam muud kui istub pööningul ja lehitseb vanu jutulehti. Neidsamu jutulehti, mis olid teda pannud unistama suurest ja õnnelikust armastusest.

Mõnikord ta vihastab, enamasti aga turtsub nende naiivsuse üle naerda. Ja mõtleb oma läbikäidud teele — koopa-inimese teele kultuuri tippudeni.

Järgmistel päevadel on ta samuti loid ja hajameelne, aga sunnib ennast alustatud lõpule viima. Ja kui ta lõpuks võib endale öelda: soo, nüüd võib siin juba elada ja ka inimesi siia kutsuda, võtab ta jalgratta ning siirdub matkale mööda kodukohta.

Jah, uut on siin näha küllalt: uus kolhoosikeskuse hoone ning söökla ja kohvik, uus kauplus, neljakorruselised hinnatüüpi majad, mis kohalikele elanikele tunduvad progressina, aga otse lõikavad silma Reedale, kes on näinud kauneid vaikesi, maastikuga harmooniliselt sobitatud maa-elamuid; karjalaudad, silotornid, töökoda.

Ja palju võõraid nägusid, Mõned tunduvad tuttavlikud, ning pingsal meenutamisel selgub, et need noored inimesed kas käisid algklassides, kui Reet keskkooli lõpetas, jooksid küla vahel traktoritena põristades või vehkisid viitsaga lehma kannul. Nemed jäid siia, nüüd on neist saanud trak-

toristid ja lüpsjad, ja neil on juba lapsed, kes omakorda põristades või vitsaga ringi lippavad.

Kodukülla on tagasi tulnud isegi mõned klassivennad ja -õed. Ent enamik Reeda põlvkonna esindajatest on päriseks lahkunud. Nende asemele on tulnud teised, võhivõõrad. Neist on Reet juba kuulnud: nende hulgas on selliseidki, kelle pärast külahahvas on hakanud kodust välja minnes uksi lukustama.

Kunagises algkoolihoones on lasteaed. Aga raamatukogu on endiselt seal, ja isegi avatud. Huviga astub Reet sisse.

Lapsed seisavad kannatlikult järjekorras. Reet näeb imestunult, et raamatukoguhoidja laua taga istub Helju, juba pensioniikka jõudnud endine raamatupidaja. Seesama Helju, kes kunagi laenas Reedalt jutulehti lugeda ja rääkis filoloogiatudengile tähtsa näoga kirjanduse kohta tobedusi, mida meenutades Reedale praegu naer peale kipub. Kuidas küll tema siia sattus?

Aga eks olnud raamatupidajad osa külaintelligentsist, ja kui Malle ära läks, ei hakatud ilmselt koolitatud biblioteekaari otsima, otsustati oma jõududega läbi saada, üks raamatupidamine kõik. Vaat kus oleks eluaegne koht inimesele, kes tõesti armastab raamatuid ja vaikust. Aga mõni selline Helju peab niisugust kohta surmatunnini kinni, mõtleb Reet kibedusega end ootama seades.

Kui lapsed on lahkunud, usutleb Reet Heljut kohaliku kultuurielu suhtes. Rändkino ikka käivat korra nädalas, on jaanipeod, spordipeod, lõikuspeod. Isetegevus? Kes viitsivad, käivad alevis, nüüd ju kõigil sõiduriistad.

Helju on Reedaga lahke ja lipitsev — Reeda raamatud on tema kätest läbi käinud.

Reet võtab jalgratta ja asub jälle teele. Alevisse. Viisteist kilomeetrit. Kas tõesti sai seda teed kunagi iga päev sõidetud, kevadel ja sügisel, kooli ja tagasi? Kogu aeg koos Riinaga — mis on temast saanud? — ja viimastel aastatel koos Ilmega — too on kooliõpetaja, abielus, kaks last.

Ka alevis on mõndagi muutunud — uus ja avar kauplus, samuti söökla ja kohvik, mis maaoludes restorani asendab. Uus postimaja, lasteaed... Aga koolimaja on väliselt täpselt endiseks jäänud.

Sees on rõõmsam ja heledam — Reeda ajal tumerohelised seinad on tibukollaseks värvitud. Käib koolieelne sagimine. Kes on lapsevanemad, kes õpetajad? Kõik on võõrad.

Ka kool ei ole endine — keskkooli asemel on nüüd kaheksaklassiline kool. Aga direktor on siiski endine.

Direktor rõõmustab Reeda nagu kalli külalise üle ja vabandab kogu aeg, et praegu nii kiire on. Ega Reedalgi eriti aega ole, astus korra läbi, ei tea, kas õpetaja Rulliga võiks kokku saada?

«Õpetaja Rulliga? Jaa, aga... Kas te ei teagi? Õpetaja Rulli on juba mitu aastat surnud.»

Võib-olla suri ta just sellal, kui ilmus minu kättemaksu-artikkel kirjanduse õpetamisest? mõtleb Reet millegipärast. Nüüd on küll mõõt täis.

Ta vabandab, et ei saa tulla kooli kirjandusringiga kohutuma, ta pidavat varsti ära sõitma.

Veel oli tal plaanis minna villaveski varemeid vaatama, aga selle asemel istub ta jalgrattale ja sõidab koju.

Koju jõuab Reet imeliku tühjustundega.

Ta ei oska endaga midagi peale hakata. Lõpuks võtab ta korvi ja läheb metsa.

Tuttavad marja- ja seenekohad on võssa kasvanud. Ent Reet ei kiirustagi metsaande otsima. Ta võib otse seenele komistada, aga jätab selle korjamata. Läheb huupi edasi või istub mõttes, sigaret käes, mittemidaginägeva pilguga enda ette vaadates, kuni hiline sääsk või vihmahoog ta mõtetest äratav.

Nüüd olen siis niikaugele jõudnud, ütleb ta endale. Aga mida tähendab see «niikaugele», ei oska ta määratleda. Nagu ei oska ka vastata paljudele neist küsimustest, mida ta aina endale esitab, näiteks: mis mõttega hakkas ta järsku vanemate elamist oma maitse järgi ümber tegema? Või: mis oleks temast saanud, kui ta oleks kodukülla jäänud ja Arvediga abiellunud? Või: kas polnud tema ise see, kes oma kõnede ja tegudega Alarit reetmisele hukutas?

Mitte kunagi veel pole ta endale selliseid küsimusi nii halastamatu otsekoheusega esitanud, aga ta ei püüa vastustest kõrvale hiilida, tunneb sellest koguni mingit mörkjat rõõmu.

Ah, et seda aega nii vähe on — puhkus lõpeb ju peagi. Ja siis on ta jälle keerises, elab ja tegutseb mõtlemata, nagu siiani on elanud ja tegutsenud. Aga ehk ei ole veel hilja, ehk leiab ta ka edaspidi aega niimoodi maha istuda ja küsida-vastata? Mis siis, et enamik inimesi elavad nagu tema senini, endast ja oma tegudest aru andmata. Tema on nägijaks saanud, tema ei tohi enam niimoodi elada. Ta on jõudnud selle imelise maa piirile, kus «aga kui» ja «mis olu», kui teineteisega mängivad ja tedagi mängima hoi-

kavad, see maa on tuhandete võimaluste maa, suurte avastuste maa, mis sellest, et need avastused ei lähe kollalegi korda peale tema enese.

Rita tuleb aiast täis õunakorviga. Juba majanurga juures kuuleb ta, et tema pisike pekingi paleekoer Tšiko tõstab lärm. Maja ette jõudnud, näeb Rita värava kohale kummardunud võõrast naist, kes Tšikoga läbi väravapulkade tutvust teeb. Siis ajab võõras end sirgu ja vaatab talle otsa.

Veider, miks ta ei tereta? mõtleb Rita, kui võõras jätkab vaikides seismist. Nägu oleks nagu tuttav, aga ei tea kust? Televiisorist, ütleb talle mingi ajurakuke nii vaikselt, et Rita ei suuda hiljem küllalt imestada, kuidas ta just televiisori peale tuli. Aga ta teab, et televiisorist. Kuid tal ju pole televisioonis... miks ei ole! Issake, kas tõesti...?

«Ega ometi... Reet?» küsib ta kõheldes.

Ja kui võõras vastuseks naeratab, unustab Rita õunakorvi, sööstab värava juurde, kisub selle pärani: «Tule ometi sisse! Tšiko, vait!»

Kuhu see poiss küll jäi? mõtleb ta külalist majja juhata des. Medi pärast võib rahulik olla — tüdruk on alati korralikult riides, istub praegu oma toas ja õpib või loeb. Aga Harrit ei või iial teada, millises seisukorras on tema rõivad ja väljanägemine, kui teda külalistele tahetakse esitleda. On üks vurrkann! Praegu on ta vist aias. Millega ta seal võib hakkama saada? Ja tema ise — ei mõistnud siis muud selga panna kui need närused teksad ja vana pluusi. Tõsi küll, ta ju tegi tööd ega oodanud külalisi, aga ikkagi...

Kõik need mõtted sähvivad peast läbi, kui ta külalissalongi viib, istet pakub, vabandab ja ümber rõivastuma läheb.

Küll on Reet muutunud!

Nii kordab ta endamisi, püüdmatagi kujutleda, milline Reet varem oli. Ta ei suuda meenutada ju ennastki neil aegadest, kui oli veel Riina. Reet oli osa temast enesest, oli nii oma, et tal polnud nägugi.

Ja äkki on see osa temast lahku lõonud, kõnnib iseseisvalt vana mööda maailma, tal on oma elu, nagu ja nimi. Ja ta tuleb ning vaatab küsivalt: mida oled siis sina selle aja jooksul teinud?

Rita valmistubki aruandmiseks, kui ta end peegli ees vaadistab. Hõikab aknast Harrit, paneb kohvivee keema.

Kui ta kohvikandikuga salongi läheb, näeb ta, et külaline ei istugi seal, kuhu pandi, vaid uurib tema vaimuvara.

Siin peaks küll kõik olema? saadab Rita teda rahutu pilguga. Sarjad on, ENE on, kõik need popid raamatud, mida taga aetakse, on ka. Mehe tehnikarämpsude oleks pidanud garaaži viima, selle õige koht oleks seal. Mida Reet lehitseb?

«Sul on need veel alles?» näitab Reet jutulehti, mida ta omal ajal oli Riinale andnud ja mis on nüüd kenasti koidetud, pealkirjad kuldtähtedega.

«Jah, lasin need isegi ära kõita.» Miks Reet muigab? «Sinu raamatud on mul ka kõik,» jätkab Rita kiiresti, libisedes üle hetkelisest ebamugavustundest. «Luulet ma, tavaliselt ei loe. Kas sa kirjutadki nüüd jutte?»

«Ei tea...» vastab Reet kuidagi hajameelselt. «Ei tea,» kordab ta tugitooli istudes, naeratab oma televisiooninaerastust ja ütleb: «Üks väga sinu moodi marakratt piilus natukese aja eest ukse vahelt...»

Ning seltskondlikus mängus on uus käik sisse lülitatud. Rita näitab oma lapsi — kahjuks ei taha Medi viiulit mängida, hirmus, kui arg see laps on, kuidas tema küll elus hakkama saab —, näitab maja, aeda, garaaži, näitaks meestki, aga too on komanderingus («Ongi parem, saame kahekesi olla»). Reet vaatab, esitab asjatundlikke küsimusi, annab nõu. Ja kogu aja kõigub Rita Reedasse suhtudes ühest äärmusest teise: ajuti näib, nagu poleks nad päevagi lahus olnud, siis aga tabab ta Reeda hetkeliselt hajevilolekult ja mõtleb: aga see on ju täitsa võõras inimene!

Need äraolekuhetked teevad Reeda Rita silmis veel põnevamaks. Siin see Reet on, vaatab elamist-olemist, mille kordaseadmiseks Rita nii palju vaeva nägi, aga — millega ta seda võrdleb? Millistes uhketes villades ja lukuskorterites tema küll võib olla viibinud! Ja välismaal — Ungaris, Rumeenias, Soomes... Tema ise pole veel kordagi välismaale saanud. Ja mis elu Reet üldse elab? Televisioonirahvast ja kirjanikest räägitakse ju igasuguseid põnevaid lugusid...

Rita fantaasia saab tiivad, koob Reeda ümber kuldset viinet: banketid ministritega ja väliskülalistega, saunad ja muvilad, võõramaa linnad, hotellid, erakabinetid, kaminaõhtud konjaki ja teab veel millega, varieteed ja kabareed, lilled, tualetid ja mehed, mehed, üks mehisem ja ilusam kui teine...

Ometi oleks selline elu pidanud olema tema pärisosa! Aga siin ta nüüd istub oma vanamehe ja lastega... Mis häda oli tal küll mehele tormata? Ei elu, ei armastust — mitte midagi.

Jah, oleks ta tookord hingeski aimanud, et õppimine, haridus on võti sellise elu juurde...

Ning Rita häälede sugeneb nukrusenoodike, kui ta oma elust jutustab. Jutustab ja mõtleb: kas see oligi kõik? Nii lühike, nii sündmustevaene.

Reet kuulab tähelepanelikult, teda kordagi katkestamata. Kui Rita lõpetab («Noh, nii me siis elame!»), tekib paus ja Reet sõnab: «Muide, ma tulin just maalt puhkuselt. Ema saadab tervisi.»

Ema? Rita kortsutab kulmu — ta juba aimab järnevat. Ometi teeb ta rõõmsa näo: «Jaa? Aitäh, kuidas tal läheb?» REET: Ma pole teab mis ajast enam pikemat aega maal olnud. Nüüd siis vaatasin seal natuke ringi. Sa ei kujutle, kui tühjaks ja igavaks see maanurk on muutunud. Ega minagi sellist kujutlenud — mul oli seniajani ikka tegemist nädissovhoooside ja -kolhooosidega, aga seal elavad inimesed vaata et paremini kui linnased. Nojah, käisin marjul, seenel... Mitmed talud on päris tühjaks jäänud: Hendriku, Aju, Oiste... Ühel päeval sattusin sinu kodu juurde. Mõtlesin, et ka seal ei ela enam kedagi — aknad olid laudadega kinni löödud. Aga siis nägin, et uksele on taba ees ja kaevul uus ämber. Läksin õhtul tagasi, siis oli su ema kodus. Ta on päris viletsaks jäänud, reuma teeb liiga ja sees olevat ka valud. Kõõgi pealt on katus sisse langenud, ema elab tagatoas. Ta on toa puid täis tassitud, hädavaevu veel mahub oma voodi ja kapiga ise seal elama.

RITA: Oi, kas ta tõesti niimoodi elab? Me oleme ju talle raha andnud, et lasku ometi oma elamine korda teha! Linna meie juurde tulla ei tahtnud... No mis sa siisugusega teha oskad...

REET: Eks minul ole oma vanematega sama probleem. Nead ei taha ka linna tulla, ja mul polekski neid kuskile panna, sinul on vähemalt ülemine korrus vaba, aga mul on ainult ühetoaline korter. Ja ega ma tahakski, et nad siia tuleksid — mul hakkab isegi võõrastest vanainimestest kahju, kui neid selles linnarüsinas näen.

Aga varsti ostan endale auto ja siis saab neid sagedamini vaatamas käia. Teil on auto? Muidugi,

minu vanemad ei ole veel nii pödurad kui sinu ema, aga ega nemadki ilmasammasteks jää...

Kogu see jutt on Ritale kangesti vastukarva.

Ema — see on midagi, mis kuskile ei kao. Aga kui ta ei tahtnud linna tulla — Rita juba usub, et neil tõesti oli olnud selline kõnelus —, siis vaadaku, kuidas ise oma eluga toime tuleb. Nead on talle raha andnud, alles kahe aasta eest sai teda vaatamas käidud. Ja miks Reet seda kõike üldse räägib? Tehku oma vanematega ise mis tahab, see on tema ema...

Välisukse kolksatust kuuldes hüppab ta rõõmsalt püsti. «Oi, aga siin on keegi, kellega sa tingimata pead tutvavaks saama!» Ja toob salongi Ao.

Nüüd on ebameeldiv jutt lõppenud, Rita läheb kööki uut kohvivett panema, Reet ja Ao tutvuvad.

Aga see, mis edasi tuleb, ei meeldi samuti Ritale. Üllatunult nendib ta, et vaikne Ao oskab rääkida, ja palju rääkida. Uhtelugu kõlavad jutused need Beethovenid ja Mozartid, nimed ja mõisted, millest temal aimugi pole. Kui Reet kogu aeg ei katsuks teda vestlusse tõmmata, siis räägiksid ainult nead Aoga. Aga Reeda püüded ei aita — Rita ei oska kaasa rääkida, lõpuks ta enam ei tahagi seda.

Reet kasutab vestluspauusi ja ütleb: «Rita, sa ju tahtsid mulle oma aeda näidata, enne kui pimedaks läheb.»

Aeda? Aga nad ju... «Ahjaa, muidugi.»

Nad lähevad aia kaugemasse soppi, kus pergolate varjus on välikamin šašlõki küpsetamiseks, istuvad aiatoolidel ja süütavad sigaretid.

On soe õhtu, peaaegu sama soe kui suvel. Siin lehtede varjus istudes võib kujutleda, nagu oldaks maal. Aga ei — ümberringi laiub linn. See ulatub veel kaugele. Laiub ja sätendab, hingab ja pulseerib nagu elav loom.

Ja just praegu seisab kindlasti oma koduõuel keegi, kes on kuueteist- või kaheksateist- või kahekümneaastane. Seisab ja otsib metsa kohalt kauget tuledekuma.

1970, 1976

Sisukord

VAATA, MILLINE KUU...

Vaata, milline kuu... 4

Avanss 29

Linnupuu 39

ARAEU

Araelu 68

Криста Каяр. ЧЕРЕЗ ЗЕЛЕНЕЮЩУЮ РЕКУ. Рассказы. На эстонском языке.
Художник-оформатель К. Лейс. Таллин, изд-во «Ээсти раамат».
Toimetaja J. Hallas, Kunstiline toimetaja M. Vannas-Orupõld. Tehniline toimetaja
M. Suvi. Korrektorid K. Tamm ja E. Gutman.

ИБ № 3956

Laduda antud 03. 05. 82. Trükkida antud 04. 11. 82. MB-11303. Formaat 84X100/32.
Trükipaber nr. 2. Kiri: baltika. Kõrgtrükk. Trükipoognaid 5,5. Tinglrukipoognaid 9,74.
Tingvärvitõmmiseid 9,54. Arvestuspoognaid 10,19. Trükiarv 30 000. Tellimus nr. 271.
Hind 65 kop. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoja
«Punane Täht», 200001, Tallinn, Pikk tn. 58.